

Utbildning på (o)lika villkor

– om kön och etnisk bakgrund i grundskolan

Sara Högdin

Rapport i socialt arbete nr 120 • 2007

Institutionen för socialt arbete
Stockholms universitet

Doktorsavhandling
Institutionen för socialt arbete
Stockholms universitet

© Sara Högdin
ISBN: 91-7155-405-X
ISSN: 0281-6288
Omslagsbild: Sara Högdin
Grafisk design: Ingrid Tinglöf
US-AB Print Center, Stockholm 2007

Till minnet av Ann-Christin Sinik

Abstract

The aim of this thesis is to examine children's educational conditions in senior compulsory school. The purpose is to compare girls and boys' conditions on the basis of ethnical background. Other perspectives are socio-economic background and family situation. The thesis includes four articles. The first three articles are based on questionnaire data from 1,193 children, 13 to 15 years old, at four Swedish municipal schools. The last article includes two studies: A study conducted among the headmasters at the four schools and a study of the compulsory school attendance law.

The first article introduces a study concerning parental involvement in their children's education. The aim is to examine the children's experience of their parents' assistance in their homework, participation in school meetings and interest in their education. Finally, these topics are analysed in relation to the children's own involvement in their education. The second article introduces a study concerning school-children's involvement in their own education and factors that correlate, beside parental involvement. The implicit aim is to study the children's experience of teacher support, their situation in school and attitudes towards university education. The third article introduces a study concerning parent's directives regarding their child's participation in social activities. The aim of the study is to examine how many children that are not allowed to participate in social activities and some educational elements at school, for example psychical education and school journeys. The results of the questionnaire show great complexity concerning how the children experience their conditions, where sex and ethnicity correlate. Generally, the sex/gender differences and the divergences in socio-economic conditions are more apparent among children with immigrant background than among the children with Swedish background.

The last article examines the conflicts that may arise between the educational system and the parents regarding specific elements in their child's education. This study examines the attitude of the schools towards allowing children to refrain from compulsory attendance at the family's request. The second part of the article examines compulsory school attendance in a legal sense. Results show that the attitude towards the families varies between the schools. The compulsory atten-

Abstract

dance law is indistinct, but legal cases show that it is illegal to allow children to refrain from specific elements within the education to fulfil the parent's wishes.

Keywords: Education, School, Children, Sex, Gender, Immigrant, Ethnicity.

Innehållsförteckning

ABSTRACT	5
FÖRORD.....	11
1. INLEDNING	13
PROBLEMFÖRMULERING OCH SYFTE.....	14
CENTRALA BEGREPP	17
Kön och genus.....	17
Det moderna respektive det traditionella samhället	19
Kultur.....	20
Etnicitet.....	21
Minoriteter och majoriteter.....	22
Utländsk bakgrund	22
Samhällsklass och socioekonomisk bakgrund	23
2. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	25
DEN OBLIGATORISKA GRUNDSKOLAN.....	25
Principen om likhet	26
Skolplikten	27
DISKURSEN OM DET MÅNGKULTURELLA SAMHÄLLET	28
Särart som erkännande eller missgynnande	30
Särart och utbildning	33
EN MODELL FÖR INTEGRATION I DET MODERNA SAMHÄLLET	34
3. KUNSKAPSLÄGET.....	39
UNGDOMARS UTBILDNINGSSITUATION	39
Studieengagemang, motivation och prestationer.....	40
<i>Kön i grundskolan: Flickors skolframgångar.....</i>	<i>41</i>
<i>Etnicitet i grundskolan: Elever med utländsk bakgrund har sämre förutsättningar .....</i>	<i>43</i>
De vuxnas roll i motivationsarbetet	44
<i>Föräldrars stöd och engagemang.....</i>	<i>46</i>
<i>Lärarens stöd och engagemang .....</i>	<i>48</i>
FAMILJEN, SAMHÄLLET OCH MIGRATIONSPROCESSEN	50
Familjen i traditionella respektive moderna samhällen.....	50
Migrationsprocessen	51
Ungdomsidentitet.....	52
<i>Pojkarnas situation .....</i>	<i>53</i>
<i>Flickornas situation.....</i>	<i>54</i>
SAMMANFATTANDE KOMMENTARER	56
4. METOD OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	59
ENKÄTUNDERSÖKNINGEN	59
Urval	60
Enkätens utformning.....	61
<i>Operationaliseringar .....</i>	<i>62</i>
<i>Sociala konstruktioner.....</i>	<i>63</i>
Tillvägagångssätt.....	65
Etiska överväganden.....	66
Statistisk analys.....	67
INFORMANTUNDERSÖKNINGEN	68

Innehållsförteckning

STUDIE AV LAGSTIFTNING	69
5. BESKRIVNING AV URVALET	71
ELEVERNAS SOCIALA VILLKOR.....	71
Föräldrarnas utbildning och yrke	72
Familjens bostadssituation	73
Ungdomarnas familjesituation	74
ETNISK BAKGRUND	75
Geografiskt ursprung	76
Skillnader i sociala villkor utifrån etnisk bakgrund	79
SKOLDISTRIKTEN	81
6. SAMMANFATTNING AV ARTIKLAR	85
ARTIKEL 1	85
Hemmets resurser: Om ungdomars upplevelse av föräldrars stöd och engagemang i deras skolgång	85
ARTIKEL 2	87
Studieengagemang i grundskolan: Betydelsen av kön, etnicitet och lärarstöd....	87
ARTIKEL 3	89
Var går gränsen? Föräldrars gränssättning avseende ungas deltagande i sociala aktiviteter. En jämförelse utifrån etnicitet och kön	89
ARTIKEL 4	91
Skolplikten och dess befrielsegrunder: Om praktisk tillämpning och lagstiftning	91
7. SAMMANFATTANDE DISKUSSION	95
STUDIEENGAGEMANG	95
Elever med utländsk bakgrund uppger störst engagemang.....	96
Pojkar med svensk bakgrund uppger minst engagemang.....	97
FÖRÄLDRARS STÖD I BARNES STUDIER	98
Flickor med utländsk bakgrund uppger mindre föräldrastöd	100
LÄRARES STÖD I ELEVERS STUDIER	101
Lärarstöd samverkar med flickors engagemang	102
RESTRIKTIONER	103
Elever med utländsk bakgrund uppger flest restriktioner.....	104
Flickor uppger fler restriktioner än pojkar.....	105
UNDANTAG FRÅN SKOLPLIKTEN	106
En integrationsfråga.....	107
Sär rättigheter.....	108
Behovet av konflikter.....	110
AVSLUTNING.....	110
SUMMARY	113
(UN)EQUAL EDUCATIONAL CONDITIONS – GENDER AND ETHNICAL BACKGROUND IN SENIOR COMPULSORY SCHOOL	113
The aim of the study	114
Methods.....	115
Central results	115
<i>The children's involvement in their own education .....</i>	<i>116</i>
<i>The parental involvement in the children's education.....</i>	<i>116</i>
<i>The teachers' support in the children's education .....</i>	<i>117</i>
<i>Parents' restrictions.....</i>	<i>118</i>

Innehållsförteckning

<i>The compulsory school attendance in law and practice</i>	118
Conclusions	119
KÄLLFÖRTECKNING	121
APPENDIX I	133
APPENDIX II	141

**ARTIKEL 1. HEMMETS RESURSER: – OM UNGDOMARS UPPLEVELSE AV
FÖRÄLDRARS STÖD OCH ENGAGEMANG I DERAS SKOLGÅNG**

**ARTIKEL 2. STUDIEENGAGEMANG I GRUNDSKOLAN – BETYDELSEN AV KÖN,
ETNICITET OCH LÄRARSTÖD**

**ARTIKEL 3. VAR GÅR GRÄNSEN? FÖRÄLDRARS GRÄNSSÄTTNING AVSEENDE
UNGAS DELTAGANDE I SOCIALA AKTIVITETER. EN JÄMFÖRELSE UTIFRÅN
ETNICITET OCH KÖN**

**ARTIKEL 4. SKOLPLIKTEN OCH DESS BEFRIELSEGRUNDER – OM PRAKTISK
TILLÄMPNING OCH LAGSTIFTNING**

Förord

Denna avhandling ingår i ett projekt som har finansierats av Skolverket. Studiens huvudsakliga syfte är att undersöka ungdomars lärande, med fokus på de ungas studieengagemang och stöd från omgivningen. Att skriva en avhandling innebär i sig en lärandeprocess som kräver engagemang så väl som omgivningens stöd. Det senare har känts extra viktigt för mig eftersom min tid som doktorand på många sätt har varit turbulent. Det finns åtskilliga personer som har varit ett viktigt stöd för mig under mina drygt fyra år som doktorand. Först vill jag dock nämna de som har betytt mest för denna studie, nämligen alla ungdomar som tog sig tid att fylla i enkäten. Utan er hade avhandlingen aldrig blivit till! Jag vill även tacka er för intresset ni visade för studien, alla uppskattande ord och spontana samtal i korridorerna. Jag tackar även rektorerna som ställde upp på intervjuer samt lärare och annan skolpersonal för ett välkomnande bemötande och för många intressanta diskussioner som har varit oerhört värdefulla för utformningen och innehållet i denna avhandling. Jag vill rikta ett speciellt tack till Mariet Ghadimi, min vän och kollega, som drog med mig i projektet. Främst vill jag tacka dig för allt roligt vi har gjort ihop och för tiden vid insamlingen av enkätmaterial som var en glädjefull period. Jag vill även passa på att tacka Mariets familj för att ni släppte in mig i er gemenskap och lät mig bo hemma hos er under flera månader i inledningsfasen av avhandlingsarbetet.

Utan vägledning från min huvudhandledare Astrid Schlytter hade denna avhandling aldrig skrivits. Astrid har sett till att min tid som doktorand har varit både inspirerande och utmanande. Tack för alla kloka råd, din smittsamma entusiasm och din tålmodighet! Min biträdande handledare Stig "Loffe" Elofsson, väckte mitt intresse för statistiska analyser. Tack för det! Och för att du alltid tog dig tid att diskutera och läsa texter samt för trevligt småprat i största allmänhet.

Jag vill rikta ett varmt tack till alla på institutionen för socialt arbete som har bidragit till god stämning och ett kreativt arbetsklimat. I synnerhet till alla er som har kommenterat mitt avhandlingsmanus i olika stadium; Tommy Lundström, Anna Hollander, Marta Szebehely, Peter Sohlberg, Lena Hübner, Åsa Backlund och Francesca Östberg. Ett särskilt stort tack till Inga Wernersson på Institutionen för pedagogik och didaktik vid Göteborgs universitet för alla värdefulla kommentarer

Förord

under slutseminariet. Jag vill även tacka alla er som under åren har korrekturläst delar av mitt manus: Hélène Lagerlöf, Annika Jemteborn, Ylva Weitz, Lisa Skogens, Viveca Selander och Catharina Löf. Tack även till er som har underlättat min tillvaro som doktorand genom att bistå med praktiska göromål. Ett speciellt tack riktas till Lotten Cederholm Reise och Ingrid Tinglöf för att ni alltid funnits till hands för såväl praktiska detaljer som för uppmuntrande samtal.

Eva Ulveson, jurist vid Skolverket, bidrog med underlag inför skrivandet av avhandlingens sista artikel. Tack för det!

Andra viktiga personer är alla ni som fick mig att tänka på andra saker än avhandlingsarbetet. Tack Ravineet för att du alltid fanns där med kaffe på sängen. Jag är glad att du stod ut. Det är över nu! Tack Malin för att du avledde mig från skrivandet, för att jag fick avreagera mig på dig under otaliga kick'nbox-pass och för alla glada skratt. Tack Tina för alla frigörande samtal, för din stödjande attityd och för att du tog dig tid att läsa igenom hela avhandlingen i sista stund. Jag vill även tacka min familj i Halmstad, i synnerhet mamma, för alla långa uppmuntrande telefonsamtal.

Jag tackar ödmjukast Ellen Keys stiftelse för att jag under två veckor fick möjlighet att bo i den underbara miljön vid Vätterns Strand. Det var en ovärderlig källa till inspiration vid en kritisk fas i avhandlingskrivandet. En särskild tanke ägnas föreståndarinnan Margareta och mina medstipendiater Jessica och Margareta som fick vistelsen på Strand att bli ett minne för livet.

Slutligen vill jag tacka alla, vänner och kollegor, som var ett stort stöd för min familj och mig under en period av svåra privata förluster. Avhandlingen tillägnas minnet av min syster, Ann-Christin Sinik, som ägnade större delen av sitt liv åt att motivera och stötta ungdomar som inte klarade kraven i grundskolan, som gav så många ungdomar en andra chans, som på många sätt har varit min lärare i livet. Som fattas mig!

Stockholm den 1 mars 2007

Sara Högdin

---

1. INLEDNING

Grundläggande inom den svenska utbildningspolitiken är att landets alla barn och ungdomar oavsett kön, etnicitet och social bakgrund har lika rätt till en god utbildning. Grundskolans utbildning ska vara likvärdig oavsett var i landet den anordnas och ska anpassas efter varje elevs förutsättningar och behov (Skollagen SFS 1985:1100). Således har utbildningssystemet en central roll när det gäller att utjämna olikheter i livsvillkor och öka jämlikheten i chanser för landets alla barn. Grundskolan är viktig för ungdomars utveckling och identitet. Den utgör en mötesplats mellan barndom och vuxenliv och har ofta betydelse för individen under resten av livet (Berglund 2000). En främjande skolmiljö skapar bättre utsikter för barn som lever under svåra sociala förhållanden. Grundskolan kan därmed betraktas som en betydelsefull arena för förebyggande socialt arbete. Lagerberg & Sundelin (2000) beskriver grundskolan som ett av de bästa exemplen på primärpreventionens möjligheter. Tidigare forskning visar att olika former av skolproblem ökar risken för utsatthet och svårigheter längre fram i livet (se exempelvis Berglund 2000; Garbarino, Dubrow, Kostelny & Pardo 1992; Werner & Smith 1992). Utbildningens preventiva möjligheter har dock ägnats begränsad uppmärksamhet i tidigare studier.

Enligt läroplanen är grundskolans uppgift att förbereda elever för att leva och verka i ett gemensamt framtida samhälle. För att eleven som vuxen ska bli en rationell människa som fungerar på samhällets premisser, måste hon utveckla omdömesförmåga och ett reflektivt tänkande. Utbildningen ska främja elevers harmoniska utveckling och bidra till att skapa trygghet (Lpo 94). Skolans huvudsakliga uppdrag är att förmedla kunskap samt att tillhandahålla lämpliga förutsättningar för ett lärande som främjar elevernas utveckling och som uppmuntrar eleverna att tillgodogöra sig kunskapen. Skolpersonalen ska stötta eleverna i skolarbetet och motivera dem i sina studier (Skolverket 1998; 1999).

Grundskolans undervisning ska vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling. Den process som utvecklar ny kunskap till reflekterad erfarenhet hos eleverna ska ske i interaktionen mellan hemmet och skolan. Det krävs därför ett förtroendefullt samspel mellan lärare och föräldrar, där båda parter förutsätts ta sitt ansvar i skapandet av det lärande barnet. De vuxna i hemmet lägger

grunden för elevens förmåga till lärande och bygger förutsättningar för barnet att fungera på skolans premisser (Lpo 94; Skolverket 1998; 1999). Föräldrars stöd i barnens skolgång kan således betraktas som centralt för barnens lärande.

I föreliggande avhandling riktas fokus mot vissa inslag i ungas utbildningssituation. Det som studeras är ungdomars upplevelse av föräldrars och lärares stöd och engagemang i deras skolgång, av det egna studieengagemanget, av sin skolsituation i stort samt deras inställning till fortsatta studier. Studien behandlar även motsättningar mellan hem och skola när det gäller utbildningens innehåll samt skolplikten gällande enstaka undervisningsinslag.

Avhandlingen består av fyra fristående artiklar och sju inledande kapitel. I föreliggande kapitel presenteras studiens problemformulering och syften samt begreppsdefinitioner. Nästkommande kapitel innehåller avhandlingens teoretiska utgångspunkter, vilka utgörs av teorier kring skolplikt, det mångkulturella samhället samt en modell för integration i det moderna samhället. I kapitlet presenteras även de utbildningspolitiska målen så som de är formulerade i skollagen och regeringens skrivelser. I det tredje kapitlet följer en redovisning av närliggande tidigare forskning kring ungdomars utbildningssituation samt av migrationsprocessens betydelse för barn och unga. Därpå följer ett kapitel om metoder och tillvägagångssätt som innefattar beskrivningar av den enkätundersökning som ligger till grund för tre av avhandlingens artiklar samt den informantstudie och den studie av lagstiftning som utgör materialet i den fjärde artikeln. I det femte kapitlet beskrivs urvalet i enkätundersökningen utifrån sociala villkor och det företas en jämförelse mellan urvalet och rikstäckande statistik avseende landets ungdomar vid tiden för undersökningen. Avhandlingens fyra artiklar sammanfattas i det sjätte kapitlet och avslutningsvis förs i det sjunde kapitlet, en sammanfattande diskussion kring artiklarnas mest centrala resultat i relation till teorier och tidigare litteratur.

Problemformulering och syfte

Ett av skolpersonalens viktigaste uppdrag är att arbeta för att alla elever får lika förutsättningar för att i framtiden leva och verka i ett gemensamt samhälle. Enligt läroplanen ska skolpersonalen medvetet sträva efter flickors och pojkars lika möjligheter och rättigheter och ingen elev ska diskrimineras på grund av etnisk bakgrund. Skolan har ett

ansvar för att motverka traditionella könsmonster och etnisk diskriminering (Lpo 94; Skolverket 1998; 1999). Det är därmed relevant att använda ett köns- och etnicitetsperspektiv i studier av ungdomars utbildningsförutsättningar. Könsperspektivet innebär en studie av relationen mellan elever utifrån samhällets könsmaktsordning där manligt betraktas som överordnat kvinnligt (Holter 1962). Tidigare forskning kring kön i grundskolan visar på skilda förutsättningar för flickor och pojkar. Senare studier visar på en förändring i och med att flickor numera klarar skolarbetet bättre än pojkar, vilket hänger ihop med att flickor är mer engagerade och motiverade i sina studier i jämförelse med pojkar (Björnsson 2005; Tallberg Broman 2002; Öhrn 2002). Etnicitetsperspektivet används för att studera likheter och skillnader som kan förekomma beroende på elevers etniska bakgrund. Forskning på området visar att elever med utländsk bakgrund har sämre förutsättningar att klara sina studier i grundskolan och att klyftan vad det gäller betygsresultat mellan elever med utländsk och elever med svensk bakgrund ökar i hela landet (Gustafsson 2006). I början av 2000-talet gjorde Skolverket bedömningen att skolsituationen för vissa elever med utländsk bakgrund var så problematisk att det fanns all anledning att ifrågasätta huruvida dessa elever fick en likvärdig utbildning (Integrationsverket 2003).

De los Reyes, Molina & Mulinari (2002) menar att det är viktigt att använda ett kombinerat köns- och etnicitetsperspektiv i studier eftersom kvinnor och flickor från vissa etniska minoritetsgrupper kan vara utsatta för ett mångfacetterat förtryck. De har ofta en underordnad position både i majoritetssamhället och inom den egna gruppen. Det innebär att de utsätts för två parallella könsmaktsordningar (jmf Nussbaum 1999; 2002; Okin 1999). Förekomsten av nationella studier inom skolforskningen som omfattar en kombination av dessa två perspektiv är begränsad. De studier som har genomförts visar bland annat att flickor inom vissa etniska minoritetsgrupper kan begränsas i sina utbildningsmöjligheter eftersom familjen inte förväntar sig att flickor ska göra arbetslivskarriär (Fredriksson 2005; Yazgan 1983). Det förekommer även att flickor i tidigare studier beskriver att de inte tillåts delta i sociala aktiviteter och utbildningsinslag i skolan för att det strider mot vissa familjers syn på sedlighet (se exempelvis Ericsson & Poikolainen 1995; Länsstyrelsen 2003; Mørck 2000; Schlytter 2004; Socialstyrelsen 2002). Andra studier visar att pojkar med utländsk bakgrund ofta diskrimineras eftersom de betraktas som problemmakare av lärare och andra elever (Lahdenperä 1997; Parszyks 1999).

Inledning

Det övergripande syftet med föreliggande avhandlingsarbete är att studera ungdomars förutsättningar för lärandet. Studien antar en jämförande ansats utifrån kön och etnisk bakgrund samt utifrån en kombination av dem båda. Avsikten är att belysa generella mönster som likheter och skillnader när det gäller ungdomars förutsättningar, framförallt att studera om vissa elever omfattas av sämre villkor än andra. Studiens avsikt är främst att belysa elevernas egna upplevelser av sina förutsättningar.

Avhandlingen består av fyra fristående artiklar. Varje artikel omfattas av avgränsade syften och frågeställningar som har arbetats fram utifrån tidigare studier samt diskussioner med lärare och elever på de fyra grundskolor som ingår i studien.

- Syftet med studien i *den första artikeln* är att undersöka ungdomars erfarenhet av föräldrars stöd och engagemang i deras skolgång samt hur det i sin tur samverkar med de ungas egenupplevda studie-engagemang.
- Det huvudsakliga syftet med studien i *den andra artikeln* är att undersöka vilka andra faktorer som kan kopplas till elevers egenupplevda engagemang för sina studier, vid sidan av föräldrars stöd. Avsikten är att lyfta fram elevers upplevelser av lärarnas stöd och engagemang i deras studier, hur de upplever sin skolsituation i stort samt inställning till fortsatta studier.
- Syftet med studien i *den tredje artikeln* är att undersöka hur många ungdomar som uppger att de för sina föräldrar inte tillåts delta i vissa sociala aktiviteter i skolan och på fritiden samt i enstaka inslag i utbildningen.
- Syftet med studien i *den fjärde artikeln* är att närmare belysa frågan om generell befrielse från skolplikten avseende enstaka inslag i utbildningen.

De tre första artiklarna bygger på en enkätundersökning bland eleverna på fyra kommunala grundskolor. Perspektivet i dessa artiklar utgår därmed från de ungas subjektiva upplevelse av sin situation. I de statistiska analyserna kontrolleras kön och etnisk bakgrund mot andra bakgrundsfaktorer, varav elevernas socioekonomiska bakgrund utgör en central faktor.

Den fjärde artikeln innefattar två delstudier. Den första är en informantstudie med rektorerna på de fyra skolorna och den andra är en studie av lagstiftningen. Fokus i den sista artikeln flyttas således från elevernas egna upplevelser till ett samhällsperspektiv.

Centrala begrepp

I detta avsnitt presenteras och definieras avhandlingens centrala begrepp. Inledningsvis beskrivs begreppet kön och dess relation till begreppet genus. Därpå redogörs kortfattat för bakgrunden till användandet av begreppen modern respektive traditionell i beskrivningar av olika samhällen. Ytterligare två viktiga begrepp för förståelsen av avhandlingens kunskapsintresse är kultur respektive etnicitet. Dessa begrepp är närbesläktade, varför det är viktigt att klargöra skillnader och likheter dem emellan. Ytterligare definitioner innefattar begreppen minoriteter respektive majoriteter samt betydelsen av utländsk bakgrund. Det senare diskuteras i relation till det mer problematiska ”invandrarbegreppet” som undviks i föreliggande avhandling. Emellertid förekommer begreppet i vissa referat och citat då det används av ursprungskällan. Slutligen definieras samhällsklass och socioekonomisk bakgrund.

Kön och genus

Studier av kön i grundskolan handlar ofta om förståelsen av att vara flicka respektive pojke. Vanligtvis är avsikten att undersöka på vilket sätt kön konstrueras i skolan samt relationer mellan flickor och pojkar. Studier av detta slag utgår från att det finns en maktrelation mellan könen som utvecklas tidigt och som skapas redan i grundskoleåldern eller ännu tidigare. Därmed betraktas inte kön enbart som en biologiskt betingad variabel utan också som en social konstruktion. Konstruktionen innefattar förståelsen av vad som uppfattas som typiskt kvinnligt och typiskt manligt (Wahl 1996). Maktrelationen mellan könen har betydelse för hur kvinnligt och manligt skapas. Ofta betraktas arbetsuppgifter och sysslor som antingen kvinnliga eller manliga. Holter (1962) menar att kön som fördelningsprincip i samhället har trängts undan andra sådana principer som exempelvis ålder, släktband och kompetens. Orsaken är att kön är lätt att definiera och konstant över tid. En individ förväntas på grund av könstillhörighet ha vissa egenskaper eller beteenden. Förväntningarna varierar beroende på situationer, miljöer, samhällsklass och i olika etniska eller kulturella grupper. Det utövas en kontroll av könsrollerna från den omgivande gruppen som kan innebära sanktionering eller utfrysning av den som bryter mot normen. Flickor och pojkar socialiseras under uppväxten in

i vad som är lämpligt för respektive kön. Denna socialisation utgör grunden för hur kvinnor och män kommer att behandlas och agera senare i livet (Wahl 1996). Wahl beskriver att kvinnliga arbeten har lägre status än manliga samt att den kvinnliga underordningen kommer till uttryck främst genom att mannen utgör normen och att kvinnan betraktas som olik mannen.

Vissa forskare väljer att skilja mellan kön och genus (exempelvis Gothlin 1999; Rubin 1975; Hirdman 1988). Det pågår en ständig forskningsmässig diskussion om definitionen av begreppen. Det som kan sägas är att kön definieras som den faktiska kroppen medan genus definieras som uppfattningar och tolkningar av kroppen. Genusforskningen har som avsikt att synliggöra relationen mellan könen och utgår från att det som kan kopplas till kvinnligt respektive manligt är socialt och/eller kulturellt skapat (Hirdman 1988). Hirdman menar att den hierarkiska genusordningen upprätthålls genom att kvinnligt och manligt hålls isär samt av att mannen betraktas som överordnad kvinnan.

Enligt Mois (1997) tolkning av Beauvoirs "Det andra könet" (1949) betraktas kroppen som det perspektiv från vilket individen upplever och möter sin omvärld och att kroppen, beroende av kön, ger individen olika förutsättningar i detta möte. Beauvoir skriver att "kroppen är en situation", vilket enligt Moi betyder att kvinnans biologi "spelar en förstahandsroll i kvinnans historia och ingår som en väsentlig beståndsdel i hennes situation" (s. 107) som det andra könet. Det gäller i synnerhet det faktum att kvinnors roll i artens fortplantning är mer betungande, farligare och mer tidskrävande än mäns. Kroppen befinner sig i en ständig interaktion med omgivningen och kvinnan befinner sig ständigt i en situation där hon skapar och återskapar sig själv utifrån de erfarenheter hon har av mötet med omgivningen. Moi menar att begreppet genus inte är applicerbart på Beauvoirs teori och betraktar termen som ointressant eftersom hon ser kön som det som ligger till grund för relationen till omvärlden.

Även Haavind (1993) utgår från det biologiska könet för att visa på att det finns två olika sorter av mänskliga kroppar; kvinnan och mannen. Hon menar att dessa kroppar alltid står i relation till varandra genom ett motsatsförhållande som upprätthålls av att den ena kroppen betraktas i ljuset av den andra. Haavind tar avstånd från att det skulle finnas kvinnliga respektive manliga egenskaper. Istället reagerar individen med avståndstagande respektive igenkännande i mötet med andra människor. Innebörden av att vara kvinna respektive man utgår från ett identitetsskapande i ett ständigt samspel med omgivningen där den

kvinnliga och manliga identiteten utgör varandras motpoler; att vara man innebär en motsats till att vara kvinna. Problemet är att det maskulina står över det feminina i en hierarkisk ordning. Haavind menar att så länge män är maskulina och kvinnor feminina döljs, reproduceras och legitimeras den manliga dominansen. Mois och Haavinds könsdefinition ligger till grund för användningen av begreppet i föreliggande avhandling.

Det moderna respektive det traditionella samhället

I Europa och USA utvecklades det moderna samhället i takt med industrialismen under början av 1900-talet. Beck (2000) beskriver hur det moderna samhället sedan mitten av förra århundradet har genomgått en individualisering, som innebär att individen har fått ett större inflytande över sin livssituation och att individens klassöde inte längre är bestämt vid födseln. Denna förändring benämns av Beck som det senmoderna samhällets framväxt. Giddens (1990) menar dock att vi lever i ett hög- eller hypermodernt samhälle i vilket modernitetens följder är högst påtagliga. Dagens samhälle är snarare en konsekvens av modernitetens utveckling än ett tecken på att det moderna samhället är på väg att bli historia. I denna avhandling används därför begreppet "modern" i beskrivningar av det samtida västerländska samhället.

Det traditionella samhället beskrivs ofta ofta på en gruppcenterad ideologi där gruppens bästa prioriteras före individen (se exempelvis Ahmadi 1998; Sjögren 1993; 1998). Ibland används det holistiska begreppet i definitioner av det traditionella samhället. Syftet är att understryka att människan i det traditionella samhället ofta betraktas som en del av en större helhet, till exempel som en del av en större grupp, familjen eller av universum, naturen och gudomligheten (Ahmadi 1998). Det traditionella samhället benämns ibland vara "förmodernt". Benämningen är emellertid problematisk eftersom det förutsätter en modernistisk utgångspunkt som inbegriper uppfattningen att den moderna utvecklingen i alla samhällen är oundviklig (jmf de los Reyes, Molina & Mulinari 2002). Modernitetsperspektivet utgår från föreställningen att världens länder befinner sig i olika utvecklingsstadier. Därmed kan det förmoderna begreppet tolkas som en benämning på samhällen som är

hierarkiskt underlägsna det moderna. För att undvika en sådan tolkning används i denna avhandling begreppet traditionella samhällen.

Kultur

Den definition av kulturbegreppet som främst åsyftas i denna avhandling är kopplat till organiseringen av vardagslivet (Heller 1996). Det innebär att kulturbegreppet används för att karaktärisera vardagslivet för ett kollektiv av människor som har levt tillsammans under en längre tid. Kulturer omfattas av vissa kännetecken som kan bestå av språk, religion, seder, traditioner och/eller geografiskt ursprung. Kulturella referenser består av komplexa system av symboler och idéer som människor använder i sin kommunikation och mer omfattande av sätt att leva i samhällen vars medlemmar delar system av symboler och idéer (Bauböck 1996). Sjögren (1998) beskriver att människors kulturella referenser styr förhållningssättet till omvärlden och sociala situationer, så som umgängesmönster, val av livspartner, arbetsliv, utbildning, könsroller etcetera. Kulturella referenser varierar mellan olika samhällen och skillnaderna mellan referenserna i moderna respektive traditionella samhällen har ägnats uppmärksamhet i tidigare forskning. Medan traditionella samhällen ofta har en mer tydligt homogen kultur är moderna samhällen splittrade i en ändlös variation av överlappande miljöer, som är delar av större nationella och internationella kulturella cirklar (Heller 1996).

Heller (1996) tar upp ytterliga definitioner av kulturbegreppet. Centralt för förståelsen av Bauböcks teori (1996) som presenteras i nästkommande kapitel är den definition som utgår från att det existerar en mångfald av kulturella diskurser i samhället. Utifrån detta perspektiv betraktas kultur som något som ständigt skapas och utvecklas i kommunikationen med andra (Heller 1996). Oavsett definition är kulturer inte statiska utan synnerligen dynamiska och föränderliga. Det pågår en ständig kulturell utvecklingsprocess genom interaktion inom den kulturella gruppen, genom framväxten av interna mottraditioner samt i mötet med andra kulturer. Kulturbegreppet kan även dölja socialt konstruerade maktförhållanden som framträder i mönster för dominans och underordning. Exempelvis kritiseras ofta individer i de moderna kulturerna för att anamma etnocentriska föreställningar om att traditionella kulturer är underordnade de moderna (Heller 1996).

Etnicitet

I äldre definitioner likställs etnicitet ofta med kultur, vilket innebär att individer som delar en och samma kultur även kan betraktas som en etnisk grupp. Definitionen kritiseras av Barth (1969) som menar att problemet med den tidigare betraktelsen är att kultur relateras till en isolerad grupp medan etnicitet i själva verket skapas i mötet mellan skilda grupper. Etnicitet uppstår i ett möte som kan innebära socialt utbyte mellan grupper. Barth menar att det kan förekomma kulturella variationer inom en etnisk grupp men vanligtvis delar flera etniska grupper som lever nära varandra samma kultur. Det betyder att etnicitetsbegreppet kan betraktas som snävare än kulturbegreppet. Etnicitet handlar således om gränser, inkludering eller exkludering samt om identitet och känslan av tillhörighet. Etniska grupper kan beskrivas i termer av en gemensam social organisation och håller sig ofta med myter om ett gemensamt ursprung. Etnicitet kan utvecklas och förändras över tid. Även etniska gränser kan förändras och flyttas. Många etniska grupper kan dela ett landområde eller leva i ett gemensamt samhälle. Det uppstår inte sällan en hierarkisk ordning mellan olika grupper som lever nära varandra (Hylland Eriksen 1993).

Etnicitet eller etnisk tillhörighet är en social konstruktion. Det är dock ingen oproblematisk kategorisering av människor, varken när det handlar om självidentifiering eller när någon tillskriver någon annan en etnisk tillhörighet. Kategoriseringar av etnicitet utgår ofta från en maktstruktur som bygger på den diskriminering som förekommer i samhället. Diskrimineringen innebär att individer skiljs ut och särbehandlas negativt, inte utifrån sina handlingar utan beroende på kroppsliga och yttre kännetecken, så som utseende, språklig brytning eller efternamn (Barot, Bradley & Fenton 1999; Dominelli 1997; SOU 1996:55). Utifrån rasistiska ideologier föreligger en kroppslig symbolik där mörk hud är kopplad till underordning. Förhållandet härstammar enligt Guillaumin (1998) från de svartas ställning som slavar. Den historiska bilden av kolonialismen och slaveriet lever kvar i mänsklighetens medvetande och utgör grunden för sociala kategoriseringar utifrån yttre attribut. Huruvida "rasrelationer" bör skiljas från studiet av etnicitet är inte helt klart. Hylland-Eriksen (1993) menar dock att begreppen inte helt går att separera eftersom distinktionen dem emellan är problematisk då etniska konstruktioner betonar en gemensam härkomst, vilket delvis även inkluderar gemensamma yttre attribut. Dessutom

menar Hylland-Eriksen att etnisk diskriminering i ett samhälle ofta handlar om rasism.

I artiklarna i föreliggande avhandling används en utvidgad definition av etnicitetsbegreppet. I de statistiska analyserna används begreppen ”etnisk bakgrund” och ”etniskt ursprung” som benämning på synnerligen grova kategoriindelningar. Detta kan betraktas som problematiskt eftersom det inte stämmer överens med den ovanstående definitionen. Begreppen används på liknande sätt i tidigare statistiska undersökningar (se exempelvis Salonen 2003: statistik från SCB).

Minoriteter och majoriteter

De flesta länder i världen befolkas av en relativt homogen majoritet samt flera etniska och religiösa minoritetsgrupper. De minoriteter som ingår i föreliggande undersökning benämner Hylland Eriksen (1993) för ”urbana minoriteter”. Begreppet inbegriper etniska eller religiösa minoritetsgrupper som har invandrat till ett land och bosatt sig i städerna. Nationell såväl som internationell forskning kring urbana minoriteter har främst koncentrerat sig på anpassningsproblem, etnisk diskriminering och rasism samt frågor kring identitetshantering och kulturell förändring. I hänvisningar till internationell forskning inkluderas även vissa ursprungsbefolkningar i begreppet.

Begreppen synliggör även socialt konstruerade maktförhållanden som innebär att majoriteten ofta är den grupp som har makten i ett samhälle medan minoriteten är underordnade majoritetens normer. Minoriteter beskrivs ofta i termer av segregation och omfattas inte sällan av sämre ekonomiska förutsättningar än majoriteten (Molina 2005). Ogbu (1991; 1992; 2002) gör en åtskillnad mellan frivilliga och ofrivilliga minoriteter. Frivilliga minoriteter inkluderar individer eller grupper av individer som frivilligt har flyttat till ett land för att sträva efter ett bättre liv i någon bemärkelse. OFrivilliga minoriteter är grupper av individer som inte frivilligt valt att ingå i ett samhälle, exempelvis afroamerikaner eller ursprungsbefolkningar i USA.

Utländsk bakgrund

I tidigare studier av elever i den svenska skolan används ofta benämningar som härstammar ur invandrarbegreppet, så som ”invandrarbarn”,

”invandrarelever”, etcetera. Invandrarbegreppet har dock kritiserats för att det är sakligt fel att kalla andra än de som flyttat till Sverige inom de senaste åren för invandrare. För den som bott en längre tid i landet kan det vara kränkande att kallas för invandrare (SOU 1996:143) och begreppet ”andra generationens invandrare” är rent av felaktigt eftersom det handlar om personer som är födda och uppväxta i landet (Ogbu 1991; 1992). Invandrarbegreppet har även fått en negativ klang genom att bland annat media har bidragit till att befästa en bild av ”invandrarbefolkningen” som ”de som ser annorlunda ut”. Hudfärg och klädsel ingår i denna utskilnad (Brekke 1999). På så vis hålls ofta invandrare från andra nordiska länder och delar av västvärlden utanför definitionen.

Lahdenperä (1997) diskuterar hur begrepp som ”invandrarelev”¹ ger föreställningar om att problemen som kan identifieras bland dessa elever enbart kan hänföras till deras situation som invandrade, vilket leder till en diskriminerande kategorisering. I föreliggande avhandling undviks invandrarbegreppet på grund av den problematik som det medför. Istället används begreppet ”utländsk bakgrund” för att benämna ungdomar som är födda utomlands eller har föräldrar som är det. Benämningen ”elever med utländsk bakgrund” innefattar en mångfald av ungdomar med vitt skilda bakgrunder, från stora delar av världen, alltifrån Sveriges närmaste grannländer till de mest avlägsna kontinenterna.

Samhällsklass och socioekonomisk bakgrund

Avsikten med föreliggande avhandlingsarbete är att studera skillnader och likheter för pojkar och flickor utifrån etnisk bakgrund. Det är dock inte möjligt att blunda för de socioekonomiska skillnader som förekommer mellan eleverna. I de flesta svenska städer förekommer en etnisk och ekonomisk segregation som innebär att vissa bostadsområden främst befolkas av en etniskt svensk över-/medelklass medan andra områden är ekonomiskt marginaliserade och består huvudsakligen av etniska minoritetsinvånare (Molina 2005). Därmed kan det

---

¹ Lahdenperä (1997) menar att eleverna istället borde kallas två- eller flerkulturella, för att visa på den kulturrikedom dessa elever bär på och samtidigt ge ett erkännande också till deras ursprungskultur. Även Salonen (2003) har ägnat begreppet uppmärksamhet och anser att ett mer adekvat sätt att benämna ”andra generationens invandrare” vore möjligtvis ”förstagerationens svenskar”.

Inledning

förekomma ett starkt samband mellan etnicitet och socioekonomiska förhållanden som är viktigt att hålla under kontroll i analyserna.

Fördelningen av ekonomiska resurser i samhället utgör en social struktur som är betydelsefull för förståelsen av de flesta sociala fenomen. Klassbegreppet är sprunget ur Marx teori som utgår från individers plats i produktionen för att bestämma deras sociala ställning i samhället och bygger på att det existerar systematiska skillnader mellan människors position i samhället (se exempelvis Boglind, Eliæson & Månson 1981; Sohlberg & Leiulfsrud 2000). Emellertid kan klass inkludera någonting utöver de ekonomiska förhållandena. Bourdieu (1984; 1986) menar att klasskillnader även manifesteras och upprätthålls genom ett kulturellt och socialt kapital. Det innebär att klassreproduktionen i lika hög utsträckning kan kopplas till exempelvis sociala relationer, kläder, mat, musik, konst, stil och smak som till ekonomiskt kapital.

Vanligtvis används begreppet socioekonomisk bakgrund som benämning på klassbakgrund i kvantitativa studier. I denna avhandling bestäms barns och ungdomars socioekonomiska bakgrund utifrån föräldrarnas ekonomiska levnadsnivå, vanligtvis från föräldrarnas yrke och utbildning.

---

2. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Genom den obligatoriska grundskolan ska landets alla unga beredas en så likvärdig förutsättning för framtiden som möjligt. En central teoretisk utgångspunkt är därmed principen om likhet. I följande kapitel presenteras denna princip tillsammans med de utbildningspolitiska målen samt Marshalls (1950) teori om syftet med den obligatoriska grundskolan.

I tidigare forskning beskrivs ofta det svenska samhället som mångkulturellt. På senare tid har det mångkulturella samhället allt mer kommit att kritiseras på grund av dess ideologiska koppling till mångkulturalism. Diskussionen om mångkulturalism ligger till grund för problematiseringen av principen om särart. Det råder delade meningar om huruvida särartsprincipen är en politisk väg för att erkänna minoritetsgrupper i samhället eller om principen står i strid med de demokratiska värden som innebär lika rättigheter för alla medborgare. I den andra delen av detta kapitel redogörs för teorier om det mångkulturella samhället och principen om särart.

Avslutningsvis presenteras Bauböcks (1996) modell av integration i det moderna samhället. Bauböck har utarbetat ett flerdimensionellt perspektiv på integration som en tvåvägsprocess. Det betyder att alla medborgare oavsett bakgrund ska ha möjlighet att påverka och förändra strukturer inom samhällets alla institutioner. Därmed handlar integration ytterst om demokrati och delaktighet samt att alla människor ska omfattas av samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter i samhället. Detta kräver dock att samhällets institutioner är öppna för förändring utifrån rådande behov. Enligt Bauböck ska integration inte ske enbart på de statliga arenorna utan även inom familjen, vilken utgör en viktig samhällelig institution.

Den obligatoriska grundskolan

Den obligatoriska skolas uppdrag innefattar att ge alla elever kunskaper och färdigheter men även att främja deras utveckling till ansvars-kännande medborgare. I Skollagen (1:2) beskrivs de värden som ska förmedlas inom ramen för utbildningen.

Teoretiska utgångspunkter

”Utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. I utbildningen skall hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd.

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt
2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden” (Lag 1999:886).

Skolan har således en fostrande roll som innebär att överföra och befästa grundläggande demokratiska värderingar. Skolan är därmed inte neutral utan står för värderingar som utgår från alla människors lika värde, respekt för olikhet samt respekt för allas åsiktsfrihet och rätten att uttrycka sig. Genom den för alla gemensamma grundskolan kan elever med olika kön och bakgrund mötas och konflikter och spänningar mellan olika grupper överbryggas. Elever med olika bakgrund kan skapa en förståelse för varandras värderingar och kulturer. Enligt regeringens skrivelse (2001/02:188) måste alla vuxna i skolan vara ansvarsfulla förebilder och får aldrig avsäga sig detta ansvar.

Skolan ska förbereda barnet för ett framtida ansvarsfullt aktivt deltagande i samhällslivet, vilket är viktigt för att stärka demokratin. Målet är att alla ungdomar ska lämna skolan med goda kunskaper, självförtroende och en vilja att delta i samhällslivet. För att uppnå målet krävs en ömsesidig dialog om arbetet i skolan mellan lärare, föräldrar och elever. Föräldrar och skolpersonal bör utveckla en god relation så att de gemensamt kan ge eleverna stöd i sitt skolarbete (Regeringens skrivelse 2001/02:188).

Principen om likhet

Principen om likhet innebär att varje enskild individ omfattas av en uppsättning rättigheter och skyldigheter som gäller på samma sätt för alla medborgare oavsett kön, etnicitet eller samhällsklass (jmf Regeringsformen SFS 1974:152: 2:15; 2:16). Det finns å andra sidan en grundläggande föreställning om människors olikheter som baseras just

på de nämnda konstruktionerna. I lagstiftning och i de flesta politiska och statliga styrdokument är icke-diskriminering en målsättning. I informella sammanhang finns inte motsvarande mål, vilket kan ge utrymme för ogrundade föreställningar, särartstänkande och fördomar, som i sin tur leder till diskriminering. Det är därför viktigt att studera hur strävan efter likvärdighet efterlevs i praktiken.

Utbildningspolitiken är central för idén om mänsklig likhet. Den obligatoriska grundskolan finns till för att värna om alla barn och ungdomars lika rätt till utbildning oavsett bakgrund. Mål om likhet inom utbildningspolitiken anges i skollagen. I en av lagens inledande paragrafer (1:2) framgår att alla barn oavsett bakgrund ska ha tillgång till utbildning.

”Alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och socioekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet” (Lag 1999:886).

Av den sista meningen framgår att lika tillgång till utbildning innebär mer än att alla barn och ungdomar ska omfattas av samma formella möjlighet att utbilda sig. Utbildningen måste utformas så att ingen i realiteten beroende på kön, etnicitet, geografisk hemvist samt sociala och socioekonomiska förhållanden kan förhindras att få tillgång till utbildning. Enligt SOU 2005:66 förutsätter det en pedagogik som tar hänsyn till kunskaper om rådande maktstrukturer och som arbetar för att motverka sådana strukturer.

Skolplikten

Marshall (1950) diskuterar den obligatoriska grundskolan i termer av rättigheter och skyldigheter. Marshall menar att de kunskaper som förmedlas i grundskolan är elementära för en människas personliga utveckling och att de möjliggör rätten att agera som samhällsmedborgare. Utbildning ger därmed människor ökade möjligheter att delta i alla delar av samhällslivet. Följaktligen kan tillgången till utbildning betraktas som en medborgerlig rättighet. Enligt Marshall finns det obligatoriska utbildningssystemet till för att värna om individens rätt att under sin uppväxttid ha fått ta del av en fullgod utbildning. Med andra ord är skolplikten inte en rättighet för barnet utan för att den

vuxne medborgaren ska ha fått möjlighet att tillskansa sig den kunskap som krävs för att tillgodogöra sig sina rättigheter.

Utbildning ger medborgaren makt och frihet att göra sina egna val i livet samt utjämnar olikheter i barns förutsättningar. Barn och ungdomar betraktas inte som tillräckligt mogna att fatta beslut i frågor rörande sin utbildning och framtid. Det ansvaret vilar istället främst på föräldrarna. Det går dock inte att utgå ifrån att föräldrar alltid är de bästa företrädarna för sina barn och att de alltid gör det som ligger i barnets intresse. Därför menar Marshall att staten måste ta på sig ansvaret att tillgodose barnets behov av utbildning genom att göra grundskolan tvingande. Fortsatt utbildning måste däremot omfattas av ett friare val. Detta val skapas enligt Marshall först när kapaciteten att välja har grundlagts via det obligatoriska första steget. Skolplikten utgör på så vis en förutsättning för civil frihet. Marshall beskriver den obligatoriska skolan som en hjälp, i synnerhet för arbetarklassens barn, att ta det första steget uppåt i samhällshierarkin. Skolplikten kan ur det perspektivet betraktas som ett slags socialt bistånd till de lägre samhällsklasserna.

Grundskolan kan inte enbart betraktas som en rättighet utan skolplikten indikerar även en skyldighet. Den vuxna medborgaren måste ha genomgått tillräcklig utbildning för att kunna fullgöra sina skyldigheter gentemot samhället. Marshall skriver att en utbildad befolkning har betydelse för hela samhällets utveckling och tillväxt. Dessutom vidgas demokratin i ett samhälle med en välutbildad befolkning. Den obligatoriska grundskolan finns alltså till både för medborgarens och för samhällets skull.

Diskursen om det mångkulturella samhället

De flesta samhällen i världen är att betrakta som mångkulturella i bemärkelsen att de omfattar flera kulturella och etniska grupper. I vissa samhällen lever etniska minoriteter i distinkta samhällen vid sidan av majoritetssamhället och med begränsad kontakt sinsemellan. I andra samhällen är minoritetsgrupperna assimilerade i majoritetssamhället och svåra att urskilja. De mångkulturella samhällena skiljer sig i olika delar av världen och begreppet mångkultur har varierande innebörd beroende på vilken del av världen som åsyftas (jmf Heller 1996; Kymlicka 1996).

Vanligtvis består det mångkulturella samhället av en stat, en region eller ett mer begränsat område som en stad, en förort eller en skola som är byggd för att passa olika kulturer. Begreppet mångkultur förknippas ofta med ett ideologiskt perspektiv som framträder i begreppet mångkulturalism. Begreppet vittnar om en ideologisk utgångspunkt men kan inte reduceras till en specifik förståelse eller tolkning. Ofta används mångkulturalism i samband med en ideologisk förståelse om alla kulturers lika värde och att ingen kultur ska betraktas högre stående än någon annan (Taylor 1992). Denna tolkning av begreppet kan betraktas som hegemonisk och är inte definitiv.

Heller (1996) beskriver hur mångkulturalism och tanken om alla kulturers lika värde är sprunget ur det moderna liberala samhället. Författaren menar att det moderna samhällets universella koncept är frihet och liv. Konceptet innebär att alla medborgare måste vara fria att utöva den kultur de vill leva efter. Emellertid ställs det moderna samhället i detta sammanhang inför en svår paradox som hänger samman med svårigheterna med att skifta etnisk grupp. Det faktum att alla individer föds och socialiseras in i en etnisk grupp, vars kulturella referenser ligger till grund för den egna identiteten, begränsar möjligheten att lämna gruppen. Det är dessutom inte helt okomplicerat att inträda i en annan etnisk grupp och bli accepterad av dess medlemmar. Denna problematik gör enligt Heller (1996) att frihetskonceptet inskränks och att medborgarna i det mångkulturella samhället hänvisas till den etniska grupp de föds in i. Mångkulturalism kritiseras allt oftare för att bidra till ett upprätthållande av distinkta etniska grupper med begränsat utbyte och i förlängningen till separata enklaver. I många samhällen leder det även till en cementering av ekonomiskt segregerade bostadsområden.

Carlbom (2003) beskriver i sin avhandling hur den hegemoniska tolkningen av mångkulturalism utgör ett intellektuellt hinder för att förstå det samtida mångkulturella Sverige. Enligt Carlbom är problemet att mångkulturalism likställs med det mångkulturella samhället, trots att det ena handlar om en ideologi och det andra är en beskrivning av en existerande kulturell mångfald. Sammanblandningen leder till tron att vi lever i ett mångkulturellt samhälle där alla kulturer respekteras, vilket inte är fallet. Dessutom menar Carlbom att hegemonin leder till tron att mångkulturalism är möjlig. Genom ideologin förmedlas konstruerade bilder av andra kulturer som inte nödvändigtvis överensstämmer med verkligheten. Carlbom beskriver mångkulturalism som det "politiskt korrekta", vilket styr vad som bör eller inte bör sägas om integration. Mångkulturalism som ideologi framhåller ett samhälls-

perspektiv där kulturella olikheter generellt är något som berikar samhället och medlemmarna i det medan aspekter som talar för det motsatta förkastas. Carlbom ger exempel på hur kritik tystas samt hur hegemonin sätter upp ”skyggglappar” mot kulturella eller religiösa element som skulle kunna kritiserars utifrån en universellt mänsklig aspekt. Kritiken tystas bland annat genom att mångkulturalism sätts i motsatsförhållande till rasism (jmf Heller 1996). Enligt Carlbom framträder mångkulturalism i och med detta som ”det allt igenom goda” och vi kan således förena oss i kampen mot rasismen genom att idealisera samhället med en mångfald av kulturer. I sin ambition att se det goda med kulturella olikheter glömmar förespråkarna för mångkulturalism maktkampen inom grupperna, vilket döljer interna maktfraktioner där några tillåts dominera över andra. Sammanfattningsvis visar Carlboms studie att hegemonin kring mångkulturalismen hindrar en realistisk förståelse av vad som händer i samhället samt gör det svårt att förstå vilken slags politik som bäst lämpar sig för integration. Mångkulturalismen framställs ofta som en motpol till principen om individens likhet och mänskliga universella värden². Diskussionen om mångkulturalism och universalism leder in på den politiska diskussionen om särart.

Särart som erkännande eller missgynnande

Den svenska politiken bygger på att alla individer oavsett bakgrund ska omfattas av lika rättigheter. Det förekommer dock situationer då vissa medborgare kan ges sär rättigheter för att värna om särskilda behov. Denna politiska utgångspunkt gör sig synnerligen gällande i integrationspolitiken och ligger till grund för principen om särart (jmf Proposition 1997/98:16).

---

² I detta sammanhang definieras mänskliga universella värden i termer av synen på alla individer som moraliskt och juridiskt lika. Utgångspunkten är att alla individer har rätt till vissa grundläggande rättigheter, som de inte kan fråntas med hänvisning till kulturell, etnisk eller religiös tillhörighet. Universalismen kritiserars ofta för att vara etnocentrisk (jmf Benhabib 2002). Nussbaum (2000) har dock försökt frångå etnocentrismen genom att utveckla en teori om människans inneboende förmågor som kan användas som en kulturellt oberoende måttstock.

Särartsprincipen värnar om minoritetsgruppers rätt att bevara traditioner och seder som skiljer sig från majoritetens och som kan kräva undantag från vissa av majoritetssamhällets lagar och regler. Det innebär att grupper av medborgare kan undantas från samhälliga rättigheter och skyldigheter för att värna om den egna kulturen, religionen, etniciteten etcetera. Principen om sär rättigheter tar sin utgångspunkt i mångkulturalismen.

Enligt Schlytter (2004) kan likhetsprincipen och principen om särart betraktas som motstridiga och oförenliga. Å ena sidan ska alla individer omfattas av samma rättigheter och skyldigheter men å andra sidan kan grupper av individer undantas dessa. Flera forskare (se exempelvis Benhabib 2002; Borchgrevink 1999; Kymlicka 1996; Schlytter 2004; Taylor 1992) beskriver att den andra principen ses som en produkt av den första. Särartsprincipens intention är att skydda vissa grupper från att missgynnas. En icke-diskriminerande politik kan kräva att missgynnade grupper i samhället ges särskilda förmåner eller särbehandlas positivt.

Skolan har, precis som andra institutioner, kritiserats för att vara allt för etniskt homogeniserande och beskrivs ofta ha problem med att erkänna och respektera minoriteters särskilda etniska eller religiösa identiteter. Diskussionen om sär rättigheter utgår från hur särartspolitiken kan stärka identiteten för individer i minoritetsgrupper. Taylor (1992) myntade begreppet ”erkännandets politik” i diskussionen om det mångkulturella samhället. Författaren menar att moderniteten i ett första steg leder till kravet på likhet och universalism men en andra förändring innebär utvecklingen av ”ett modernt identitetsbegrepp”, vilket ger upphov till en särartspolitik. Taylor menar att invånarna i en modern demokrati inte kan leva tillsammans i fred och vänskap med grupper som har annorlunda levnadssätt, språk, kläder, religion eller syn på sexualitet, om de inte tror att det andra sättet också har ett värde. För att samtliga individer i ett samhälle ska erkännas som lika värda kan det krävas särskilda rättigheter som underlättar för alla att leva på sitt sätt. Därmed leder en särartspolitik till att den unika identiteten hos en enskild individ eller grupp erkänns, det vill säga att deras olikhet gentemot andra ges ett värde. Enligt Taylor är likhetsprincipen blind för individers och minoritetsgruppers särart och betraktas bidra till en homogenisering av samhälliga institutioner som vilar på den dominerande gruppens kulturella eller religiösa värden.

Teorin om politiskt erkännande har kritiserats på grund av de problem denna politik kan medföra (se exempelvis Benhabib 2002; Borchgrevink 2002; Fraser 2003; Okin 1999). Fraser (2003) menar att

kampen för ”erkännande av olikhet” underblåser andra kamper för rättvisa och likabehandling utifrån exempelvis klass, ras, etnicitet eller kön. Fraser menar att när erkännandepolitiken frigörs från omfördelningspolitiken kommer den senare i skymundan för den förra. Den allvarligaste kritiken bottenar i att vissa minoritetsgrupper inte respekterar andra grupper i samhället eller inte behandlar egna medlemmar jämlikt. Det senare innebär en ökad sårbarhet för de svagaste medlemmarna av dessa grupper, i synnerhet för kvinnor och barn³. Enligt Benhabib (2004) förvägras barnen fullt skydd av lagar eftersom deras rättsliga identitet först och främst definieras till medlemskapet i ursprungssamhället. Borchgrevink (1999; 2002) ställer frågan om det är legitimt för en liberal stat att påtvinga icke-liberala grupper liberala värderingar. Följdfrågan lyder om det å andra sidan är legitimt att inte göra det. Borchgrevink belyser problemet som uppstår när kvinnors könsspecifika underordning rättfärdigas i namn av att bevara gruppens kollektiva identitet. Hon kritiserar även Taylors teori för att den innehåller ett dilemma som flera med henne har uppmärksammat: Genom att erkänna minoriteters identitet riskerar underprivilegierade minoritetsgrupper att erkännas identiteten som just underprivilegierade.

---

³ Okin (1999) diskuterar vad det kan innebära att vissa minoritetsgrupper ges särskilda rättigheter som undantar dem från lagar som gäller i det omgivande samhället för att på detta sätt värna om kulturella eller religiösa seder och traditioner. Okin fokuserar på de situationer som kan uppstå när en minoritetsgrupps krav kolliderar med jämlikhetsnormer som åtminstone formellt har antagits av liberala stater. Författaren betonar att det finns religiösa och kulturella minoriteter som inte ens i teorin värnar om principen om alla människors lika värde. Detta gäller exempelvis barns lika värde som vuxnas, homosexuellas lika värde som heterosexuella, kvinnors lika värde som män etcetera. Okin menar att om ett samhälle backar upp en minoritetskultur och på så sätt underlättar till exempel för männens kontroll över kvinnor, begränsas kvinnor från att leva ett människovärdigt liv i samma utsträckning som männen. Dessutom får inte minoritetskvinnan ta del av samma rättigheter som kvinnorna i majoritetsbefolkningen. Det centrala i Okins teori är att alla gruppmedlemmars, även kvinnors och barns, intressen måste representeras fullt ut i förhandlingar om undantag och sär rättigheter. I annat fall kan deras intressen skadas i stället för att främjas genom dem. Okin menar att beviljandet av icke-demokratiska sär rättigheter är detsamma som att ta ställning för dem som har makten mot de marginaliserade, vilket leder till upprätthållandet av rådande makt hierarkier.

Särart och utbildning

Särartsprincipen har främst använts för att ge vuxna medborgare undantag från rättsregler som anses stå i strid med deras religiösa eller filosofiska övertygelse. Det är mer komplicerat att diskutera särartsprincipen när det gäller barn som ännu inte har rätt att bestämma över sina livsvillkor. Inom utbildningssystemet kan respekten för en minoritetsgrupp leda till att barnens utbildning begränsas. Kymlicka (1996) tar upp att det finns en mängd sär rättigheter som inte står i strid med värderingarna om alla människors lika rättigheter. Sådana sär rättigheter kan gälla beslut om exempelvis hemspråksundervisning eller att anpassa de allmänna helgdagarna så att inte en religion får företräde. Dessa sär rättigheter är snarare förenliga med eller nödvändiga för demokratiska stater eftersom de utgör ett sätt att kompensera brister för vissa minoriteter. Emellertid menar Kymlicka att det finns sär rättigheter som inte är förenliga med liberal rättvisa. Han nämner exempelvis flickor som förvägras utbildning och minoriteter som tar sina barn ur skolan i tidig ålder. I USA och Canada har barn i vissa religiösa grupper befriats från skolplikten, exempelvis Amish, Mennoniter, Doukhobours och Hutteriter. Medlemmar i dessa grupper har rätt att ta sina barn ur skolan innan de uppnått den föreskrivna åldern för skolpliktsgränsen och barnen behöver inte undervisas efter den vanliga läroplanen. Kymlicka menar att anledningen till denna sär rättighet är föräldrarnas oro över att barnen skulle frestas att lämna gruppen om de får en bredare undervisning. Minoriteterna har ibland även starka restriktioner när det gäller gruppmedlemmarnas möjligheter att lämna sin grupp, vilket strider mot grundtanken om att frivilligt kunna ingå och träda ur olika organisationer, föreningar och samfund i samhället. Kymlicka (1998 s 207) drar i *Mångkulturellt medborgarskap* följande slutsats.

”I synnerhet har jag talat för att de måste respektera två inskränkningar; minoriteters rättigheter får inte tillåta en grupp att dominera andra grupper; och de får inte göra det möjligt för en grupp att förtrycka sina egna medlemmar. Med andra ord: liberaler bör försöka se till att det råder jämlikhet *mellan* grupper, och frihet och jämlikhet *inom* grupper. Inom dessa gränser kan minoriteters rättigheter spela en värdefull roll inom en vidare liberal rättviseteori.”

Shachar (2001) skriver att en minoritetsgrupps önskan att bevara sitt sätt att leva begränsar barnens sociala rörlighet. Barnen tillåts inte att

möta mer pluralistiska och olikartade delar av läroplanerna eller vistas i en undervisningsmiljö där alla behandlas lika. Shachar menar att det är den demokratiska statens skyldighet att skydda de ungas sociala rörlighet men även deras rätt att utveckla sina moraliska och intellektuella förmågor som hela människor och framtida medborgare. Den obligatoriska grundskolan är till för att säkra landets barn och unga denna rätt. En minoritetsgrupp bör inte ha rätt att beröva sina barn mänsklighetens samlade kunskap till förmån för att sitt eget sätt att leva. Där emot har de rätt att förmedla sitt sätt att leva jämte annan kunskap.

Enligt Okin (1999) utgör hemmet kärnan i de flesta samtida kulturer och det är där som mycket av den egna kulturen praktiseras, bevaras och överförs till de yngre. Eftersom kvinnor och flickor traditionellt tillbringar mer tid i hemmet får seder och traditioner generellt större inverkan på deras liv än på mäns och pojkars. Traditionella förväntningar på kvinnor som hemmafruar leder till att flickor i vissa minoritetsgrupper hindras från att utbilda sig. Okin menar att om förväntningarna upprätthålls genom sär rättigheter från skolplikten får det förödande konsekvenser för flickornas liv och framtida valmöjligheter.

Nussbaum (1999; 2000) tillägger att statens intresse för barnen som framtida medborgare bör medföra enhetliga krav på utbildning för att säkra deras friheter och möjligheter. Staten har ett särskilt intresse att värna om barnens rätt till utbildning eftersom de är framtidens medborgare. Emellertid ligger det även i statens intresse att bevara familjeenheten. Enligt Nussbaum bör staten därför erkänna föräldrars rätt att uppfostra barnen utifrån sin religion eller filosofiska övertygelse. Det är det är viktigt att låta barnen komma till tals i frågor som rör deras liv, vilket å andra sidan kan betraktas som problematiskt då barnet står under inflytande av föräldrarna. Denna paradox beskrivs av Benhabib (2004) som ett av det moderna samhällets dilemman.

En modell för integration i det moderna samhället

Bauböck (1996) har utvecklat en idealtypisk modell för integration i det moderna samhället⁴. Teorin utgår från en normativ modell där samhället framställs som en triad bestående av tre hörnstenar; staten,

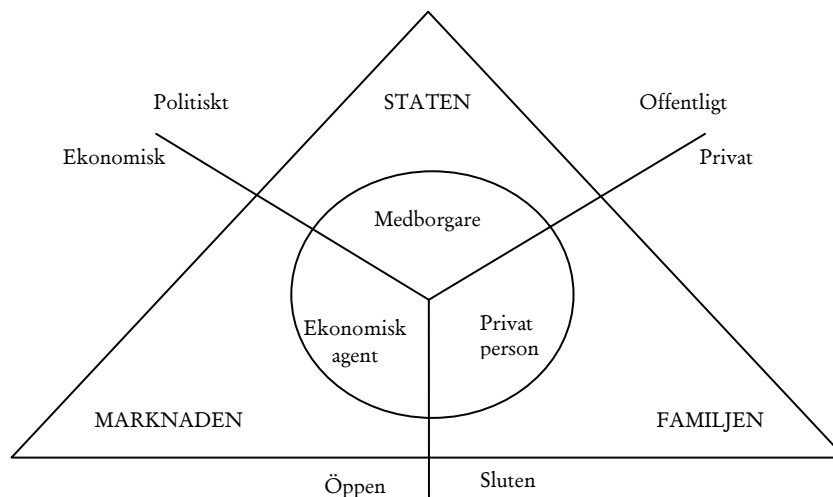
---

⁴ Enligt Bauböck (1996) förutsätter det moderna samhället liberalism och demokrati.

familjen och marknaden, se figur 1. De tre hörnstenarna betraktas utgöra de mest centrala sociala institutionerna i en individs liv. En social institution reproduceras genom normsystem som strukturerar interaktion och socialisering. Staten, familjen och marknaden har egna sätt att strukturera sociala relationer, vilket formar interaktionen mellan individer. Enligt Bauböck antar individen olika roller beroende på vilken institution hon eller han för tillfället vistas inom. I det moderna samhället ska ingen av de tre institutionerna helt dominera individens liv utan individen ska kunna byta mellan olika roller och ingen av rollerna ska definiera individen helt. Istället måste varje individ finna en balans mellan de tre institutionerna.

Bauböck beskriver medborgarrollen som den primära relationen till staten och det är via denna som strukturen kring sammanhållningen i samhället organiseras samt rättigheter och skyldigheter upprätthålls. I det moderna samhället ska alla medborgare omfattas av samma rättigheter och skyldigheter oavsett bakgrund. En av statens viktigaste uppgifter är att skapa jämlika förutsättningar för alla medborgare oavsett kön, etnicitet eller position på marknaden.

Figur 1. Modell av samhällets tre huvudinstitutioner samt de roller individen antar (Bauböck 1996).

Familjen är kärninstitutionen i vad Bauböck benämner, ”den moderna sfären av intimitet”. Relationer inom familjen är normalt strukturerade ”ansikte-mot-ansikte”. Det finns inga krav på jämlikhet mellan

medlemmarna i familjen. Rollen i familjen utgörs av privatpersonen som organiserar sina relationer utifrån solidaritet och utbyten mellan familjemedlemmar. Inom familjen organiseras den intima sfären av sexualitet, föräldraskap och hushållsekonomi som i ett mikrosamhälle. Rollerna i familjen är organiserade utifrån ålder, kön och grad av släktskap. Medlemmarna i familjen är inte utbytbara, till skillnad från individerna på marknaden eller medlemmarna i statliga organisationer, utan familjen är en tvingande institution.

Individens grundläggande roll på marknaden utgörs av rollen som ekonomisk agent, det vill säga som konsument och producent. En individs yrkesroll, plats på bostadsmarknaden och socioekonomiska status bestäms beroende på individens position inom marknadens arenor. Relationerna på dessa arenor består främst av ekonomiska transaktioner mellan individer. I andra teoretiska modeller betraktas ofta marknaden som kärnan i det moderna samhället och enligt Bauböck beror det på att marknadsekonomi förser individen med handlingsutrymme och möjliggör en klasskarriär. Det är dock inom denna sfär som ekonomiska skillnader och klasshierarkin reproduceras och upprätthålls, vilket leder till att jämlikheten undermineras. Exempelvis upprätthåller och förstärker bostads- och arbetsmarknaden segregation och marginalisering i samhället. Gränsen mellan marknad och stat går mellan det ekonomiska och det politiska.

Det som separerar familjen från staten är distinktionen mellan offentligt och privat. Offentligt är dels det som är relaterat till det offentliga intresse och det gemensamma goda, dels det som utspelar sig i det offentliga rummet. Privat är det som kan särskiljas från det offentliga rummet. Gränsen mellan marknad och familj är inte helt tydlig. Familjemedlemmarna är i stor utsträckning ekonomiska agenter i form av konsumenter och yrkesutövare. Det som utgör gränsen är att marknaden är öppen för alla medan familjen är sluten, endast tillgänglig för familjemedlemmarna. Bauböck beskriver att utrymmet mellan de tre hörnstenarna utgörs av det civila samhället som bestående av en mångfald av arenor; institutioner, organisationer och föreningar. I ett samhälle som bygger på liberalism, demokrati och modernism ska det råda en öppen kulturell diskurs på de civila arenorna. Det innebär en öppenhet gentemot alla medborgare och att yttrandefrihet ska råda inom alla arenor.

Bauböck beskriver kulturell⁵ dynamik som ytterligare en dimension av triaden. Kulturella diskurser i samhället övergräper gränserna mellan organisationer, grupper och institutioner. De länkar samman individer på olika institutioner. De kulturella diskurserna är öppna för alla. Denna kulturella dynamik genererar dock konflikter och inte harmoni. Konflikter uppstår i kommunikationen mellan organisationer, grupper, institutioner och individer på olika positioner. Bauböck menar att samhället är beroende av sina konflikter. Konflikter som uppstår, i komplicerade överlappande system, blir den faktor som skapar harmoni i samhället. Konflikterna genererar lärdom och skapar utveckling och stabilitet över tid.

Integration hänger främst samman med landets interna struktur. För att immigrerade grupper ska bli en del av det nya samhället krävs att samhället öppnar möjligheter för immigranter att utmana och förändra villkoren inom olika institutioner, organisationer och arenor⁶. Migrationen genererar fler och nya konflikter, ökar konkurrensen på arbetsmarknaden och nya ideologier och religioner får fäste. Migrationen utmanar det demokratiska samhället genom att ställa höga krav på integration så att immigranterna får ta del av samma rättigheter som den övriga befolkningen. Det krävs öppenhet och stabilitet för att samhället ska lyckas med denna uppgift. Enligt teorin avslöjar integrationen av immigranter i ett samhälle dess öppenhet och stabilitet. En demokrati kan inte kombineras med diversifiering av etniska grupper och permanent segregation. Enligt Bauböck borde målet för integration vara en ömsesidig anpassning⁷ inom de tre samhällsinstitutionerna; marknaden staten och familjen, en så kallad ackommodation. Det är viktigt att en ömsesidig anpassning sker inom alla tre institutionerna, annars uppstår en obalans.

---

⁵ Det Bauböck avser med kultur är den mångfald av kulturella diskurser som råder i samhället och kultur som något som ständigt skapas och utvecklas i kommunikationen med andra. Inom familjen överförs dock kulturella referenser som bygger på familjens etnicitet men även på andra strukturer som exempelvis samhällsklass.

⁶ Bauböck betraktar det civila samhället som synnerligen intressant för integrationen eftersom det bygger på en frivillighet från deltagarnas sida.

⁷ Enligt Bauböck för de flesta moderna stater antingen en politik som bygger på segregation eller assimilation eller en kombination av dem båda.

---

3. KUNSKAPSLÄGET

Central tidigare forskning innefattar studier av elevers utbildningssituation och förutsättningar i grundskolan. Detta forskningsfält är synnerligen omfattande, varför litteraturgenomgången begränsas till att ge en övergripande bild av kunskapsläget. Flertalet studier riktar uppmärksamhet mot elevers studieengagemang, motivation och prestationer samt stöd från vuxna i elevernas omgivning. Den dominerande forskningen på området avser att tydliggöra skillnader i elevers utbildningssituation beroende på kön, etnicitet och samhällsklass. I andra delen av detta kapitel presenteras tidigare forskning kring familjen i det traditionella respektive det moderna samhället samt migrationsprocessens betydelse för familjens medlemmar. Avslutningsvis redogörs för studier kring hur migrationsprocessen kan påverka ungdomars identitetsutveckling samt skillnader i villkor för flickor respektive pojkar.

Ungdomars utbildningssituation

Under de senaste 30 åren har den dominerande forskningen kring ungdomars utbildningssituation främst bestått av intervjuundersökningar och klassrumsobservationer. Syftet med studierna har ofta varit att undersöka hur studieförutsättningarna varierar beroende på elevernas bakgrundsförhållanden. Flertalet studier begränsas till förklaringar som utgår från en isolerad bakgrundsfaktor. Det kanske mest omfattande forskningsområdet behandlar könsskillnader, varav majoriteten undersöker flickors respektive pojkars talutrymme i klassrummet. På senare tid har även betydelsen av elevers etniska bakgrund uppmärksamats som en viktig faktor inom skolforskningen.

Under det senaste decenniet har allt fler kvantitativa undersökningar genomförts bland landets elever. Levnadsnivåundersökningarna (LNU) som ligger till grund för välfärdsboksluten som publicerades genom Statens Offentliga Utredningar i början av 2000-talet är exempel på detta (exempelvis Broady & Gustafsson 2000; Jonsson 2001). Syftet med enkätstudierna har främst varit att undersöka flera olika bakgrundsfaktors betydelse för barns och ungdomars utbildningsmöjligheter.

Den dominerande skolforskningen är inte oväntat genomförd inom pedagogiska forskningsdiscipliner. Det förekommer om än i begränsad utsträckning studier som belyser barns och ungdomars utbildningssituation även inom det sociala arbetets forskningsmiljöer. Dessa uppmärksammar främst de skolrelaterade problem som kan förekomma bland ungdomar med annan underliggande social problematik (se exempelvis Berglund 2000; Werner & Smith 1992). Barns och ungdomars utbildningssituation är ett växande forskningsområde inom det sociala arbetes fält⁸.

Studieengagemang, motivation och prestationer

Tidigare forskning visar att elevers lärande och skolframgång förutsätter *engagemang och motivation* i skolarbetet. Resultat visar att engagerade elever är mer aktiva i sina studier vilket leder till att de lär sig mer, uppnår högre betygsresultat och i större utsträckning fortsätter till eftergymnasiala studier. Engagerade elever tenderar överlag att må bättre och trivas bättre i skolan (se exempelvis Johnson, Crosnoe & Elder 2001; Skinner and Belmont 1993; Turner, Thorpe & Meyer 1998). Studieengagemang har med elevernas dagliga deltagande i skolans undervisning att göra och enligt tidigare forskning inkluderar det både yttre och inre egenskaper, så som uppmärksamhet, deltagande och framåtanda samt entusiasm, intresse och målmedvetenhet (Skinner and Belmont 1993; Turner, Thorpe & Meyer 1998). Sjöberg (1997) definierar engagemang och motivation som en mental energi, vilken är en grundförutsättning för elevers lärande. Sjöberg ställer frågan om grundskolan överhuvudtaget kan fungera om eleverna inte är intresserade av att lära. Enligt en rapport av National Research Council (2004) beskriver lärare ofta motivation och engagemang som personliga kvalitéer hos eleverna. Lärarna talar om elever som antingen motiverade eller icke-motiverade. Även om elever kan prestera i skolarbetet behöver de ofta en tydlig anledning för att verkligen göra det. Enligt rapporten är elevernas egen inställning till vidare utbildning en av de mest betydelsefulla faktorerna

---

⁸ Det pågår för närvarande flera forskningsprojekt kring skola och utbildning på institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet. Pågående avhandlingsarbeten syftar till att undersöka elevvårdsarbetets organisation inom grundskolan (Backlund kommande 2007) samt skolans betydelse för ungdomar som är placerade inom samhällsvård (Lagerlöf kommande; Wietz kommande).

för engagemanget. Flera nationella studier visar att elever från medelklassen oftast är motiverade att studera och betraktar framtida studier som något självklart medan färre elever i arbetarklassen är studieengagerade eftersom de inte har ambitionen att studera vidare (Andersson, Fürth & Holmberg 1997; Jönson, Trondman, Arnman & Palme 1993).

Bristande engagemang är en central förklaring till att elever inte klarar skolans mål och inte uppnår fullständiga betyg (se exempelvis Good & Brophy 1990; Johnson, Crosnoe & Elder 2001; National Research Council 2004; Skinner and Belmont 1993; Skolverket 2001; Turner, Thorpe & Meyer 1998). Avsaknad av engagemang leder till koncentrationssvårigheter, sämre prestationer, tidigare avbrott i studierna och skolk. Studier visar att utbildningssituationen för ungdomar som kommer i kontakt med socialtjänsten ofta omfattas av tidiga skolproblem, bråk och konflikter samt genom ett bristande studieengagemang som utmärker sig genom mental frånvaro och skolk (se exempelvis Berglund 2000; Garbarino, Dubrow, Kostelny & Pardo 1992; Werner & Smith 1992). Det bristande engagemanget kan betraktas som ett uttryck för bakomliggande social problematik men det kan även bidra till uppkomsten av social problematik. I en studie av Berglund (2000) visar resultaten att ungdomar som kommer i kontakt med socialtjänsten ofta har skolsvårigheter. Berglund beskriver att pojkar som får stöd av socialtjänsten vanligtvis betraktas som problemmakare av skolpersonalen. Tidiga skolproblem, bråk och konflikter är kännetecknande för pojkarnas agerande. Flickorna är däremot osynliga och utmärker sig genom frånvaro och skolk i de senare årskurserna. Avsaknad av utbildning kan i förlängningen leda till problem på arbetsmarknaden och svårigheter att i vuxen ålder stå för egen försörjning.

Kön i grundskolan: Flickors skolframgångar

På senare tid har forskningen alltmer kommit att rikta fokus mot flickors ökade skolframgångar. Idag har flickor högre betyg än pojkar i alla ämnen utom idrott. Flickor har numera även högre betyg i de logiska ämnena som traditionellt har betraktas som ”pojkämnena”, så som matematik, fysik och kemi (se exempelvis Björnsson 2005; Tallberg Broman 2002; Utbildningsdepartementet 2004). Statistik visar att pojkar i större utsträckning har medelmåttiga betyg medan flickor dominerar bland dem som har uppnått högsta poäng. En större andel pojkar än flickor går ut grundskolan utan fullständiga betyg i alla ämnen och uppnår inte behörighet för gymnasiestudier (Tallberg Broman 2002;

Utbildningsdepartementet 2004). Könsskillnaderna när det gäller studieprestationer är ungefär lika stora oavsett socioekonomisk bakgrund (Björnsson 2005). Därmed har kön en egen inverkan på elevers studieresultat, fritt från elevernas socioekonomiska bakgrund.

Tabell 1. Studieresultat fördelat på kön, läsåret 2003/2004, årskurs 9.

	Flickor	Pojkar
Genomsnittligt meritvärde	218	196
Ej uppnått godkänd i alla ämnen	21 %	27 %
Ej uppnått gymnasiebehörighet	9 %	12 %

Källa: Skolverket

Phoenix (2003) menar att pojkars sämre skolprestationer hänger samman med att de inte kan välja att engagera sig i skolarbetet eftersom det strider mot en hegemonisk syn på maskulinitet, som innebär att studieambitioner är förknippat med femininitet. Studien visar att pojkar ständigt måste förhandla om sin position och status i relation till andra pojkar och engagerade pojkar tilldelas en sämre position i den hierarkiska ordningen. Andra studier (Trondman 1991; Willis 1983) visar att bristande engagemang och låga ambitioner i skolarbetet är vanligt framförallt bland pojkar från arbetarklassen, vilket kopplas till en negativ inställning och ett motstånd mot skolans rådande medelklassnorm. Pojkarnas låga studieambitioner leder till sämre studieresultat. På så vis bidrar pojkarna till att reproducera arbetarklassen genom att reducera sitt framtida arbetsliv till traditionella arbetaryrken.

Andra studier visar att det inte förekommer motsvarande motstånd bland arbetarklassflickor. Dessa flickor mer engagerade i sina studier och klarar skolarbetet bättre än pojkarna (Berggren 2001). Tallberg Broman, Rubstein Reich och Hägerström (2002) menar att en av anledningarna till att flickor överlag klarar skolan bättre än pojkar är att de i större utsträckning anser att grundskolan är viktig för framtiden och fortsatta studier. Det höga engagemanget kan även bero på skillnader mellan flickor och pojkar vad det gäller lärandestrategi, vilket har uppmärksamats i flera studier (Staberg 1992). Flickor beskrivs vilja se sammanhang och mening i sina studier och strävar efter att uppnå en djupare förståelse. De betraktas ha lättare för att snappa upp den skolkod som gäller för att de ska uppfattas som flitiga och duktiga. Flickorna har ofta mycket höga krav på sig själva och på sina prestationer. Prestationskraven kan leda till oro, ängslan och inställningen att

ingenting i omgivningen får störa deras studieambitioner. Det leder i sin tur till att flickorna redovisar en högre grad av hälsoproblem i jämförelse med pojkarna och uppger att de oftare har huvudvärk, magont och stressrelaterade problem (Tallberg Broman 2002).

I vissa studier beskrivs hur det från början manligt dominerade skolsystemet under senare tid ha bytt skepnad och omvandlats till en feminiserad arena (Björnsson 2005). Förutom att flickor presterar bättre än pojkar relateras feminiseringen till att majoriteten lärare numera är kvinnor. Björnsson skriver att skolvärlden numera ofta kritiserar för att den har blivit allt för kvinnligt dominerad.

Etnicitet i grundskolan: Elever med utländsk bakgrund har sämre förutsättningar

Tidigare studier visar att ungdomar som växer upp i familjer med utländsk bakgrund tenderar att klara skolarbetet sämre än elever med svensk bakgrund samt att en högre andel elever med utländsk bakgrund har ofullständiga betyg när de slutar grundskolan (se exempelvis Integrationsverket 2003; Jonsson 2001; Skolverket 2003; 2005; SOU 2005:56). Enligt studierna presterar även svenskfödda elever med utrikesfödda föräldrar sämre än elever med svenskfödda föräldrar, vilket innebär att gapet består över tid även om det minskar. Skillnaderna i betyg håller ofta i sig vid högre studier och skapar problem för de unga när de kommer ut på arbetsmarknaden (Elmeroth 1997; Integrationsverket 2003; Skolverket 2003; 2005).

Alla elever med utländsk bakgrund omfattas inte av sämre prestationer. Tvärtom visar statistik att en grupp elever uppvisar mycket goda skolresultat och 20 procent av samtliga elever med utländsk bakgrund lämnar skolan med högsta betyg (Skolverket 2001). Statistiken visar att flickor med utländsk bakgrund överlag presterar bättre än pojkar i samma grupp men även bättre än pojkar med svensk bakgrund (Integrationsverket 2003; Tallberg Broman 2002).

Det kan vara svårt att avgöra vilken bakgrundsfaktor som egentligen samverkar med skolprestationer med tanke på att elever med utländsk bakgrund oftare än elever med svensk bakgrund lever i familjer med lägre socioekonomisk status. Resultat från tidigare undersökningar visar entydigt att barn till föräldrar med arbetaryrken, låg utbildning och knappa ekonomiska tillgångar klarar skolan sämre än barn till föräldrar med tjänstemannayrken, högre utbildning och med goda ekonomiska resurser (se exempelvis Broady & Gustafsson 2000; De Vylder

1997; Eriksson & Jonsson 1993; Goldstein-Kyaga 1995; Hallerdt 1995; Jonsson 2001; Skolverket 2004; Vogel 1994). Emellertid kvarstår skillnader i studieresultat mellan elever med utländsk bakgrund och svensk bakgrund i undersökningar som tar hänsyn till socioekonomisk status (Integrationsverket 2003; Skolverket 2003; 2005).

Det finns flera förklaringar till varför elever med utländsk bakgrund inte uppnår samma resultat som elever med svensk bakgrund. En vanlig förklaring har med språket att göra. Vissa forskare hävdar att det krävs mellan fem och åtta års erfarenhet av ett språk för att det inte ska bereda inlärningssvårigheter. Kritik har riktats mot språkförklaringen eftersom elever som varit i Sverige längre än åtta år fortfarande presterar sämre. Språkbrister förklarar inte heller skillnader i ämnen som bild och idrott (Integrationsverket 2003). En annan förklaring är att elever med utländsk bakgrund diskrimineras i betygssättningen. I en studie av Parszyk (1999) upplever eleverna själva att de tilldelas orättvist låga betyg. Kamalis (2005) studie visar att elever med utländsk bakgrund stöter på problem genom den strukturella diskriminering som råder inom det svenska utbildningssystemet. Kamali menar "att skolan vilar på 'svenskheten' som norm utan att hänsyn tas till att Sverige numera är ett mångkulturellt samhälle" (Kamali 2005 s. 71). Flera deltagare i Kamalis studie anser att skolan har en föreställd bild av svenskhet som inte stämmer överens med verkligheten för många elever med utländsk bakgrund. Resultatet blir att elever som inte omfattas av den svenska normen försätts i svårigheter i skolan, vilket kan leda till ett lägre engagemang och sämre prestationer (SOU 2005:69). Det finns även en koppling mellan föräldrarnas integrering på arbetsmarknaden och barnens studieengagemang. Arai, Schröder & Vilhelmsson (2000) menar att elever med utländsk bakgrund kan förlora motivationen till studier om de ser att föräldrarna inte får arbete trots att de är högt utbildade.

De vuxnas roll i motivationsarbetet

Engagemang och motivation är grundläggande för lärandet oavsett elevernas ålder. Enligt en rapport av National Research Council (2004) kan studieengagemang betraktas som extra viktigt under högstadie- och gymnasietiden när eleverna är fullt upptagna med att utveckla sin identitet och omgivningen ständigt stör deras koncentration. Elevernas engagemang beskrivs i denna ålder behöva extra näring från omgivningen. Föräldrar och lärare lyfts fram som de mest centrala personerna

i de ungas liv. Genom stöd och pedagogiska metoder kan de bidra till att uppmuntra de ungas studiemotivation (National Research Council 2004).

Mycket av det som inkluderas i skolplanen lär sig barnen parallellt i hemmet. Forskare understryker därför betydelsen av föräldrars stöd i barns studier. Resultat visar att föräldrars stöd har positiva effekter på barnens studiemotivation, skolprestationer och välmående i skolan (se exempelvis Epstein & Sanders 2000; Lareau 2000; Macbeth & Ravn 1994; Miller 1971; Smith 1990). I en undersökning av Miller (1971) är föräldrarnas intresse och attityder gentemot barnens skolgång de faktorer som har avgörande betydelse för hur barnet lyckas i skolan. Miller menar att det är viktigt att tidigt väcka föräldrarnas intresse för sina barns skolgång och medvetandegöra betydelsen av deras engagemang. Senare undersökningar bekräftar resultaten i Millers studie (se exempelvis Epstein & Sanders 2000; Nelson & Bloom 1973). Nelson och Bloom (1973) menar att föräldrars engagemang i skolan bör stärkas eftersom föräldrarna är primärfaktorer i barnens värld och därför kan stärka barnens självkänsla.

Lärarens stöd och kompetens lyfts i tidigare studier fram som den kanske viktigaste faktorn för elevers studiemotivation, engagemang och skolprestationer (se exempelvis Darling-Hammond 2000; Evertson, Hawley & Zlotnik 1985; Ferguson & Womack 1993; Good & Brophy 1990; Hanushek 2003; Sjöberg 1997). Gustafsson & Myrberg (2002) beskriver att en kompetent lärare är bra på att skapa goda relationer med eleverna och kan stötta dem i deras studiearbete, vilket ökar möjligheterna för eleverna att prestera i skolan. Författarna menar att begreppet lärarkompetens är mångtydigt. Lärarkompetens inrymmer förmåga att anpassa undervisningen efter olika elevers behov, att kunna presentera information på ett begripligt sätt, att ha ett brett spektrum av undervisningsstrategier, men också att motivera och stimulera eleverna till fortsatt lärande.

I elevernas egna omdömen om vad som är viktigt i skolan framhålls god kontakt med lärarna. Enligt eleverna innebär god kontakt att de blir sedda av läraren samt att läraren stöttar och uppmuntrar dem, lyssnar och har tilltro till deras förmåga samt ger dem stöd att utvecklas. Studier visar att en förklaring till att elever lämnar skolan med ofullständiga betyg är brister i relationen till lärare. Eleverna beskriver att de har känt sig osynliga, saknat stöd av lärare och upplevt sig utelämnade åt sig själva och sina tillkortakommanden. Regelrätta konflikter mellan lärare och elever förefaller leda till extra svårigheter för eleven, när det gäller att uppfylla målen (Gustafsson & Myrberg 2002; Skolverket 2001).

Föräldrars stöd och engagemang

Forskning visar att det förekommer skillnader utifrån etnisk bakgrund och socioekonomisk bakgrund när det gäller föräldrarnas stöd och engagemang i elevers skolgång medan skillnader utifrån elevernas kön inte är lika påtagliga (se exempelvis Jonsson 2001; Phil 1998; Vogel 1994). Enligt resultaten i en studie av Vogel (1994) uppger hälften av skolbarnen att de får regelbunden hjälp med läxorna av sina föräldrar och att nära 80 procent av föräldrarna går på föräldramöten i skolan. I en senare genomförd undersökning har stödet ökat och närmare 70 procent av eleverna uppger att de får stöd av sina föräldrar i läsläsningen (Jonsson 2001). Förklaringen till det ökade stödet i den senare studien är att utbildningsnivån bland föräldrarna överlag har höjts.

Resultaten visar att en lägre andel föräldrar i arbetarklassen ger sina barn stöd i jämförelse med medelklassföräldrar. I studier av Lareua (2000; 2003) beskrivs föräldrar från arbetarklassen ofta vara rädda för att lära barnen fel saker och instruera dem felaktigt. Därför lämnar de över barnens utbildning till lärarna, vilka de betraktar som auktoritetspersoner. Studierna visar att arbetarklassföräldrarna betraktar skolan och hemmet som två separata sfärer medan medelklassföräldrarna ser skolan och hemmet som en del av samma projekt, att utbilda barnen. Kristjansson (1995) menar att föräldrar med högre utbildning ställer högre krav på sina barns prestationer. Föräldrarna förväntar sig att barnen ska studera vidare, vilket påverkar barnens inställning till studier positivt.

Resultaten från tidigare studier visar att elever med utländsk bakgrund i mindre utsträckning än elever med svensk bakgrund uppger att de får stöd av sina föräldrar i skolarbetet (Jonsson 2001; Kamali 2005; Vogel 1994). Resultatet förklaras bland annat med de språksvårigheter som kan förekomma bland föräldrarna. I en studie av Kamali (2005) beskrivs att kontakten mellan skolpersonal och föräldrar med utländsk bakgrund fungerar dåligt i den svenska skolan och att föräldramöten genomförs på skolans villkor. Deltagarna i studien anser att skolpersonalen inte gör mycket för att anpassa mötena till de behov som finns bland föräldrarna och att det inte utvecklas en ömsesidig dialog. Enligt studien leder detta till att färre föräldrar med utländsk bakgrund deltar i dessa möten.

Därmed inte sagt att föräldrar från arbetarklassen eller med utländsk bakgrund är ointresserade av barnens utbildning. Studier visar att majoriteten föräldrar oavsett bakgrund är intresserade av sina barns skolgång och betraktar utbildning som viktigt (Nordahl 2000; Skolverket 2005).

Emellertid delar inte alla föräldrar nödvändigtvis synen på vilken utbildning barnen ska välja, hur många år de bör studera, vilken nivå utbildningen ska ligga på eller hur mycket tid som ska spenderas på hemläxor (Goldenberg 2004; Lareua 2000; 2003).

Ogbu (1974; 1991; 1992; 2002) menar att orsakerna till att vissa minoritetslever inte får stöd av sina föräldrar i skolarbetet handlar om historiska mönster för maktspel mellan dominerande och underordnade grupper i samhället. Resultatet i Ogbus studier visar att varje minoritetsgrupp har sin egen föreställning om meningens med skola och undervisning och om vad utbildning har för värde i relation till den miljö de lever i. Denna föreställning är grundlagd i familjen och i närsamhället och spelar en avgörande roll för elevens ansträngningar och framgångar i skolan. Den bristande skolframgången ligger i maktförhållandet mellan minoritetskulturen och majoritetskulturens språk och kultur. Om en minoritetskultur uppfattar sig underordnad, förtryckt och tillbakasatt skapas ett motstånd mot majoritetens utbildningssystem, vilket får effekter på barnens skolgång. Barn med denna minoritetsbakgrund har inte föräldrar eller andra familjemedlemmar som motiverar dem att anstränga sig i skolan och att ställa upp på skolans villkor. Föräldrarna överför sitt motstånd på barnen som i sin tur vägrar inordna sig i skolan och försvarar sig genom att hävda den egna identiteten och kulturen i opposition till skolan. Ogbu jämför förhållandet för frivilliga respektive ofrivilliga minoriteter. Både de ofrivilliga och frivilliga minoriteterna diskrimineras och utsätts för fördomar av majoriteten. Den stora skillnaden är enligt Ogbu hur de hanterar diskrimineringen. De ofrivilliga minoriteterna konstaterar att deras situation är sämre än för majoriteten och tolkar situationen som permanent och institutionaliserad. De anser inte att utbildning kan förändra deras situation eftersom de är diskriminerade på arbetsmarknaden och barnen uppmuntras därmed inte att studera. De frivilliga minoritetsgrupperna ser problemen som temporära och menar att de kan övervinnas över tid genom utbildning och hårt arbete. Föräldrarna utövar påtryckningar för att barnen ska få bra betyg och lyckas i skolan. De vuxna i dessa minoritetsgrupper förväntar sig att barnen ska studera vidare och följa skolans regler. De betraktar utbildning som viktig för barnens framtid och stöttar dem i skolarbetet, vilket i sin tur leder till att barnen klarar sina studier bättre och presterar högre.

Tidigare forskning visar att vissa föräldrar i minoritetsgrupper inte ställer samma utbildningskrav på sina döttrar som på sina söner, vilket beskrivs bero på att döttrarna inte förväntas göra arbetslivskarriär

(Abbas 2003; Gibson 1988; Nussbaum 2000; Okin 1999). En anledning beskrivs vara att flickorna ska giftas bort och bidra till en annan familjs försörjning. Därför finns inte någon motivation att investera i flickornas utbildning (Fredriksson 2005). Yazgan (1983) har studerat situationen för andragenerationens turkiska flickor i Sverige. Flickornas bristfälliga skolresultat kan förklaras med uteblivet stöd hemifrån. En förklaring till att de inte får tillräckligt stöd är föräldrarnas bristfälliga kunskaper i svenska språket. En annan förklaring är familjernas bristande intresse och negativa inställning till döttrarnas utbildning. Framförallt familjer med låg utbildningsnivå och familjer från landsbygden anser att det är onödigt att en flicka utbildar sig. Yazgan betonar särskilt att flickornas livsvillkor varierar beroende på föräldrarnas erfarenheter från hemlandet.

Lärarens stöd och engagemang

Tidigare studier av lärares stöd och engagemang i elevernas utbildning riktar främst fokus mot skillnader utifrån kön och etnicitet. En omfattande andel studier visar att flickor ges en mer undanskymd roll av lärarna medan pojkar får ett större utrymme och ofta dominerar klassrummet (se exempelvis Einarsson 2003; Einarsson & Hultman 1984; Kelly 1988; Staberg 1992; Steenberg 1997; Wernersson 1977; 1988; Öhrn 1990; 1997). På senare tid har klassrumsforskning sett tendenser till att flickors förhållningssätt håller på att förändras (se exempelvis Einarsson 2003; Öhrn 2002). Flickor är inte lika tysta i klassrummet och lärare ger i större utsträckning flickor ordet. Resultaten visar att dominansen varierar beroende på gruppammansättning och skolämne. I vissa skolklasser dominerar fortfarande pojkar medan andra domineeras av flickor.

Tidigare forskning visar hur elever kan uppleva utländsk bakgrund som stigmatiserande och att lärare och annan skolpersonal kan bete sig diskriminerande (se exempelvis Kamali 2005; Lahdenperä 1997; Parszyk 1999; Skolverket 2001). Av Parszyks (1999) avhandling framgår att minoritetselevers upplevelser av utanförskap och ”osynlig rasism” i skolan är relaterat till bemötandet från lärare, kamrater och föräldrar. Parszyk beskriver diskrimineringen som ett slags ”icke-erkännande” vilket leder till att eleverna inte blir tilltalade och inte får samma stöd av lärare som elever med svensk bakgrund. Lärares fördomar leder till att vissa elever skapar strategier för att möta omvärlden medan andra faller in i rollen som marginaliserad och segregerad.

Parszyk menar att lärare visserligen kämpar för att inte diskriminera elever men blundar samtidigt för att elever är olika. Därmed betraktas flerspråkighet och elever med tillgång till flera kulturer som problematiska istället för att deras tillgångar och specialkompetenser lyfts fram. Lahdenperä (1997) fokuserar i sin studie på relationen mellan lärares uppfattningar om svårigheter i skolan och lärares förhållningssätt till elever med utländsk bakgrund. Lahdenperä menar att social kategorisering i form av etniska stereotyper kommer till uttryck i lärares uttalanden om elever. Den förutfattade bilden lärare har av elever med utländsk bakgrund innebär att de inte alltid analyserar elevens omgivande situation utan förklarar problem med hänvisning till elevens bakgrund. Lärare betraktar ofta de aktuella eleverna som bärare av svårigheter och problem. I synnerhet betraktades pojkarna som problematiska. En av slutsatserna är att det handlar om en cirkulär process i interaktionsmönstret mellan lärare och elever. Lärarna projicerar sina egna brister på pojkarna som blir bärare av lärarnas problem och undervisnings-svårigheter. Pojkarna identifierar sig med lärarnas negativa värderingar genom försvarsmekanismen projektiv identifikation och börjar betrakta sig själva som problematiska eller uppvisar ett problematiskt beteende. Enligt Kamali (2005) har lärare lägre förväntningar på elever med utländsk bakgrund och sykonstenter hänvisar dem rutinmässigt till yrkesförberedande linjer istället för till teoretiska studier. Deltagarna i studien anser att lärare och annan skolpersonal har förutfattade meningar om elever med utländsk bakgrund. De ges färre chanser att lyckas i samhället och bilden av utlandsfödda föräldrar lyfts ofta fram som "bristfälliga", "oanpassningsbara" och "problematiska" av skolpersonal.

Nordstam & Wallin (2003) har jämfört förhållanden för flickor och pojkar som har svenska som andra språk. Enligt resultaten missgynnas vissa av flickorna dubbelt eftersom de inte får samma talutrymme som pojkarna i skolan och i många kulturer ska flickor inte märkas. Författarna menar att lärarens roll är extra viktig för elever, i synnerhet flickor, med utländsk bakgrund eftersom läraren kan vara den enda vuxna med svensk bakgrund som de möter. Bunar (1999) menar att lärarna dessutom har möjlighet att påverka elevernas uppfattning av sig själva och sina framtida möjligheter positivt.

Familjen, samhället och migrationsprocessen

Tidigare forskning kring migrationsprocessens betydelse har utvecklats till ett omfattande forskningsfält under senare decennier. Migration betecknar ett lands in- och utvandring samt rörelse inom ett lands gränser. I detta avseende riktas uppmärksamheten mot studier kring invandring och den process som visar på en rörelse över tid. Det inkluderar en familjs eller individs första tid i landet och de faktorer som inverkar på den tillfälliga situation de befinner sig i. De studier som tas upp i följande avsnitt är kvalitativa och består främst av intervjuer med vuxna, barn och ungdomar i familjer som har immigrerat till Sverige.

Inledningsvis beskrivs hur familjens organisation hänger samman med det omgivande samhället. I tidigare studier förekommer beskrivningar och jämförelser mellan övergripande familjestrukturer i traditionella respektive moderna samhällen. Beskrivningarna är ofta stereotypa och det är viktigt att påpeka att det förekommer variationer och nyanser när det gäller familjestrukturer inom varje samhälle samt likheter samhällen emellan.

Familjen i traditionella respektive moderna samhällen

I definitioner av det traditionella samhället begränsas inte familjen till att gälla kärnfamiljen utan omfattar ett utvidgat familjebegrepp där stora delar av släkten ingår. Enligt flera studier garanterar den utvidgade familjen sina medlemmar trygghet och sörjer för allt, så som barn- och äldreomsorg, sjukvård samt stöd vid arbetslöshet. Individens rättigheter betraktas vara underordnade familjens intressen (se exempelvis Ahmadi 1998; Sjögren 1993; 1998). Nybergs studie (2000) visar att inom den utvidgade familjen kan relationerna till släkten vara lika betydelsefulla och viktiga som relationerna mellan man och hustru eller barn och föräldrar. Därmed skriver Nyberg att äktenskapet inte endast berör mannen och kvinnan utan är en angelägenhet för hela släkten och följaktligen är det naturligt att andra familjemedlemmar är med och påverkar vilka parter som ska ingå äktenskap. Enligt Giddens (1991) handlar äktenskapet i det traditionella samhället ofta om en uppgörelse mellan två släkter och ibland har varken mannen eller kvinnan någon

möjlighet att påverka valet av partner. Kön har i alla samhällen betydelse för hur livet utformas. I tidigare studier framställs den traditionella familjestrukturen baserad på en hierarki, där männen står högst i rangordning, framförallt fadern, och lägst i hierarkin står den yngsta dottern. Enligt studierna har männen ofta en överordnad position även rent juridiskt och könsrollerna beskrivs som stereotypa så väl i hemmet som i det omgivande samhället (se exempelvis Ahmadi 1998; Akpınar 1998; Al-Baldawi 1997; Almqvist & Broberg 2000; Dogan 1998; Sjögren 1998).

Beck (2000) beskriver hur framväxten av det moderna samhället i västvärlden tog fart i början av förra århundradet och ledde till en förändring av den traditionella familjen. Enligt Beck ledde urbaniseringen till en frigörelse från storfamiljen som sedermera ersattes av "kärnfamiljen" och när kvinnan efter andra världskriget började yrkesarbete ställdes krav på ökad jämställdhet mellan kvinna och man i hemmet. Sedan dess har det skett en successiv frigörelse från de traditionella könsrollerna inom familjen. Både kvinnan och mannen har numera rätt att förvärvsarbeta och skötseln av hushållet och barnens uppfostran betraktas i princip som både kvinnans och mannens ansvar. Sedan mitten av förra århundradet har västvärlden genomgått en samhällelig individualisering. Enligt flera forskare har frigörelsen från storfamiljen lett till att individens rättigheter står över kollektivets (se exempelvis Giddens 1991; Heller 1999; Sjögren 1993). Varje människa betraktas som autonom och råder själv över sina mål, behov och önskningsar. Individen i det moderna samhället formar på egen hand sin tillvaro och beslutar om vilka relationer hon eller han ska utveckla med andra människor, vänskaps- såväl som kärleksrelationer.

Migrationsprocessen

Flera studier visar att migration kan innebära att familjen hamnar i en ansträngande situation eftersom tidigare rotade normer och erfarenheter konfronteras med det nya landets koder och referenser. Konfrontationen kan innebära att värderingar, normer och erfarenheter sätts ur spel (se exempelvis Ahmadi 1998; Al-Baldawi 1998; Sjögren 1998). Sjögren (1998) menar att människors kulturella referenser styr förhållningssättet till omvärlden och sociala situationer, så som umgängesmönster, val av livspartner, arbetsliv, utbildning, könsroller etcetera. Det kan således bli problematiskt för dem som flyttar från ett samhälle till ett annat med annorlunda kulturella referenser. I det nya samhället beskrivs

immigranten förändra och tänja på de medhavda kulturella referenserna och så småningom utveckla strategier för att anpassa de gamla referenserna till de nya. Sjögren menar att vissa av hemlandets referenser blir beständiga medan andra förlorar sitt värde och nya referenser måste byggas upp från grunden. Ahmadi (1998) beskriver att mötet med det nya samhället kan vara en smärtsam process som kräver en rekonstruktion av identiteten. Är det stor skillnad mellan hemlandets och det nya landets kulturella referenser kan den nya verkligheten ogiltigförklaras av immigrantens värdesystem och det uppstår ett glapp mellan det förflutna och nutiden. Enligt en studie av Al-Baldawi (1998) påverkas inte bara den enskilda immigranten utan hela familjestrukturen förändras vid en förflyttning mellan olika samhällsstrukturer. Resultaten visar att det kan uppstå svåra problem när en familj flyttar från ett samhälle med dominerande traditionell patriarkal familjestruktur till ett modernt samhälle med en mer jämställd relation mellan makar och där barnens enskilda rättigheter beaktas. Al-Baldawi menar att vid ett sådant förhållande innebär migrationen inte endast en fysisk förflyttning utan även och en psykologisk flytt i tid och rum.

En central faktor i migrationsprocessen är könsaspekten. Studier visar att män och kvinnor som utvandrar från ett traditionellt samhälle kan uppleva mötet med det moderna samhället på vitt skilda sätt (se exempelvis Ahmadi & Ahmadi 1995; Al-Baldawi 1998; Darvishpour 2003; De los Reyes, Molina & Mulinari 2002). I vissa avseenden erbjuder det nya landet bättre sociala möjligheter för kvinnorna än hemlandet gjorde, medan männen möter det omvända förhållandet. Studier visar att det kan bidra till att kvinnor får bättre självförtroende och är mer positivt inställda än männen till de nya omständigheterna som migrationen innebär (Ahmadi & Ahmadi 1995; Darvishpour 2003).

Ungdomsidentitet

Enligt Al-Baldawi (1998) lär sig tonåringen språket och inlemmas i det svenska samhället i snabbare takt än sina föräldrar. Det betyder att det ofta är barnen som introducerar det nya samhällets normer och beteenden i familjen. Resultaten visar att barnen kan förvandlas till auktoritetspersoner, vilket stör det rådande familjemönstret. Det är inte ovanligt med maktförskjutningar inom familjer som i sin tur genererar beteendekonflikter mellan barnen och föräldrarna.

Flera studier visar att ungdomar som växer upp i familjer som bevarat traditionella normer och värderingar från det tidigare hemlandet löper högre risk för svårigheter i identitetsutvecklingen (se exempelvis Ehn 1996; Nilsson & Lund 1992; Nordheden 1998; Ålund 1997). Resultaten visar att många ungdomar är splittrade mellan kraven på grupptillhörighet och individuell identitet. De identifierar sig med föräldrarnas normer och värderingar samtidigt som de identifierar sig med det nya landets människor och omgivning. Att tillhöra två olika etniska kulturer beskrivs ofta innebära prövningar av identiteten och tillhörighetskänsla genom mötet med värderingar, föreställningar, traditioner och seder som ibland kan vara allt för olika och väsensskilda. Det kan till exempel uppstå konflikter mellan föräldrars föreställningar och lärarnas pedagogik, vilket spär på de aktuella elevernas utsatthet ytterligare.

I Parszyks studie (1999) uppfattades lärares och föräldrars motstridiga pedagogiska förhållningssätt som problematiskt av eleverna. I elevernas berättelser framgår att vissa föräldrar har en kritisk inställning till sina barns uppfostran i skolan. Konflikterna skärps när föräldrarna inte accepterar beteenden som bejakas i skolan, och sanktionerar dessa. De unga kan uppleva vitt skilda förväntningar från hem och skola, vilket leder till känslan av att de förlorar på en arena varje gång de försöker göra vad som förväntas på en annan. Enligt Borchgrevink (1999) försvåras ungdomarnas frigörelseprocess i och med att barnen kan komma att förlora föräldrarna som förebilder.

I en studie av latinamerikanska ungdomar i Sverige (Borgström 1998) beskriver ungdomarna att varken familjen eller samhället förstår dem och deras situation. Hur mycket de än vill och försöker tillhöra det svenska samhället känner de sig inte önskade. I Deniz och Pedikaris studie (1990) om assyriska ungdomar uppvisar ungdomarna en dubbel identitet; en assyrisk och en svensk. Studien visar att den tvåkulturella tillvaron kan vara mer komplicerad och svår för flickor än för pojkar. Frigörelsen från familjen är vanskeligare för flickor på grund av att de skilda förväntningar som ställs på dem i skolan respektive i hemmet är större. Yazgans studie (1993) visar att i familjer med traditionella värderingar ges ofta pojkar större frihet av sina föräldrar än flickor att utforska samhället och testa sina gränser.

Pojkarnas situation

Fram till slutet av 1990-talet har den nordiska forskningen kring ungdomar med utländsk bakgrund främst fokuserat på pojkarnas situation.

Bjurström (1998) och Sernhede (1998) beskriver att tonårspojkarna ofta har svårt att komma in i det svenska samhället på grund av arbetslöshet och segregation. De kan därför ty sig till olika former av gängbildningar. I gänget erbjuds skydd och trygghet mot känslan av utanförskap. Enligt tidigare forskning har pojkar med utländsk bakgrund oftare än andra pojkar en svår problematik, med utagerande beteende och kriminalitet (se exempelvis Bjurström 1998; Mauricio 1995; Sernhede 1998; Tema Nord 1999). Sjögren (1998) menar att grunden till pojkarnas utagerande kan relateras till de förändrade gränser de möter i den egna familjen och i samhället. Författaren menar att i det västerländska samhället förväntas varje individ kunna sätta upp gränser gentemot omgivningen med hjälp av internaliserade normer. Gränserna värnar om individens integritet och villkoren för en fredlig samlevnad innebär att respektera andras gränser. Inom många traditionella samhällen är individen en beståndsdel av något större; av en familj eller av en större grupp. Sjögren menar att gruppens hierarki är uppenbar och att gränser sätts genom tydliga förbud. Av en studie av Berg (1994) framgår hur turkiska pojkar förväntas bete sig modigt och offensivt i hemmet, där det finns klara regler och tydliga bestraffningssystem. I skolan möter barnen läraren, en osynlig auktoritet som inte bestraffar öppet och det finns en tyst förväntan om att eleverna ska uppföra sig förnuftigt. Studien visar också att pojkars överordnade ställning i förhållande till sina systrar (ibland även i förhållande till sina mödrar) kan påverka deras relation till kvinnliga lärare och flickor i skolan negativt. Østbergs (2003) studie visar att det kan förkomma att föräldrar med utländsk bakgrund har striktare regler för sina barn än andra föräldrar. Østberg beskriver två tonårspojkar som inte tillåts ha flickvänner för sina föräldrar. Det leder till att pojkarna utvecklar strategier för att träffa sina flickvänner i smyg, utan föräldrarnas kännedom.

Flickornas situation

På senare tid har även situationen för flickor med utländsk bakgrund uppmärksammas inom nordisk forskning. Resultaten i Nordstams & Wallins (2003) studie visar att medan pojkarna ständigt flyter mellan olika grupperingar och kommer in i svenska hem genom kompisar och svenska flickvänner, har många av flickorna aldrig varit i ett svenskt hem. Enligt studien beror det på att flickorna ibland har problem med att få röra sig fritt då deras föräldrar hindrar dem från att vara ute på kvällar och helger.

Av flera studier framgår flickors särskilda utsatthet genom seden med arrangerade äktenskap (se exempelvis Bredal 1999; Bhopal 1999; Delaney 1987; Dogan 1998; Eldén 2003; Jemteborn 2005; Mørck 2000; Schlytter 2004; Sjögren 1993; Socialstyrelsen 2002). Enligt studierna har seden långt större konsekvenser för flickors liv innan giftermålet än för pojkars. Detta beskrivs bero på att flickans handlingsramar påverkas av oskuldsnormer, vilket bidrar till att hennes möjligheter att delta i sociala verksamheter med andra ungdomar begränsas. Resultaten i studierna visar att flickors sociala liv kan kontrolleras av familjen. Det kan innebära att flickor till exempel inte får umgås med vem de vill, inte får träffa klasskamrater utanför klassrummet, inte får övernatta borta eller inte får gå till badhuset. Studier visar att den sociala kontrollen kan upprätthållas genom en rädsla för att få dåligt rykte (Almqvist & Broberg 2000; Eldén 2003).

Akpinar (1998) har studerat turkiska flickors och kvinnors situation i Sverige och menar att turkiska flickor socialiseras in i rollen som bärare av gruppens identitet. På detta sätt används flickan för att markera en gräns gentemot majoritetssamhället. En återkommande faktor i studien är kontrollen av flickors föräktenskapliga umgänge med män och att en flickas uppförande och livsföring kan leda till att familjens heder blir skadad. Enligt studien försöker föräldrar till tonårsdöttrar med alla medel kontrollera sina döttrar för att inte riskera att ifrågasätts av andra medlemmar från den egna etniska gruppen. I flera fall tvingades flickor avbryta sina studier på grund av arrangerade äktenskap. Enligt studien begränsas flickor även i sina möjligheter att delta i eftermiddagsverksamheter och andra aktiviteter anordnade av skolan. Det förekommer att flickor hindras rätten att delta i undervisningsinslag i skolan så som simundervisning eller sexualkunskap. Andra studier visar att flickorna utvecklar en mängd strategier för att hantera spänningarna mellan familjen och samhället (Arbabi & Fristorp 2002; Länsstyrelsen 2003; Nilsen 1999; Socialstyrelsen 2002). Vissa flickor trotsar föräldrarnas förbud öppet medan andra lever ett hemligt dubbelliv.

Möjlighet till utbildning spelar ofta en central roll i flickors liv. Av Bhopals studie (1999) framgår att flickor och unga kvinnor kan använda utbildning som en strategi för att undkomma eller skjuta upp ett arrangerat äktenskap. Flera studier visar att flickor från minoritetsgrupper i västerländska samhällen kan använda sig av utbildning för att fly undan klassöden, etniska getton eller familjens kontroll (se exempelvis Mirza 1992; Modood, Berthoud & Lakey 1997).

Av en rapport av Wikan (2002) framgår hur respekten för andra kulturer i det västerländska samhället kan leda till att vissa flickor från familjer med annan kulturell bakgrund far mycket illa. Författaren menar att myndigheter, i synnerhet socialtjänsten, ser mellan fingrarna när det gäller det kvinnoförtryck och de inskränkningar i mänskliga rättigheter som förekommer i vissa familjer och att det framförallt gäller bemötandet av familjer vars heder vilar på flickornas oskuld. Wikan berättar om flickor som motsatt sig familjens normer och regler, vilket för flickorna inneburit svåra sanktioner från familjen så som misshandel, tvångs gifte eller till och med mord. Frågan som Wikan vill belysa är om det är legitimt att vissa flickor växer upp utan de mänskliga rättigheter som majoritetskulturens flickor har utan att samhället gör allt för att stoppa det. Författaren menar att alla flickor som beskrivs i studien samt alla de flickor som idag lever under liknande förhållanden har blivit svårt svikna av samhället och att det är dags för dem att få upprättelse och bli sedda.

Sammanfattande kommentarer

I detta kapitel redovisas de övergripande dragen i tidigare forskning. I den första delen av kapitlet presenteras studier som ligger till grund för de frågeställningar som studeras närmare i denna avhandlings första och andra artikel. Sammanställningen visar att elevers motivation och studieengagemang är grundläggande för hur de klarar sig i grundskolan. Elever som går ut grundskolan utan fullständiga betyg har ofta saknat engagemang i sina studier. Ett flertal studier visar att föräldrarnas stöd och engagemang i barnens skolgång samt lärarnas stöd och kompetens är de mest betydelsefulla faktorerna för elevers engagemang och motivation. Andra centrala faktorer för studieengagemanget beskrivs vara elevernas syn på fortsatta studier och upplevelsen av sin skolsituation i stort.

I den andra delen av kapitlet presenteras de studier som ligger till grund för artikel tre och fyra. Inledningsvis presenteras studier som tar upp skillnader mellan familjens organisering i det traditionella och i det moderna samhället. Flera studier har uppmärksammat de problem som kan uppstå i familjer som flyttar från ett traditionellt samhälle till ett modernt. Denna migrationsprocess kan leda till att familjemedlemmarna genomgår en identitetskris och så småningom rekonstruerar en ny identitet. När det gäller tonårsungdomar visar flera studier att migrationen kan leda till problem i identitetsutvecklingen. Det finns

risk för att ungdomarna möter motstridiga krav från hemmet respektive den svenska skolan. Studier av flickor indikerar att deras situation oftare är svårare än pojkars eftersom vissa familjer begränsar sina döttrar mer än sina söner. Det innebär att flickorna kan hindras delta i aktiviteter som de flesta andra ungdomar tillåts delta i. De studier som har undersökt fenomenet är uteslutande kvalitativa och frågan har inte tidigare undersökts kvantitativt vilket görs i den tredje artikeln i denna avhandling.

---

4. METOD OCH TILLVÄGÅNGSSÄTT

De första tre artiklarna i föreliggande avhandling avser att fånga en bild av ungdomars egna erfarenheter av sina utbildningsvillkor. Kunskaper om de ungas upplevelser inhämtas inom ramen för ett enkätformulär som ingår i ett större projekt, vid namn ”Lärandets villkor för flickor och pojkar med tvåkulturell bakgrund”⁹.

Den fjärde artikeln syftar till att närmare utreda frågan om befrielse från skolplikten avseende vissa inslag i utbildningen. För att belysa frågan har informantintervjuer med rektorer företagits samt en studie av lagstiftning genomförts. Metod och tillvägagångssätt presenteras i andra delen av detta kapitel.

Enkätundersökningen

Enkätundersökningen genomfördes bland eleverna på fyra grundskolor under hösten 2002. Undersökningen är baserad på tvärsnittsdata, vilket innebär att respondenterna har besvarat enkäten vid ett enstaka tillfälle (se exempelvis Frankfort-Nachmias & Nachmias 1996). Tvärsnittsstudier har varit föremål för kritik eftersom människors inställning till ett fenomen ofta förändras. I studier av detta slag fångas inte sådana processer. Inom ramen för enkätundersökningen ges en ögonblicksbild av ungdomars upplevelser av sin situation medan förändringar över tid går förlorade. Det finns dock möjlighet att jämföra vissa av resultaten i föreliggande undersökning med resultaten i tidigare genomförda studier.

I enkätundersökningar tolkas enkätfrågorna subjektivt av den som fyller i svaret. Det betyder att en studie som bygger på enkäter endast kan göra anspråk på att fånga in subjektiva uppfattningar av det som efterfrågas (Bourdieu, Chamboredon & Passeron 1991). I denna studie

---

⁹ Projektet är finansierat av Skolverket och utförs vid institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet. Under inledningsfasen ingick två doktorandtjänster och tre forskartjänster i projektet. På grund av ekonomiska nedskärningar vid skolverket förändrades förutsättningarna och endast de två doktorandtjänsterna fortlöpte. Förutom författaren till föreliggande avhandling är Mariet Ghadimi doktorand i projektet. Enkätundersökningen ligger således till grund för ytterligare ett avhandlingsprojekt (se Ghadimi kommande).

är det således elevernas subjektiva upplevelser av sin situation som undersöks. Det är högst troligt att resultat hade sett annorlunda ut om andra personer i ungdomarnas omgivning tillfrågats. Beslutet att fråga ungdomarna själva är främst ett val av perspektiv som handlar om att ge de unga tolkningsföreträdare gällande förhållanden i deras vardagsvärld. Eleverna betraktas därmed som aktörer med möjlighet att själva tolka sin vardagsvärld och reflektera över sina villkor (jmf Näsman 2004). Eleverna var vid tiden för undersökningen mellan 13 och 16 år.

Urval

Urvalet utgörs av 1 314 elever i årskurserna sju, åtta och nio¹⁰ på fyra kommunala grundskolor i en medelstor svensk kommun. Nästan tvåhundra (1 193) elever fyllde i enkäten, vilket innebär ett externt bortfall på 9 procent. Bortfallet utgörs av elever som var sjuka eller av annan orsak var frånvarande från det lektionstillfälle, liksom från det uppsamlingstillfälle, som var avsatt för enkäten.

Studiens syfte, att belysa likheter och skillnader när det gäller förutsättningar för lärandet utifrån kön, etnisk bakgrund och socioekonomisk bakgrund, har varit styrande vid utformningen av urvalet. För att uppfylla syftet har fyra skolor med en varierad elevsammansättning valts ut. Kommunens skolansvarige tjänsteman hjälpte till med urvalsförfarandet och efter en genomgång av elevsammansättningen på kommunens grundskolor föreslogs de fyra skolorna. Rektorererna på samtliga skolor välkomnade studien och var positiva till dess syfte.

Ett fåtal av landets skoldistrikt motsvarar riksgenomsnittet när det gäller fördelning avseende elevernas etniska bakgrund. De flesta distrikt har antingen en lägre eller en högre andel elever med utländsk bakgrund än snittet. För att underlätta jämförelser utifrån etnisk bakgrund valdes skolor med en högre andel ungdomar med utländsk bakgrund.

Skolorna ligger i utkanten av en av landets större kommuner, dock inte i ett storstadsområde. Storstäderna valdes bort på grund av dess speciella karaktär av segregering och för att minimera risken för överrepresentation av vissa socioekonomiska eller etniska grupper. De

---

¹⁰ Även elever i specialklasser fyllde i enkäten. Det gjorde dock inte elever i förberedelseklasser som nyligen anlänt till landet eftersom de inte behärskade språket tillräckligt. Samtliga elever som fyllde i enkäten har varit i landet i minst två år.

utvalda skolorna har en etnisk variation samt elever från skilda socioekonomiska förhållanden och skilda bostadsområden.

Resultaten från enkätundersökningen är generaliserbara till områden av liknande karaktär. Sådana områden återfinns främst i städernas ytterområden samt i storstädernas förortsområden. Det är mer tveksamt om resultaten kan generaliseras till områden med en låg andel medborgare med utländsk bakgrund.

Enkätens utformning

I enkätformuläret används tydligt avgränsade enkätfrågor. Frågorna försöker fånga aspekter av en verklighet som är långt mer nyanserad och komplex än vad som är möjligt att undersöka inom ramen för frågekonstruktioner. Eleverna får inom ramen för frågeformuläret ta ställning till på förhand konstruerade frågor med grovt tillyxade fasta svarsalternativ. Det betyder att svaren begränsas kraftigt och att det inte ges utrymme för en mer nyanserad eller fördjupad bild av elevernas vardag. Vid enkätens utformning användes en bred ansats för att försöka fånga en variation av aspekter av ungdomarnas villkor i skolan, i hemmet och på fritiden. På så vis framträder en mer översiktlig bild av elevernas situation. Resultaten från undersökningen ger en konstruerad bild av elevernas vardag som skapats i en växelverkan mellan forskare och respondenter, inom ramen för frågeformuläret (jmf Hacking 1999).

Det har inte varit möjligt att använda ett redan utformat formulär med tanke på projektets breda ansats. Enkäten konstruerades efter en gedigen litteraturgenomgång, innehållande bland annat de tidigare studier som presenterades i föregående kapitel. Många av frågorna i enkäten har använts i tidigare undersökningar, till exempel i levnadsnivåundersökningarna (LNU) (exempelvis Broady & Gustafsson 2000; Jonsson 2001). Emellertid har vissa frågeställningar ändrats för att passa syftet med denna studie och nya frågor har utformats med inspiration av kvalitativa studier på området. Frågeformuläret består av sammanlagt 98 frågor. De frågor som valts ut för denna avhandling är de som har med ungdomarnas utbildningssituation att göra. Relevanta delar av enkäten presenteras i bilaga 1.

Operationaliseringar

I förgående kapitel beskrevs studier som visar på betydelsen av elevers engagemang för deras prestationer men även för välmående, social utsatthet och en framtida försäkring på arbetsmarknaden. Frågan om elevernas engagemang kan således betraktas som central för deras utbildningssituation och framtid. Operationaliseringar av studieengagemang är en komplicerad fråga. Det hade varit möjligt att göra index bestående av flera frågor, exempelvis hur mycket tid eleverna lägger ned på läsläsning eller hur mycket eleven aktivt deltar i klassrummet, men tolkningen av sådana frågor är problematiska. Att lägga ned mycket tid på läxor eller att vara aktiv under lektionerna betyder inte nödvändigtvis att eleven är mer engagerad i skolarbetet. Tvärtom kan en engagerad och koncentrerad elev behöva lägga ned färre timmar på läsläsning och klassrumsaktivitet kan snarare betraktas som ett mått på talutrymme. Därför valdes en direkt fråga kring hur engagerade eleverna ansåg sig vara i sitt skolarbete. Denna fråga kontrollerades sedan mot flera andra frågor, så som en fråga om skolk och en fråga om hur viktig eleverna anser att olika skolämnen är. Frågorna uppvisade ett starkt samband varvid frågan om engagemang kan betraktas som ett rimligt mått. Inom ramen för enkätformuläret finns det ingen möjlighet att undersöka relationen mellan egenuppskattat engagemang och elevernas faktiska prestationer. Orsaken är att det är problematiskt att fråga eleverna om prestationer i enkätundersökningar eftersom det är ett mått på elevernas egna uppskattningar. Det var inte heller relevant att fråga efter betygsresultat eftersom majoriteten av elever som ingår i studien ännu inte hade fått sitt första betyg. Det är därmed viktigt att ha i åtanke att det är elevernas subjektiva upplevelse av sitt studieengagemang som studeras.

Tidigare studier visar att föräldrar och lärare är viktiga personer för ungdomars engagemang i skolarbetet. Frågor kring föräldrarnas stöd i form av läsläsning, deltagande i skolmöten och visat intresse för barnens studier har förekommit i andra enkätundersökningar (exempelvis Jonsson 2001; Vogel 1994). När det gäller lärarens roll i motivationsarbetet har deras stöd, relation med eleverna och kompetens lyfts fram som betydelsefulla faktorer. Frågan om elevernas upplevelse av lärarnas stöd har använts i levnadsnivåundersökningarna medan övriga frågor har konstruerats utifrån resultat i tidigare kvalitativa studier. Andra faktorer som har visat sig betydelsefulla för elevers engagemang, och som ingår i enkätformuläret, är hur de upplever sin skolsituation i

stort, om de trivs i skolan samt om de avser att studera vidare på universitet i framtiden. Dessa frågor har använts i tidigare undersökningar (exempelvis Jönsson, Trondman, Arnman & Palme 1993)

Anledningen till att frågor kring sociala aktiviteter ingår i enkätundersökningen är att både lärare och elever tog upp frågan under förankringsarbetet. Frågorna är framtagna utifrån tidigare kvalitativa studier som visar att vissa ungdomar upplever att de begränsas och inte tillåts delta i vanligt förekommande aktiviteter och utbildningsinslag, vilket beskrevs i kunskapsläget.

Sociala konstruktioner

Det är viktigt att studera skillnader och likheter utifrån sociala konstruktioner som kön, etnisk bakgrund och socioekonomisk bakgrund, eftersom det är enda sättet att studera diskriminering och ojämlika förhållanden i samhället. Det kan dock medföra vissa problem att dela in ungdomar i dessa kategorier. För det första är inte kategorierna homogena utan består av en stor intern variation som inte uppmärksammas genom kategorierna. För det andra kan hierarkier i samhället återskapas genom dessa kategoriseringar och dess dikotomier upprätthålls. De sociala konstruktionerna bygger på en idé av vad kategorierna medför och innebär. Ett problem är att individerna själva kan påverkas av kategoriseringen genom att de blir konstruerade som en särskild sorts människa. Ibland kan kategorier förändra hur människor som betraktas tillhöra kategorin upplever sig själva och det kan leda till att de utvecklar känslor och beteenden som kan kopplas samman med hur de har kategoriserats. Denna växelverkan mellan kategorin och individen benämns "interaktiva kategorier" (Hacking 1999). Risken med att använda kategorier är därmed att de cementeras, skapas och återskapas.

På senare tid har kategoriseringar som bygger på etnisk bakgrund kritiserats särskilt eftersom det betraktas leda till att skapa ett motsatsförhållande mellan "vi och dom". Statens offentliga utredningar har de senaste åren publicerat flera rapporter om strukturell diskriminering i det svenska samhället (se exempelvis de los Reyes & Kamali 2005; SOU 2005:56; SOU 2005:69). Här problematiseras konstruktionen av "vi och dom" eftersom den leder till en uppdelning mellan den svenska majoritetsbefolkningen (vi) och etniska inflyttade minoriteter (dom). Utifrån dessa kategorier skapas "invandraren" som en motpol till "svensken". Denna polariserade uppfattning av verkligheten anonymiserar och homogenerar individerna inom de två grupperna.

Det betyder att individer definieras utifrån den uppsättning egenskaper som associeras med att vara det ena eller det andra. Utan den sociala konstruktionen av etnicitet finns dock inte möjlighet att uppmärksamma eventuella orättvisor och diskriminering som bygger på dessa kategorier. I utredningarna presenteras studier av skillnader utifrån etnicitet. Slutsatserna är att det förekommer en strukturell diskriminering inom alla landets institutioner, så även inom skola och utbildningssystem.

Kurkiala (2005) menar att det krävs sociala kategoriseringar av människor, till exempel baserat på kön, etnicitet, religion eller ekonomisk status, för att analysera ett samhälle. För att förklara ett visst fenomen måste man undersöka vilken kategori som har högst förklaringsvärde. Kurkiala menar att kritiker har en oförmåga att skilja mellan en analytisk och en moralisk nivå när det gäller kategoriseringar. Kurkiala skriver följande i skriften *I varje trumslag jordens puls. – Om vår tids rädsla för skillnader* (2005 s. 272):

”Men alldeles oberoende av vilka kategoriseringar vi tillämpar för att rent analytiskt bringa reda i en bångstyrig verklighet får inte dessa sammanblandas med en moralisk uppdelning av människor. .... Vi måste särskilja ”är”, hur verkligheten är beskaffad, från ”bör”, hur vi skulle önska att verkligheten var beskaffad. Det särskiljande som analysen kräver får inte sammanblandas med ett moraliskt särskiljande. En människa är inte reducerbar till den kategorin hon tillhör men hennes handlingar kan kanske förklaras i termer av den.”

Det finns alltid en risk med att göra en undersökning där olika förhållanden jämförs utifrån sociala kategorier, kanske i synnerhet utifrån etnisk bakgrund. Vissa uppgifter kan betraktas göra mer skada än nytta, i synnerhet om de rycks ur sitt sammanhang, misstolkas eller används på ett sätt som förstärker ett ”vi och dom-tänkande”. Samtidigt är det viktigt att lyfta fram skillnader och diskutera dem för att på så vis utveckla sätt att arbeta mot en förbättring för alla inblandade parter. En studie av skillnader och omfattningen av dessa kan vara den bästa grunden för att förbättra alla invånares förutsättningar att fungera väl i Sverige oavsett etnisk härkomst.

Tillvägagångssätt

Enkäten granskades av forskare på Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet. Även lärare på de fyra grundskolorna som ingår i studien fick möjlighet att kommentera frågeformuläret. Slutligen fick en testgrupp av elever gå igenom och kommentera frågorna. Testgruppen bestod av 15 elever mellan 12 och 16 år med varierande bakgrund och en jämn könsfördelning. Testgruppen fyllde i enkäten och framförde synpunkter på frågeställningarna i formuläret. De klargjordes att frågorna förstods på det sätt som var avsett och att enkätens innehåll kändes intressant och aktuellt för ungdomarna. Vissa ändringar i enkäten företogs utifrån testgruppens önskemål.

Under projektets inledningsfas utfördes ett förankringsarbete på de fyra grundskolorna. Det innebar att projektet och enkätundersökningen presenterades för elever, lärare och annan skolpersonal. Samtliga lärarlag och eleverna i de sammanlagt 54 skolklasserna¹¹ informerades om tanken bakom undersökningen och om innehållet i enkäten. Eleverna fick på så vis möjlighet att förbereda sig inför studien. De informerades även om vikten av att svara sanningsenligt på frågorna, om anonymiteten och att de deltog i studien på frivillig basis. Det gavs slutligen utrymme för frågor och en kortare diskussion kring undersökningen och dess innehåll. Att besöka varje skolklass var ett tidskrävande arbete, men viktigt för att öka elevernas delaktighet. Besöken ledde också till många värdefulla diskussioner kring studien som har varit oerhört värdefulla för detta avhandlingsarbete.

Min kollega, Mariet Ghadimi, och jag närvarade i samtliga 54 skolklasser när enkäten fylldes i av eleverna. Inledningsvis gjordes en genomgång av hur enkäten skulle fyllas i och av vissa svåra begrepp. Vi fanns hela tiden tillhands för frågor och handledning, vilket torde stärka studiens validitet (jmf Frankfort-Nachmias & Nachmias 1996). Dessutom begränsades det interna bortfallet kraftigt och de flesta frågor omfattas av ett bortfall på under 1 procent. Det tog mellan 30 minuter och en timme för eleverna att fylla i enkäten.¹² Minst en lärare närvarade vid varje tillfälle. Frånvarande elever fick möjlighet att fylla i enkäten vid ett senarelagt uppsamlingstillfälle.

---

¹¹ Även samtliga förberedelseklasser informerades, även om de inte ingår i enkätundersökningen.

¹² I specialklasserna tog eleverna längre tid på sig att fylla i enkäten och vissa elever krävde mer handledning.

Elevernas svar kan ha påverkats av en rad faktorer som är svåra att rå på. Det kan handla om missförstånd, glömskeeffekter, benägenhet att uppge "önskvärda svar" eller underrapportering på frågor av känslig karaktär etcetera (jmf Ring 1999). Studier av detta slag är alltid behängda med vissa systematiska mätfel, vars omfattning är svår att uppskatta. Mätfelen kan påverka studiens validitet på så sätt att man inte lyckas mäta det som avses att mätas. Enligt vår bedömning tog de allra flesta elever enkäten på allvar. I samband med att enkäterna lämnades in, sällades ett fåtal enkäter som innehöll uppenbart oseriösa svar bort och lades till det externa bortfallet.

Ett sätt att kontrollera mätfelen är att jämföra svarsfrekvenserna med resultaten i tidigare undersökningar. Dock finns det ingen möjlighet att jämföra svarsfrekvenserna på alla frågor som ingår i enkätundersökningen, eftersom vissa frågor inte har använts tidigare. I nästkommande kapitel jämförs svaren på bakgrundsfrågorna med statistiska undersökningar och befolkningsstatistik från Statistiska centralbyrån (SCB) vid tiden för undersökningen. Svaren stämmer väl överens med befolkningsstatistiken, vilket torde stärka studiens validitet ytterligare.

Etiska överväganden

I HSFR:s *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (1990), diskuteras spänningarna mellan individskyddskravet och forskningskravet. Dessa spänningar är närvarande i föreliggande enkätundersökning på flera sätt. Vissa frågor i enkäten kan betraktas vara av känslig karaktär och tillhöra det mest privata. Det är emellertid väsentligt att inhämta kunskap även kring känsliga områden i ungdomars liv. Eleverna informerades under förankringsarbetet om känsliga frågor. Vi lämnade även våra telefonnummer och e-postadresser till eleverna om någon skulle vilja kontakta oss efteråt. Efter det att eleverna fyllt i enkäten stannade vi kvar för att fånga upp elever som hade frågor kring innehållet. Dessutom tog lärarna upp enkätundersökningen med eleverna i efterhand. Därmed fanns det utrymme att fånga upp elever som upplevde obehag eller kände sig kränkta av enkätens frågeställningar.

Enligt de forskningsetiska principerna finns ett *informationskrav*. Under förankringsarbetet fick eleverna information om syftet med undersökningen. Även elevernas föräldrar informerades genom ett informationsblad som utarbetades och delades ut av rektorerna på de fyra skolorna. Informationsbladet innehöll en presentation av studien samt

information om frivillighet och anonymitet. Föräldrarna fick skriva under att de tagit del av informationen och gavs på så vis möjlighet att påverka om deras barn skulle delta eller inte.

Samtyckeskravet, som är ytterligare en forskningsetisk princip, är behängt med vissa problem i studier av detta slag. Eleverna informerades vid flera tillfällen om att undersökningen var frivillig men klassrums-situationen kan innebära att elever som egentligen ville avstå från att delta inte gjorde det på grund av förväntningar från alla närvarande och det går inte att utesluta att vissa elever kände sig tvungna att delta. Av de närvarande eleverna var det endast tre som valde att inte fylla i enkäten. Två av dem hade förbjudits fylla i enkäten av sina föräldrar och den tredje valde att avvika efter en konflikt med närvarande lärare.

Enligt de forskningsetiska principerna finns även ett krav på *konfidentialitet*. Enkätundersökningen genomfördes anonymt och eleverna informerades om anonymiteten. Det upprättades inte något register över eleverna och enkätsvaren kan inte relateras till elev. Identiteten på de fyra skolorna som ingår i studien eller vilken kommun de ligger i avslöjas inte.

Statistisk analys

Enkätresultaten kodades in manuellt och har bearbetats i statistikprogrammet SPSS (Statistical Package for Social Science), version 12.0. Analyser i form av korstabuleringar och medelvärden har lagt grunden för mer komplicerade regressionsanalyser. Sambanden har testats med χ^2 -test samt i de fall då den oberoende variabeln är dikotom med Fischers exakta test. Vid analys av approximativt kontinuerliga variabler har samband testats med t-test alternativt envägs variansanalys.

Regressionsanalyser används för att studera sambandet mellan en beroende variabel och en eller flera oberoende variabler (se exempelvis Edling & Hederström 2003). Inför analyserna har måtten på de beroende variablerna i samtliga fall diktomiserats. Diktomiseringarna har gjorts för att komma ifrån krav på att variablerna måste vara på en viss skalnivå samt för att det har visat sig att de variabler som antar mer än två värden ofta är starkt snedfördelade. Detta innebär att de multivariata analyserna genomförs i form av logistiska regressioner. Multipel logistisk regression används för att undersöka flera oberoende variablers inbördes samband med en utfallsvariabel som endast antar två värden, till exempel att vara eller inte vara engagerad. Resultaten

presenteras i form av oddskvoter, vilka anger oddset för att en elev i en kategori ska vara engagerad, i jämförelse med en referenskategori. Valet att genomgående presentera logistiska regressioner har dessutom gjorts för att skapa enhetlighet och underlätta för läsaren att göra jämförelser mellan resultaten i artiklarna. Som kontroll har de beroende variabler som kan anta fler än två värden analyserats även genom linjära samt ordinala regressioner. Resultaten skiljer sig obetydligt och signifikanta resultat förblir signifikanta oavsett vilken typ av regressionsmodell som används. Alla regressionsanalyser görs separat för flickor och pojkar för att på så vis belysa skillnader och likheter mellan könen. I den andra artikeln görs hierarkiska regressioner, vilket betyder att en första modell innefattar bakgrundsvariabler och ytterligare variabler läggs till i en andra och tredje modell.

Informantundersökningen

I artikel fyra presenteras en informantundersökning som företogs i syfte att belysa hur skolpersonalen förhåller sig till frågan om befrielse från enstaka utbildningsinslag. Informantintervjuerna gjordes med rektorerna på de fyra kommunala grundskolor som tidigare varit föremål för enkätundersökningen. Studien genomfördes hösten 2004.

Inför studien kontaktades administrativ personal, lärare och/eller fältarbetare på de fyra grundskolorna för att ta reda på vilka respondenter som var mest lämpade att svara på de aktuella frågorna. Samtliga hänvisade vidare till rektorn som den person som tar de flesta beslut angående befrielse från närvaroplikten. De fyra rektorerna kontaktades inför intervjuerna och samtliga uppgav att de på olika sätt har varit i kontakt med föräldrar som inte vill att deras barn deltar i vissa undervisningsinslag. De ansåg sig ha tillräckligt med kunskap för att svara på frågorna. Därmed begränsades studien till intervjuer med de fyra rektorerna

Utmärkande för en informantundersökning är att svarspersonerna främst ska bidra med viss information, till exempel om hur en verksamhet är beskaffad i ett visst avseende (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2003). Inom ramen för intervjuerna inhämtades information om det övergripande förhållningssättet på skolorna när det gäller befrielse från vissa inslag i undervisningen. Det är dock möjligt att det förekommer variationer inom varje skola när det gäller det praktiska bemötandet. Det kan innebära att annan skolpersonal hade haft en

annorlunda uppfattning i frågan. Rektorernas ledarposition påverkar sannolikt deras uttalanden.

Telefonintervjuer var att föredra av den anledningen att frågorna var väl avgränsade, strukturerade och tydligt utformade (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2003; Krag Jacobsen 1993; Patel & Tebelius 1987). Frågeunderlaget bestod av standardiserade frågor kring grund för befrielse avseende vissa undervisningsinslag, se bilaga 2. Ett fåtal frågor kunde besvaras med fasta svarsalternativ men de flesta var av öppen karaktär. Svarspersonerna fick därmed möjlighet att besvara strukturerade frågeställningar med egna ord. Förfarandet leder till en styrd intervju med visst utrymme för dialog eftersom det krävs frågor som för svarspersonens berättelse vidare, sonderande frågor och uppföljningsfrågor (jmf Kvale 1997). Svaren skrevs ned för hand genom kryss i frågeunderlaget eller i kortare meningar, oftast citat. Under intervjuerna sammanfattades med jämna mellanrum det som sagts och informanten fick möjlighet att godkänna eller ändra sina svar. Intervjuerna tog mellan tjugo och trettio minuter beroende på informanternas angelägenhet att lägga ut svaren på frågorna.

Direkt efter intervjuerna strukturerades och klarlades informanternas svar i meningskategoriseringar (jmf Kvale 1997). Materialet sammanställdes inom ett par övergripande dimensioner, för att sedan delas in i flera underkategorier. I ett andra led företogs analyser av svaren med hjälp av nya kategorier och begrepp. För att göra materialet överblickbart presenteras informanternas svar i matrisform.

Det finns inte möjlighet att generalisera resultaten på grund av det begränsade antalet intervjuer. Den variation i bemötandet av frågan som uppträder i studien visar att det kan förekomma skillnader mellan landets samtliga skolor. På grund av konfidentialitetskravet avslöjas inte identiteten på rektorerna eller de fyra skolorna som ingår i studien.

Studie av lagstiftning

I artikel fyra presenteras även en studie av lagstiftningen avseende skolplikten och dess grunder för befrielse. Studiens underlag består av rättskällor som utgörs av lagar och andra författningar, förarbetsuttalanden och juridisk litteratur. Den juridiska litteraturen består av lagkommentarer och monografier inom området barnrätt. Den juridiska litteraturen är inte bara ett centralt hjälpmedel för att orientera sig i juridiskt material, den är även en självständig rättskälla; den juridiska doktrinen

(Bernitz 2004; Vogel 2004). Det är i första hand inom doktrinen som lösningarna till mer komplicerade rättsliga problem utarbetas och utvecklas (Vogel 2004).

I Sverige och i flera andra länder har synen på barn och barnrätt förändrats på ett märkbart sätt under det senaste århundradet. Barnet har alltmer kommit att beskrivas som en självständig individ med egna behov och rättigheter som måste tillgodoses. Numera är barnrättens viktigaste källor FN:s Barnkonvention och Europakonventionen. Barnkonventionen utgör emellertid inte svensk lag men staten har tagit på sig en internationell folkrättslig förpliktelse att följa konventionen. Det innebär att domstolar och förvaltningsmyndigheter inte är bundna av konventionens bestämmelser, men det pågår ett arbete med att anpassa den svenska lagstiftningen till kraven i barnkonventionen. Till skillnad från Barnkonventionen är Europakonventionen inkorporerad i svensk rätt och är gällande som svensk lag. Domstolar och myndigheter måste alltså beakta konventionen. Europakonventionen företräder därmed Barnkonventionen. Europakonventionen innehåller dock inga ”barnspecifika” bestämmelser.

De för studien centrala lagrummen består, förutom av konventionerna, av Skollagen (SFS 1985:1100), Grundskoleförordningen (SFS 1988:655) och Föräldrabalken (SFS 1949:38). Andra viktiga rättskällor är propositioner samt Statens offentliga utredningar (SOU) och rapporter i Departementsserien (DS).

---

5. BESKRIVNING AV URVALET

Vid tiden för enkätundersökningen gick ungefär 370 000 elever i årskurserna sju, åtta och nio på landets samtliga grundskolor (SCB 2002). I föreliggande studie ingår 1193 elever, vilket utgör drygt 3 promille av totalpopulationen. Antalet elever i studien är lägst i årskurs nio, för att sedan öka en aning i årskurs åtta och ytterligare något i kullen av sjundeklasselever. Därmed avspeglas det förhållande som rådde i övriga landet vid denna tidpunkt.

I detta kapitel beskrivs urvalet i enkätundersökningen utifrån sociala villkor och etnisk bakgrund. Avslutningsvis presenteras de fyra skolornas skilda elevsammansättning.

Elevernas sociala villkor

Under 1990-talet ökade inkomstklyftan mellan familjer i landet. Det innebär att höginkomsttagarna höjde sina löner medan lönerna minskade bland låginkomsttagarna. Det skedde samtidigt en successiv klassmässig förskjutning som ledde till att andelen unga med bakgrund i arbetarklassen minskade medan andelen barn med högskoleutbildade föräldrar ökade (Salonen 2003; 2005). Sedan början av 1990-talet har även skilsmässorna i landet ökat avsevärt. Det innebär att många av landets barn och ungdomar växer upp med endast en förälder. Ensamstående föräldrar har oftare än sammanboende föräldrar svaga ekonomiska resurser, låg utbildning och lågavlönade yrken utan krav på fackkunskaper (Björkman 2003; Fritzell & Ljungberg 2000; Gähler 2001). År 2003 levde 17 procent av de ensamstående familjerna under fattigdomsstrecket, vilket kan jämföras med 9 procent i familjer med två sammanboende vuxna (SCB 2003). En betydande orsak till de ensamstående föräldrarnas sämre ekonomi är att de oftast är mödrar. De ensamstående mödrarnas situation förvärrades under slutet av 1990-talet. Deras arbetsinkomst har haft en sämre ekonomisk utveckling än andra grupper och de har svårare att klara löpande utgifter (Gähler 2001). De unga vars föräldrar separerar drabbas inte bara av sämre ekonomiska förutsättningar utan även av de psykologiska effekter som kan uppstå mellan föräldrarna vid en skilsmässa.

Sociala villkor handlar om fördelningen av resurser och möjligheter i samhället och är en fråga om jämlikhet, eller snarare brist på jämlikhet, mellan individer och sociala grupper (Sohlberg & Leiulfstrud 2000). Sociala villkor kan mätas på flera olika sätt och i vissa studier används konstruktioner utifrån yrkeskategorier, inkomstmätningar eller utbildningsnivå medan andra väljer att göra klassifikationer utifrån familjens ägodelar, bostadsområden eller trångboddhet. I enkätstudien i föreliggande avhandling ingår frågor om föräldrarnas yrke och utbildning, familjens boendeform samt familjesituation. Familjesituation visar huruvida föräldrarna sambor eller är separerade.

Föräldrarnas utbildning och yrke

I Tabell 1 presenteras elevernas svar på frågorna om föräldrarnas utbildning och yrke. Resultaten visar att det överlag förekommer en hög utbildningsnivå bland föräldrarna, vilket betyder att en majoritet av eleverna svarar att minst en av deras föräldrar har högskoleutbildning. Drygt en tiondel uppger att föräldrarna högst har genomgått grundskola medan 71 procent svarar att en eller båda föräldrarna är högskoleutbildade.

Tabell 1. Andel (%) elever fördelat efter föräldrarnas utbildning och yrke.

Föräldrars utbildningsnivå	n = 1046
Högskola/universitet	71
Högst gymnasium	18
Högst grundskola	11
Socioekonomisk indelning (SEI)	n = 1110
Tjänstemän, hög	26
Tjänstemän, mellan och låg	37
Arbetare, facklärda	15
Arbetare, ej facklärda	14
Ingen förälder arbetar	8

När det gäller yrkesindelning används Statistiska Centralbyråns socioekonomiska indelning, SEI (SCB 1982). Fria yrkesutövare och jordbrukare utgör vanligtvis kategorier i detta index. I denna studie har fria yrkesutövare fördelats mellan kategorierna i tabellen. Det förekommer endast ett mycket begränsat antal jordbrukare i materialet och ingen familj där båda föräldrarna arbetar inom jordbruket, varvid dessa familjer bestäms efter den som arbetar i ett annat yrke. Av nedre halvan av

tabellen kan utläsas att en majoritet av eleverna uppger att deras föräldrar är tjänstemän medan cirka en tredjedel svarar att de lever i arbetarhem.

Resultaten i tabellen är inte jämförbara med den rikstäckande befolkningsstatistiken eftersom befolkningsstatistiken utgår från en grövre yrkesindelning samt från antingen faderns eller moderns position och inte från den förälder som har högst yrkesposition (SCB 2002). Dock stämmer resultaten i enkätundersökningen väl överens med resultaten i tidigare studier som använder liknande kategoriseringsförfarande (Jonsson 2001; Ring 1999). Enligt Jonsson (2001) hade år 2000 mer än vart femte barn (22 procent) föräldrar som var högre tjänstemän, 30 procent hade föräldrar som var tjänstemän på låg- eller mellannivå och 31 procent levde i arbetarhushåll, vilket innebar en sammanslagning av facklärd och ej facklärd arbetare. Procentenheterna i Jonssons studie är något lägre än i enkätundersökningen i detta avhandlingsarbete, vilket beror på att Jonsson har med fria yrkesutövare och jordbrukare. I Rings studie (1999) används samma kategorier som i föreliggande studie och resultaten stämmer väl överens med de i Tabell 1.

Mer ingående analyser av resultaten i enkätundersökningen som inte presenteras i tabellform, visar att fadern något oftare har en högre yrkesmässig position än modern men i nästan lika många fall råder det omvända förhållandet. Fäderna är överrepresenterade bland höga tjänstemän men även i grupperna av arbetare medan mödrarna oftast arbetar som tjänstemän på låg eller mellannivå.

Enligt tidigare studier ökade arbetslösheten i landet under 1990-talet och början av 2000-talet. Barnen drabbas ofta negativt av föräldrarnas arbetslöshet, framförallt på grund av att många arbetslösa har sämre psykisk hälsa. Resultat från tidigare studier visar att barn vars föräldrar är arbetslösa presterar sämre i skolan, oftare har koncentrationssvårigheter, har mer problem i kompisrelationer, oftare utsätts för mobbning och känner en större osäkerhet inför framtiden än andra barn (De Vylder 1997). I denna studie arbetar ingen av föräldrarna i 8 procent av familjerna. Av de föräldrar som inte arbetar är cirka hälften arbetslösa medan den andra hälften sjukpensionärer. I ett fåtal av familjerna studerar båda föräldrarna.

Familjens bostadssituation

I de bostadsområden som ligger i anslutning till de fyra skolorna förekommer en variation av bostadstyper. Det finns flera mindre villa- och

radhusområden men även större flerhusområden med en blandning av hyres- och bostadsrätter.

Tabell 2. Andel (%) elever fördelat efter familjens bostadssituation i studiens enkätundersökning samt riksgenomsnittet 2002 för unga 13-17 år.

	Enkätundersökningen n=1185	Riksgenomsnittet 2002* n=569 885
Bostadssituation		
Hyresrätt	20	23
Bostadsrätt	12	6
Småhus (Radhus/kedjehus/villa)	58	70
Annat	3	1
Dubbla boenden	7	-

* Källa: SCB (2002) Registret över totalbefolkningen för 2002-12-31

I Tabell 2 presenteras elevernas svarsfrekvenser avseende en fråga om familjens boende samt jämförbar rikstäckande statistik vid tiden för undersökningen. En majoritet av eleverna uppger att de bor i småhus, det vill säga i fristående villor, radhus eller kedjehus. Något färre bor i småhus i jämförelse med riksgenomsnittet, som visar att 70 procent av landets unga i åldern 13-17 år levde med sina familjer i småhus år 2002. En högre andel av eleverna i enkätundersökningen än genomsnittet uppger istället att de bor i bostadsrätter. Ett fåtal elever uppger att de lever i annat boende, vilket främst handlar om gårdar i landsbygdsområden (cirka 2 procent) men även elever på olika former av institutionsboenden återfinns i denna grupp. En relativt hög andel elever uppger att de har dubbla boenden vilket innebär att de pendlar mellan två separerade föräldrar med olika bostadssituation. Den rikstäckande statistiken tar inte hänsyn till om de unga har dubbla boenden, vilket försvårar jämförelsen något.

Ungdomarnas familjesituation

I statistiska undersökningar är det svårt att skilja mellan ensamstående föräldrar och föräldrar som har en ny sambo, som kan fungera som en styvförälder åt den unge. Den sistnämnda familjesammansättningen benämner Kristjansson (1995) "blandfamiljen". Han menar att det inte bara är svårt utan till och med omöjligt att säga hur många av landets barn och unga som bor i blandfamiljer och vilken roll föräldrarnas nya

sambo spelar för barnet. Av de separerade familjerna ökar dock andelen som delar på ansvaret för barnen, vilket betyder att allt fler barn pendlar mellan moderns och faderns hushåll.

Tabell 3. Andel (%) elever fördelat efter familjesituation i studies enkätundersökning samt riksgenomsnittet 2002 för unga 13-17 år.

	Enkätundersökningen n=1185	Riksgenomsnittet 2002* n=569 885
Familjesituation		
Föräldrar sambor	68	66
Separerade föräldrar, bor hos en	23	27
Separerade föräldrar, bor hos båda	8	7
Bor inte med någon förälder	1	-

* Källa: SCB (2002) Registret över totalbefolkningen för 2002-12-31

I Tabell 3 presenteras elevernas familjesituation i jämförelse med rikstäckande statistik. En majoritet av eleverna i enkätundersökningen uppger att de bor tillsammans med båda föräldrarna, närmare bestämt 68 procent. Resultaten stämmer väl med riksgenomsnittet som visar att 66 procent av landets ungdomar levde med båda sina föräldrar vid tiden för undersökningen (SCB 2002). Ungefär en tredjedel av eleverna har separerade föräldrar och cirka en fjärdedel lever med endast den ena föräldern medan 8 procent pendlar mellan separerade föräldrars hushåll. En majoritet av de ensamstående föräldrarna i studien är mödrar, vilket inte redovisas i tabellen. De ungdomar som uppger att de inte lever med någon av sina föräldrar bor antingen hos släktingar, i familjehem eller på institutionsboenden. Denna kategori är dock inte med i den rikstäckande statistiken och det framgår inte hur dessa ungdomar har kategoriserats.

Etnisk bakgrund

Etnisk bakgrund avgränsas i föreliggande studie till hur länge familjen har bott i Sverige samt vilken del av världen familjen härstammar ifrån. Till detta används två variabler, nämligen *etnisk bakgrund* respektive *etniskt ursprung*. Dessa är konstruerade i överrensstämmelse med tidigare studier samt befolkningsstatistik (se exempelvis SCB 2002; Skolverket 2005).

Den största andelen elever i studien har svenskt etniskt ursprung, utifrån definitionen att båda deras föräldrar är födda i landet. Emellertid

har en högre andel elever i studien utländsk bakgrund i jämförelse med riksgenomsnittet, se Tabell 4. Vid tiden för enkätundersökningens genomförande hade 75 procent av landets unga i åldrarna 13 till 17 år svensk bakgrund, vilket kan jämföras med 57 procent i denna studie. Andelen unga med utländsk bakgrund i enkätundersökningen är fler än riksgenomsnittet i alla kategorier som ingår i tabellen men främst i kategorin utlandsfödda elever.

Tabell 4. Andel (%) elever med svensk respektive utländsk bakgrund i studiens enkätundersökning samt riksgenomsnittet 2002 för unga 13-17 år.

	Enkätundersökningen n = 1193	Riksgenomsnittet 2002* n=569 885
Etnisk bakgrund		
Svensk bakgrund	57	75
En utlandsfödd förälder	14	9
Båda föräldrarna utlandsfödda	12	6
Den unga själv utlandsfödd	17	6

* Källa: SCB (2002) *Registret över totalbefolkningen 2002-12-31*

Ett resultat från enkätundersökningen som inte presenteras i Tabell 4 är att av de utlandsfödda eleverna kom majoriteten till Sverige före sju års ålder. Det innebär att de flesta har genomgått hela sin grundskoleutbildning i Sverige, från första klass. Ungefär en fjärdedel av de utlandsfödda eleverna flyttade till Sverige efter sjuårsåldern. Dessa elever har inte fått ta del av det svenska skolsystemet och dess kunskapsgrund i samma utsträckning som klasskamraterna men har ofta erfarenhet av andra skolsystem i världen. Ingen av eleverna som fyllde i enkäten hade varit i Sverige mindre än två år vid tiden för undersökningen. De flesta utlandsfödda eleverna har vuxit upp i en storstad i sitt födelseland.

Geografiskt ursprung

Eleverna har rötter i stora delar av världen. Det förekommer elever med ursprung i sammanlagt 71 länder, förutom Sverige. I tabell 5 presenteras de länder som är representerade och antalet elever som härstammar från varje land.

Tabell 5. Etniskt ursprung utifrån länder. Antal elever i studien. N=1175.

	Antal		Antal		Antal
Sverige	677	Kroatien	4	Armenien	1
Iran	68	Norge	4	Belgien	1
Kurdistan	62	Tjeckien	4	Bulgarien	1
Irak	41	Filippinerna	3	Canada	1
Finland	38	Island	3	Cuba	1
Libanon	23	Kosovo	3	Dominikanska rep.	1
Turkiet	23	Polen	3	El Salvador	1
Bangladesh	19	Ryssland	3	Gambia	1
Palestina	19	Thailand	3	Holland	1
Eritrea	14	Uganda	3	Irland	1
Syrien	14	Uruguay	3	Jordanien	1
Bosnien	13	Afrika	2	Kongo	1
Chile	13	Asien	2	Kuwait	1
Somalia	10	Bolivia	2	Litauen	1
Danmark	8	Etiopien	2	Marocko	1
Jugoslavien	7	Guatemala	2	Nederländerna	1
Spanien	7	Italien	2	Serbien	1
England	6	Japan	2	Slovenien	1
Tyskland	6	Pakistan	2	Sydafrika	1
USA	5	Peru	2	Sydkorea	1
Afghanistan	4	Singapore	2	Tanzania	1
Estland	4	Ungern	2	Tjetjenien	1
Grekland	4	Algeriet	1	Venezuela	1
Kenya	4	Argentina	1	Vietnamn	1

Länderna som räknas upp i tabellen bygger på elevernas enkätsvar, varvid det förekommer länder som inte längre existerar, till exempel Jugoslavien, vid sidan av de nya länderna i dessa områden. Ett fåtal elever uppgav kontinent istället för land, varför Asien och Afrika är med i tabellen. De länder som har högst representation är Iran, Kurdistan och Irak. En hög andel elever har, inte oväntat, rötter i Finland. De flesta länder representeras av enstaka elever.

I Tabell 6 har eleverna slagits samman utifrån *etniskt ursprung* inom större geografiska områden, så som de används i analyserna i artiklarna. Kategoriseringen av etniskt ursprung blir i en sådan här studie väldigt grov. Det är viktigt att inte uppfatta kategorierna som homogena och att ha i åtanke att det döljer sig många etniska grupper och kulturella variationer. Den kategori som innefattar det snävaste geografiska området är elever med ursprung i "Mellanöstern". Det finns flera anledningar till att Mellanöstern är utskild från övriga Asien. För det första framträder vissa skillnader mellan dessa två kategorier som är viktiga att lyfta fram. För det andra riktas fokus i tidigare studier ofta mot ungdomar med bakgrund i Mellanöstern, och av den anledningen kan det vara av intresse att studera dessa ungdomars situation separat. Mellan-

östernkategorin utgörs av ett tillräckligt stort antal elever för att kunna brytas ned efter land. Analyser, som inte redovisas i denna avhandling, visar på marginella variationer mellan länderna, varför Mellanöstern har bibehållits som enhetlig kategori. Av det totala antalet elever härstammar över en femtedel från Mellanöstern. Det innebär dock inte att studien omfattas av en överrepresentation av elever från ett visst land i Mellanöstern. Det framgår av rikstäckande befolkningsstatistik att majoriteten av landets barn och ungdomar med utländsk bakgrund har ursprung i Mellanösternregionen (SCB 2002), varvid fördelningen i studien kan betraktas som representativ.

Tabell 6. Etniskt ursprung fördelat efter etnisk bakgrund. Andel (%). (n=1175)

	En förälder utlandsfödd (n = 1)63)	Båda föräldrar utlandsfödd (n = 152)	Den unga själv utlandsfödd (n = 201)	Samtliga (n = 1193)
Etniskt ursprung				
Sverige	0	0	0	57
Västeuropa/USA	40	2	5	6
Öst-/Sydeuropa	12	6	14	5
Mellanöstern	25	67	64	22
Asien	6	11	5	3
Afrika	8	7	9	4
Latinamerika	9	7	4	3

En annan dominerande grupp i rikstäckande statistik är unga med ursprung i Balkan, det vill säga länderna i forna Jugoslavien. I denna undersökning ingår unga från detta område i kategorin ”Öst-/Sydeuropa”, där de utgör en majoritet. Kategorierna Öst- och Sydeuropa har slagits samman eftersom elever med ursprung i Östeuropa är för få för att utgöra en egen kategori. Resultaten i de analyser som ingår i artiklarna påverkas inte av sammanslagningen.

Elever med bakgrund i Västeuropa eller USA utgör totalt 6 procent, varav en hög andel kommer från ett annat land i Norden. Av tabellen framgår att det främst är unga med en utlandsfödd förälder som har anknytning till Västeuropa eller USA. Majoriteten av både utlandsfödda och svenskfödda ungdomar med två utlandsfödda föräldrar har bakgrund i Mellanöstern.

Skillnader i sociala villkor utifrån etnisk bakgrund

Skillnader i sociala villkor mellan familjer med utländsk bakgrund och familjer med svensk bakgrund är påtaglig och har ökat under de senaste decennierna, vilket i flera studier har uppmärksammats som ett samhällsproblem (se exempelvis Edin & Åslund 2001; Fritzell & Lundberg 2000). I Sverige liksom i andra västländer har utlandsfödda i snitt lägre inkomster och är oftare utan sysselsättning än den inhemska befolkningen. Lågkonjunkturen under 1990-talet försämrade levnadsnivån för den invandrade delen av befolkningen ytterligare. Arbetslösheten ökade kraftigt i denna grupp då arbetsmarknaden försämrades. Sämst ställt på alla områden har familjer från länder utanför västvärlden (Edin & Åslund 2001). För personer med kort vistelsetid i Sverige är arbetslöshet vanligare än i andra grupper. Eftersom arbetslöshetskassa och kompensation vid arbetslöshet kräver att man har uppfyllt vissa arbetsvillkor är det sannolikt att flera personer som anlät den senare tiden inte uppfyller dessa krav och är hänvisade till socialbidrag. Studier visar att bidragsnivån för invånare med utländsk bakgrund efter 15 års vistelse i landet har gått ned till ungefär samma nivå som för infödda (Ekberg & Hammarstedt 1999). Emellertid har svenskfödda i snitt dubbelt så hög inkomst som utlandsfödda med icke-västerländsk bakgrund. Detta trots att de vuxna i denna grupp ofta har lika hög utbildningsnivå som den inhemska befolkningen. Personer med utländsk bakgrund har svårare att få arbete motsvarande sin utbildningsnivå och bor ofta i områden med låg ekonomisk status (Integrationsverket 2003). År 2002 hade barn med utländsk bakgrund fyra gånger så hög risk att leva i en fattig familj i jämförelse med barn med svensk bakgrund (Salonen 2005).

I Tabell 7 presenteras resultaten från enkätundersökningen avseende familjens sociala bakgrund fördelat på etnisk bakgrund. Resultatet visar att utbildningsnivån generellt är högre bland svenskfödda föräldrar och i familjer med endast en utlandsfödd förälder. Den mest framträdande skillnaden är att en hög andel ungdomar med två utlandsfödda föräldrar eller som själva är utlandsfödda uppger att båda deras föräldrar högst har genomgått grundskola.

Nära en fjärdedel av eleverna med utländsk bakgrund uppger att deras föräldrar är arbetare med yrken som inte kräver fackkunskaper, vilket är betydligt fler än i gruppen med svensk bakgrund. Färre elever med utländsk bakgrund än med svensk bakgrund uppger att föräldrarna

arbetar som tjänstemän på låg och mellannivå men mest framträdande är skillnaderna när det gäller föräldrar som arbetar som högre tjänstemän. Skillnaderna mellan elever med svensk respektive utländsk bakgrund är mest påtaglig när det gäller familjer där ingen förälder arbetar. Medan 2 procent av eleverna med svensk bakgrund uppger att ingen förälder arbetar är motsvarande siffror bland utlandsfödda elever 28 procent och bland svenskfödda elever med två utlandsfödda föräldrar 14 procent.

Tabell 8. Social bakgrund efter etnisk bakgrund. Andel (%). Samtliga skillnader utifrån etnisk bakgrund i tabellen är statistiskt signifikanta ($p \leq 0.001$).

	Svensk bakgrund (n=677)	En förälder utlandsfödd (n=163)	Båda föräldrar utlandsfödd (n=152)	Den unga själv utlandsfödd (n=201)
Föräldrars utbildning				
Högskola/universitet	74	81	66	59
Högst gymnasium	19	15	14	15
Högst grundskola	6	4	20	26
Socioekonomi (SEI)				
Tjänstemän, hög	46	41	18	16
Tjänstemän, mellan och låg	31	30	16	15
Arbetare, facklärd	12	11	25	16
Arbetare, ej facklärd	9	13	26	24
Ingen förälder arbetar	2	5	15	28
Familjesituation				
Föräldrar sambor	65	64	73	78
Sep. föräldrar, bor hos en	24	28	17	18
Sep. föräldrar, bor hos båda	11	8	6	3
Bor inte med någon förälder	0	1	3	2
Bostadssituation				
Hyreslägenhet	9	19	38	46
Insatslägenhet	11	13	15	13
Radhus/kedjehus	27	37	34	34
Villa	38	25	6	6
Annat	4	1	2	1
Dubbla boenden	11	6	4	1

Sohlberg & Leiufrud (2000) menar att socioekonomiskt index (SEI) gör det möjligt att delvis även studera kunskapskapital eftersom kategorierna innefattar yrkets utbildningskrav. De flesta som innehar yrken på tjänstemannanivå har rimligtvis en högre utbildningsnivå. Det visar sig dock att familjer med utländsk bakgrund ofta besitter en lägre socioekonomisk position trots att de vuxna är högskoleutbildade. Majoriteten elever med utländsk bakgrund uppger att föräldrarna är högskoleutbildade medan endast cirka en tredjedel uppger att föräldrarna har

arbeten på tjänstemannanivå. Skillnaderna mellan familjer med svensk och utländsk bakgrund kvarstår även i familjer som har bott en längre tid i landet.

I denna studie är sambandet mellan yrke och utbildning är svagt i familjer med utländsk bakgrund. Det innebär att SEI främst mäter ekonomiska förhållanden och inte kunskapskapital, i dessa familjer. I analyser av denna avhandlings frågeställningar, som presenteras i artiklarna, visar föräldrarnas utbildningsnivå ofta ett högre förklaringsvärde än föräldrarnas yrkesnivå. Det innebär att det i studie av detta slag är viktigt att även efterfråga familjernas utbildningsnivå och inte enbart yrkesindex. Inför analyserna i avhandlingens artiklar genomfördes en kategorisering av familjer som lever i en slags ”dubbel socioekonomisk situation”, det vill säga som har en högre utbildningsnivå än det faktiska yrket kräver. Det visade sig dock att utbildningsvariabeln har ett större förklaringsvärde än denna kategori, varvid den inte togs med i analyserna.

Det är mer vanligt att elever med svensk bakgrund än elever med utländsk uppger att föräldrarna är skilda. I separerade familjer med utländsk bakgrund delar inte föräldrarna på vårdnaden i samma utsträckning som i de svenska familjerna. När det gäller bostads-situationen framträder de starkaste skillnaderna avseende etnisk bakgrund. I familjer där den unge är utlandsfödd bor 46 procent i hyreslägenhet. Detta kan jämföras med gruppen familjer med svensk bakgrund där endast 9 procent bor i hyreslägenhet. När det gäller hur stor andel familjer som bor i villa råder omvänt förhållande.

Skoldistriktet

De fyra skoldistrikt som ingår i studien varierar i fråga om storlek. På skola A går högst andel elever och på skola D lägst andel. I Tabell 8 presenteras elevsammansättningen på de fyra skolorna utifrån elevernas etniska och sociala bakgrund. På samtliga skolor förekommer en hög representation av elever med utländsk bakgrund. Andelen elever med utländsk bakgrund varierar från 37 procent på skola A till 64 procent på Skola D. I Skolverkets rapport (2003) benämns skolor med minst 40 procent elever med annat modersmål än svenska för ”invandrartäta”. Enligt skolverkets definition ska båda föräldrarna ha utländsk bakgrund, vilket betyder att endast skola D kan räknas som en ”invandrartät

skola”. På samtliga skolor har majoriteten av elever med utländsk bakgrund ursprung i Mellanöstern.

Tabell 8. Skolornas sammansättning med avseende på social bakgrund i antal och andel av %. Samtliga redovisade skillnader mellan skolorna är statistiskt signifikanta ($p \leq 0.001$).

Antal elever (n)	SKOLA A		SKOLA B		SKOLA C		SKOLA D	
	415	%	357	%	272	%	149	%
Etniskt ursprung								
Sverige	259	63	241	61	151	57	53	36
Europa eller USA	55	13	34	10	29	11	15	10
Latinamerika	3	1	8	2	12	4	9	6
Mellanöstern	72	18	77	22	57	22	55	38
Asien	10	2	8	2	7	3	8	6
Afrika	13	3	12	3	8	3	6	4
Etnisk bakgrund								
Svensk bakgrund	259	62	241	60	151	56	53	36
En utlandsfödd förälder	54	13	46	13	45	16	18	12
Båda föräldrar utlandsfödda	42	10	41	11	32	12	37	25
Den unga själv utlandsfödd	60	15	56	16	44	16	41	27
Kom före sjuårsåldern	39	9	43	12	37	14	32	22
Kom efter sjuårsåldern	21	5	13	4	7	3	9	6
Föräldrars utbildning								
Högskola/universitet	257	73	123	73	155	66	101	74
Högst gymnasium	70	20	51	16	45	19	20	14
Högst grundskola	26	7	34	11	36	15	16	12
Socioekonomi (SEI)								
Tjänstemän, hög	106	28	101	30	54	21	30	22
Tjänstemän, mellan och låg	156	41	112	34	100	39	44	32
Arbetare, facklärd	45	12	53	16	41	16	20	14
Arbetare, ej facklärd	47	12	48	14	34	14	27	19
Ingen förälder arbetar	28	7	20	6	26	10	18	13
Bostadssituation								
Hyreslägenhet	63	15	93	26	50	19	35	23
Insatslägenhet	46	11	16	5	51	19	27	18
Radhus/kedjehus	152	37	90	25	69	26	54	36
Villa	96	24	128	36	73	27	20	13
Annat	9	2	16	4	1	0	5	3
Dubbla boenden	45	11	13	4	25	9	8	5

Tabellen visar flera intressanta skillnader mellan de fyra skolorna avseende elevernas sociala bakgrund. Skola A har högst andel elever vars föräldrar är högskoleutbildade och tillika har yrken på tjänstemannanivå. På skola C går lägst andel elever med högskoleutbildade föräldrar

samt högst andel separerande föräldrar. På skola D återfinns högst andel elever vars föräldrar innehar arbetaryrken eller inte arbetar alls.

Samtliga geografiska skoldistrikt präglas av god fördelning av olika typer av bostadsområden. Det förekommer låghusområden med radhus och kedjehus, villaområden samt höghusområden med hyres- och bostadsrätter. Två skoldistrikt (A och B) omfattar även landsbygdsområden. På skola A återfinns lägst andel elever i hyreslägenheter.

---

6. SAMMANFATTNING AV ARTIKLAR

De fyra artiklarna som ingår i denna avhandling behandlar olika frågeställningar avseende ungdomars villkor för lärande. I detta kapitel sammanfattas metod, tidigare forskning samt resultat från artiklarna.

Artikel 1

Hemmets resurser: Om ungdomars upplevelse av föräldrars stöd och engagemang i deras skolgång

Syftet med denna studie är undersöka ungdomars erfarenhet av föräldrars engagemang i deras skolgång samt hur det i sin tur samverkar med de ungas egenupplevda studieengagemang. Avsikten är att undersöka skillnader utifrån kön och etnisk bakgrund medan ytterligare bakgrundsvariabler, så som socioekonomisk bakgrund, hålls under kontroll.

Studien bygger på en enkätundersökning bland 1193 elever i årskurserna 7 till och med 9 på fyra kommunala högstadieskolor i en medelstor svensk stad. Skolorna ligger i stadens ytterområden och har en varierad elevsammansättning avseende socioekonomisk bakgrund. Samtliga skolor omfattas av en hög andel elever med utländsk bakgrund. Därmed begränsas generaliserbarheten till områden av liknande karaktär. Det är mer tveksamt om resultaten kan generaliseras till områden med en låg andel medborgare med utländsk bakgrund.

De enkätfrågor som ingår i studien omfattar tre dimensioner; (1) om föräldrarna hjälper till med hemläxor vid behov, (2) om föräldrarna deltar i möten i skolan (föräldramöten och utvecklingssamtal) och (3) om föräldrarna visar intresse för de ungas skolgång. Dessa tre frågeställningar ställs sedan i relation till en fråga om elevernas eget engagemang i sina studier. Det är elevernas egna uppfattningar av frågorna som undersöks. De statistiska analyserna som presenteras i artikeln består av frekvenser, korstabeller och logistiska regressioner.

Tidigare studier visar att föräldrars stöd och engagemang är viktigt för elevernas lärande och skolresultat (Miller 1971; Vogel 1994). Engagerade föräldrar överför en positiv attityd till sina barn, vilket leder till att barnen uppfattar skolarbetet som viktigt. Enligt tidigare forskning har föräldrars stöd och engagemang större inverkan på elevernas prestationer än andra bakgrundsfaktorer. Emellertid är föräldrars stöd ofta lägre i familjer med utländsk bakgrund, låg socioekonomisk status och bland ensamstående föräldrar. (De Vylder 1997; Eriksson and Jonsson 1993; Goldstein-Kyaga 1995; Hallerdt 1995; Jonsson 2001; Vogel 1994). Föräldrar i dessa grupper har inte samma möjlighet att stötta sina barn i skolarbetet som andra föräldrar, på grund av exempelvis språksvårigheter, låg utbildning eller tidsbrist.

Resultatet från enkätundersökningen som presenteras i artikeln visar att en övervägande majoritet av eleverna uppger att föräldrarna ger dem stöd i skolarbetet, går på skolmöten samt är intresserade av deras skolgång. När det gäller det praktiska stödet i form av läxhjälp och mötesdeltagande framträder signifikanta skillnader som visar att elever i familjer med utländsk bakgrund eller låg socioekonomisk status samt med ensamstående föräldrar i mindre utsträckning upplever att de får stöd av föräldrarna. Ungdomar med utländsk bakgrund från Afrika, Asien (inklusive Mellanöstern) samt Öst- och Sydeuropa uppger att de får stöd från sina föräldrar i mindre utsträckning än barn med ursprung i Latinamerika, Sverige, USA och Västeuropa. När det gäller frågan om elevernas upplevelse av föräldrarnas intresse för deras skolgång framträder dock inga signifikanta samband med kön, etnisk bakgrund eller socioekonomisk bakgrund.

I de logistiska regressionerna kontrolleras bakgrundsvariablerna mot varandra. Samtliga analyser har företagits för flickor och pojkar separat och resultaten visar att det förekommer väsentliga könsskillnader. Bland flickor, men inte bland pojkar, kvarstår signifikanta samband mellan föräldrars stöd och etnisk bakgrund som innebär att flickor med bakgrund i Afrika och Asien (inklusive Mellanöstern) i mindre utsträckning än andra flickor upplever att föräldrarna ger dem stöd. Även sambanden mellan föräldrars stöd och socioekonomisk bakgrund framträder främst bland flickor, där föräldrarnas utbildningsnivå antar ett högre förklaringsvärde än yrkesnivå. Resultaten visar att döttrar med lågutbildade föräldrar i mindre utsträckning än flickor med högutbildade föräldrar uppger att de får stöd. Sambandet förekommer men uppträder inte lika starkt bland pojkarna. I en analys av föräldrarnas stöd gällande läsläsning uppträder skillnaderna utifrån föräldrars

utbildning endast i familjer med utländsk bakgrund. I familjer med svensk bakgrund uppger barnen att de får lika mycket stöd oavsett vilken utbildningsnivå föräldrarna har.

Analyser av ungdomarnas eget studieengagemang visar att flickor i större utsträckning än pojkar svarar att de är engagerade i sina studier. Flickor med utländsk bakgrund uppger att de är engagerade i störst omfattning, i synnerhet flickor med bakgrund i Afrika och Asien (inklusive Mellanöstern). I den logistiska regressionen uppträder inget samband mellan föräldrarnas stöd/intresse och flickornas studieengagemang. Däremot uppträder ett starkt samband mellan pojkarnas studieengagemang och föräldrarnas stöd/intresse för deras skolgång. Efter kontroll mot övriga faktorer är det över 10 gånger så stor chans att pojkar svarar att de är engagerade i sina studier om de även uppger att föräldrarna är intresserade av deras skolgång.

Artikel 2

Studieengagemang i grundskolan: Betydelsen av kön, etnicitet och lärarstöd

Det huvudsakliga syftet med den andra artikeln är att studera vilka faktorer som kan kopplas till elevers egenupplevda engagemang för sina studier, vid sidan av föräldrars stöd och engagemang. Implicit undersöks även hur eleverna upplever lärarnas stöd och engagemang i deras studier, hur de upplever sin skolsituation i stort samt deras inställning till fortsatta studier. Avsikten är att tydliggöra eventuella skillnader utifrån kön och etnisk bakgrund samt ytterligare bakgrundsfaktorer.

Studien bygger på samma datamaterial som den första artikeln. För att undersöka studiens huvudsakliga syfte används samma enkätfråga som i den förgående artikeln om hur eleverna uppfattar sitt eget studieengagemang. Vidare studeras fyra frågor om lärarnas stöd och engagemang i elevernas skolgång, nämligen (1) om de unga anser att de får stöd och hjälp i skolarbetet av lärarna, (2) om de har förtroende för lärarna (3) om lärarna tar hänsyn till deras förslag samt (4) i vilken utsträckning de anser att lärarna är engagerade i undervisningen. Hur eleverna upplever sin skolsituation i stort innefattar en fråga om hur de på en tiogradig skalar bedömer att de har det på sin skola och två frågor

om möjliga orsaker till att eleverna inte engagerar sig så mycket som de skulle vilja. Slutligen ingår en fråga om eleverna tror att de kommer att studera vidare på universitet i framtiden. De statistiska analyserna som presenteras i artikeln består av frekvenser, korstabuleringar samt hierarkiska logistiska regressioner.

I tidigare studier har det uppmärksammats att elever som är engagerade och motiverade i sina studier presterar bättre och uppnår högre betygsresultat än andra elever. Flera faktorer samverkar med elevernas studieengagemang, så som deras upplevelse av sina lärare och sin skolsituation samt deras inställning till fortsatta studier (se exempelvis Johnson, Crosnoe & Elder 2001; Skinner and Belmont 1993; Turner, Thorpe & Meyer 1998). Lärarens stöd och kompetens beskrivs som en av de mest betydelsefulla faktorerna för elevernas motivation (se exempelvis Darling-Hammond 2000; Gustafsson & Myrberg 2002; Skinner & Belmont 1993; Sjöberg 1997). Flera studier visar att elever med utländsk bakgrund uppger att de inte får stöd i skolarbetet av sina lärare i samma utsträckning som andra elever och att i synnerhet pojkarna ofta utsätts för diskriminering (se exempelvis Kamali 2005; Lahdenperä 1997; Parszyk 1999; Skolverket 2001). Förhållandet kan leda till ett lägre studieengagemang bland elever med utländsk bakgrund.

Tvärt emot tidigare resultat visar resultaten från enkätundersökningen att elever med utländsk bakgrund uppger att de är starkast engagerade i sina studier. Flickor med utländsk bakgrund uppger i störst utsträckning att de är engagerade men även en hög andel pojkar med utländsk bakgrund svarar detsamma. Pojkar med svensk bakgrund uppger i minst utsträckning att de är engagerade.

De flesta elever oavsett kön, etnisk bakgrund och social bakgrund uppger att de får stöd av lärare på skolan. Emellertid uppger elever som är födda i Sverige av utlandsfödda föräldrar att de i mindre utsträckning än andra elever får stöd eller att har förtroende för lärarna. Resultatet gäller i synnerhet pojkar men även flickor. Ett resultat som står i bjärt kontrast till det föregående är att utlandsfödda pojkar i störst utsträckning av samtliga elever svarar att de får stöd av de flesta lärare. Flera intressanta resultat uppträder på frågorna om hur eleverna upplever sin skolsituation. Pojkar med svensk bakgrund svarar i minst utsträckning och utlandsfödda pojkar i störst utsträckning att de har det bra i skolan. Överlag uppger en högre andel flickor än pojkar att de är för trötta för att orka engagera sig i skolarbetet så mycket som de skulle önska samt att de har svårt att hänga med i undervisningen. Elever med lågutbildade

föräldrar uppger i större utsträckning än elever med högutbildade föräldrar att de ibland har svårt att hänga med i undervisningen och tror i mindre utsträckning att de kommer att studera vidare på universitet.

Det framträder flera intressanta samband mellan elevernas egenupplevda engagemang och de bakgrundsfaktorer som undersöks. Frågorna kring lärarnas stöd i de bivariata analyserna uppvisar samband med pojkarnas egenupplevda studieengagemang men i de multivariata analyserna tonas dessa samband ned. Efter kontroll mot övriga faktorer kvarstår ett starkt samband mellan pojkars egenupplevda engagemang och upplevelsen av föräldrarnas intresse för deras skolgång. Det framträder däremot inga signifikanta samband mellan flickornas uppskattade engagemang och upplevelse av föräldrarnas stöd och intresse, varken i de bivariata eller i de multivariata analyserna. Istället kan flickors skattade engagemang kopplas till upplevelsen av lärarnas stöd i deras skolarbete. Detta samband kvarstår i samtliga modeller och efter kontroll med övriga faktorer är det nära 10 gånger så stor chans att flickor svarar att de är engagerade i sina studier om de även uppger att de får stöd av lärarna. Slutligen kan nämnas att samband mellan elevers engagemang och frågorna kring hur eleverna upplever sin skolsituation i stort uppträder bland både flickor och pojkar.

Artikel 3

Var går gränsen? Föräldrars gränssättning avseende ungas deltagande i sociala aktiviteter. En jämförelse utifrån etnicitet och kön

I den tredje artikeln undersöks hur många ungdomar som uppger att de inte för sina föräldrar tillåts delta i vanligt förekommande sociala aktiviteter i skolan och på fritiden samt i vissa av skolans utbildningsinslag. Syftet är att studera eventuella skillnader utifrån etnisk bakgrund och kön medan ytterligare bakgrundsfaktorer hålls under kontroll.

Studien bygger på samma datamaterial som används i de två tidigare artiklarna. De enkätfrågor som ingår i analyserna består av femton frågor avseende sociala aktiviteter i skolan och på fritiden. De statistiska analyserna består av frekvenser, korstabuleringar, medelvärden samt logistiska regressioner.

Ungdomar i migrerade familjer kan befinna sig i en situation där hemmets och skolans normer och värderingar skiljer sig på väsentliga punkter. Ett flertal studier visar att det kan vara mer konfliktfyllt att leva med skilda normsystem. Diskrepansen mellan förväntningarna som ställs i hemmet och i skolan kan vara större för flickor än för pojkar (se exempelvis Almqvist & Broberg 2000; Arbabi & Fristorp 2002; Brekke 1999; Bredal 1999; Borchgrevink 1999; Eldén 2003; Mørck 2000; Schlytter 2004). Det leder till att vissa flickor lever med stränga regler avseende exempelvis fritid, klädsel och sociala kontakter. Det förekommer även att flickorna inte tillåts delta i obligatoriska inslag i grundskolans utbildning, så som idrott, simundervisning samt sexualkunskap. Enstaka studier visar att även pojkar kan utsättas för liknande kontroll och förbjudas delta i vissa sociala sammanhang (Østberg 2003).

Resultatet från enkätundersökningen visar att en övervägande majoritet av ungdomarna uppger att deras föräldrar tillåter dem delta i de efterfrågade aktiviteterna. De allra flesta svarar att de får vara med på sexualkunskapen, åka på skolresa eller gå till fritidsgården. Det förekommer dock elever som uppger att de har restriktioner. Majoriteten av dessa svarar att de omfattas av enstaka begränsningar. Det mest framträdande resultatet i studien är att skillnaderna utifrån etnisk bakgrund är påtagliga. Ungdomar med utländsk bakgrund uppger i anmärkningsvärt högre grad än unga med svensk bakgrund att de omfattas av restriktioner. Det framgår att en högre andel ungdomar med ursprung i Afrika och Asien (inklusive Mellanöstern) uppger att de har fler restriktioner än andra ungdomar. Det uppträder inga signifikanta skillnader utifrån om de utlandsfödda ungdomarnas familjer kommer från ett landsbygds- eller stadsområde. Hur länge familjen har bott i Sverige har däremot betydelse. De ungdomar som kom efter sjuårsåldern svarar i större utsträckning att de inte tillåts delta i aktiviteterna. Motsvarande andel är avsevärt lägre i gruppen som kom före sjuårsåldern och ändå lägre i gruppen som inte själva är födda utomlands men har föräldrar som är det.

Resultaten visar att könsskillnaderna är påtagliga. Betydligt fler flickor än pojkar uppger att de inte får delta i aktiviteterna. Undantaget är frågan om eleverna får delta i sexualkunskapen, vilken utmärker sig eftersom lika stor andel pojkar som flickor uppger att inte får delta. Mellanösternkategorin utmärker sig särskilt eftersom även en hög andel pojkar överlag svarar att de omfattas av fler restriktioner. Könsskillnaderna är starkast bland utlandsfödda ungdomar. Bland svenskfödda

ungdomar med utlandsfödda föräldrar uppträder inte lika stora könsskillnader och bland ungdomar med svensk bakgrund förekommer inga könsskillnader alls. Tydligast framträder könsskillnaderna när det gäller frågan om att få ha relation med någon av motsatt kön, där en majoritet av flickorna med utländsk bakgrund uppger att de inte tillåts ha en sådan relation.

I analyserna uppträder samband med bakgrundsfaktorer vid sidan av kön och etnisk bakgrund. Bland pojkarna framträder ett samband mellan restriktion och ålder som visar att ju äldre pojkarna är desto fler uppger att de tillåts delta i aktiviteterna. Detta samband uppträder inte bland flickorna. Istället framträder samband, vid sidan av etnisk bakgrund, med föräldrars utbildning och religiositet. En högre andel flickor med utländsk bakgrund, som uppger att de inte tillåts delta i utbildningsinslagen, kommer från religiösa och/eller lågutbildade familjer.

Artikel 4

Skolplikten och dess befrielsegrunder: Om praktisk tillämpning och lagstiftning

Det huvudsakliga syftet med föreliggande artikel är att undersöka om undantag från skolplikten kan innebära generell befrielse avseende enstaka utbildningsinslag. Syftet är även att studera motsättningar mellan föräldrar och stat/kommun när det gäller utformning och innehåll i utbildningen samt att belysa konflikten mellan barnets rätt till utbildning och föräldrars rätt att bestämma i frågor som rör barnet.

Frågorna besvaras med hjälp av två fristående studier. I den första studien undersöks hur personal inom grundskolan förhåller sig till frågan om skolplikt och befrielse från vissa inslag i utbildningen. Det görs genom informantintervjuer med rektorerna på de fyra högstadieskolor som tidigare varit föremål för elevenkäten. Studien är av begränsad karaktär och avsikten är främst att illustrera hur skolpersonal kan bemöta de aktuella eleverna och föräldrarna. Den andra studien består av en fördjupning i lagstiftningen kring skolplikten och hur grunden för befrielse är utformad.

Resultaten från informantstudien visar att det på samtliga skolor förekommer motsättningar mellan hem och skola avseende innehållet i

barnens utbildning som har lett till att föräldrar inte vill att barnen ska delta i vissa inslag. Tre av rektorerna säger att det uteslutande är flickor med utländsk bakgrund som inte tillåts delta. Skolpersonalens bemötande av föräldrarna varierar mellan de fyra skolorna. På *skola A* ringer personal upp föräldrar som inte vill att deras barn ska delta i vissa undervisningsinslag. De för en diskussion med föräldrarna om hur problemet kan lösas. Det är viktigt att både föräldrar och personal är tillfreds med lösningen. Går det inte att finna några lösningar undviker personalen konflikter med föräldrarna och eleven får delta i en annan aktivitet. *Skola B* skiljer från de övriga skolorna genom att personalen inte kontaktar föräldrarna. Eleven ska ha med sig ett skriftligt intyg från föräldrarna om att de inte ska delta i en viss aktivitet. Elever som har ett sådant intyg får delta i en annan aktivitet. På så sätt undviker skolpersonalen att diskutera frågan med föräldrarna och således uppstår inga motsättningar mellan hem och skola. Personalgruppen har inte diskuterat eller problematiserat vad det kan betyda för eleven att inte få ta del av vissa undervisningsinslag. På *skola C* konfronterar personalen föräldrarna och strider för elevens rätt att delta i alla undervisningsinslag. De finner lösningar på problem som är dolda för föräldrarna genom att exempelvis schemalägga läsläsningssgrupper efter skoltid. Personalens hållning kan stöta på problem eftersom det kan leda till kraftiga motsättningar med vissa familjer. Motsättningarna kan bli svårhanterliga och det förekommer att föräldrar flyttar sina barn till en annan skola. På *Skola D* återfinns störst andel elever som uppger att de inte tillåts delta i vissa undervisningsinslag och rektorn har stor kunskap om problematiken. Skolpersonalen informerar föräldrarna om vilka regler som gäller och för utifrån det en dialog med föräldrarna. De försöker lösa problemen tillsammans men markerar att ingen elev får undantas närvaroplikten. Rektorn upplever dock att det generellt förekommer högre frånvaro från vissa aktiviteter.

I skollagen står det klart att landets alla barn och ungdomar omfattas av skolplikt och i lagen regleras omfattningen av den obligatoriska undervisningen. Ansvar för att barnen fullgör skolplikten delas mellan kommunen och föräldrarna. Det finns emellertid möjlighet att befria barn från vissa inslag i utbildningen när det med hänsyn till särskilda omständigheter inte är rimligt att kräva att eleven deltar. Tidigare har utrymmet används för att befria barn från inslag i undervisningen som kan leda till att de utsätts för obehag hemma. Generell befrielse av sådant slag har kritiserats eftersom det anses vara oförenligt med barnens rätt till utbildning. På senare tid har befrielse från obligatoriska utbildningsinslag

beviljats restriktivt. Det görs en noggrann avvägning mellan föräldrars respektive barns rättigheter vid tillämpningen av bestämmelsen. I de flesta fall leder ansökan om befrielse till avslag. Det har dock förekommit att barnets bästa har åberopats som grund för befrielse. Det råder ett spänningsförhållande mellan barns rätt till utbildning och föräldrars rätt att bestämma i frågor som berör utbildningen. Staten ställer sig oftast på barnets sida för att värna om att det får ta del av sin rättmätiga utbildning. Det kan leda till att det uppstår motsättningar mellan föräldrar och stat, som kan bli mycket svårhanterliga för barnet som befinner sig mitt i konflikternas skärningspunkt. Det åligger skolan att kontakta föräldrarna för att hitta sätt att överbrygga motsättningarna och hitta lösningar som passar alla inblandade. Emellertid visar resultaten från informantstudien att samtliga skolor inte följer lagstiftningen och att barnen på de fyra skolorna ges olika förutsättningar.

---

7. SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Det övergripande syftet med föreliggande avhandling är att studera flickors och pojkars förutsättningar för lärandet utifrån etnisk bakgrund. De sammantagna resultaten i avhandlingens olika delstudier visar att ungdomar omfattas av såväl lika som olika förutsättningar i sitt lärande, beroende på kön och etnisk bakgrund samt en kombination av dem båda. I detta kapitel lyfts avhandlingens mest centrala resultat fram och diskuteras i relation till tidigare forskning och teorier.

Enkätstudien visar på ett komplext mönster när det gäller ungdomars upplevelse av sina villkor för lärande, där kön och etnisk bakgrund uppvisar framträdande samband med frågeställningarna. Studien har dock inte begränsats till att undersöka samband med dessa två bakgrundsfaktorer. Eftersom skillnader i ekonomiska livsvillkor mellan familjer med utländsk bakgrund och familjer med svensk bakgrund är påtagliga, är det inte möjligt att bortse från familjers socioekonomiska status i studier av detta slag. Resultaten visar att etnisk bakgrund oftast kvarstår som en betydelsefull faktor efter kontroll för socioekonomiska förhållanden. Överlag är skillnaderna utifrån socioekonomisk bakgrund större bland ungdomar med utländsk bakgrund än bland ungdomar med svensk bakgrund. Ett annat genomgående resultat är att etnisk bakgrund antar högre värden i analyser av flickors upplevelse av sin situation i jämförelse med pojkars. Resultatet innebär att det är angeläget att alltid utgå från ett könsperspektiv i studier som avser att undersöka skillnader utifrån etnisk bakgrund.

Studieengagemang

I Bauböcks (1996) modell av det moderna samhället (se teorikapitlet) beskrivs marknaden, staten och familjen som tre huvudinstitutioner i en individs liv. Marknaden är den institution som lägger grunden för familjers ekonomiska förhållanden. Barn och ungdomar påverkas genom att de växer upp med ekonomiska förutsättningar som bestäms av föräldrarnas position på arbetsmarknaden. Föräldrarnas socioekonomiska status inverkar i sin tur på andra grundläggande förutsättningar, så som var på bostadsmarknaden familjen befinner sig och

vilken typ av skola barnet går i. Utbildningssystemets utformning avser att utjämna marknadens villkor och öka jämlikheten i chanser för landets alla unga. Barns och ungdomars studieengagemang kan betraktas lägga grunden för deras egna kommande position på marknaden. Ett högt studieengagemang kan därmed handla om strävan efter vidare utbildning och ett välbeställt arbete i framtiden.

I enkätstudien uppger flickor i större utsträckning än pojkar att de är engagerade i sina studier. Flickors höga studieambitioner är väl dokumenterat och beskrivs i tidigare undersökningar (se exempelvis Staberg 1992; Tallberg Broman 2002). En anledning till flickornas höga prestationer är enligt Björnsson (2005) att skolan har blivit en feminin arena, i och med en ökad andel kvinnliga lärare. Att detta skulle vara orsaken till att flickors prestationer har ökat är dock inte belagt i någon studie. Flickor presterar förvisso bättre nu än tidigare, men flickor har så länge de haft tillgång till utbildningssystemet engagerat sig i sitt skolarbete. En förklaring till flickornas höga engagemang kan vara att arbetsmarknaden ser olika ut för kvinnor respektive för män. Det finns överlag fler manligt dominerade yrkesalternativ utan krav på vidare utbildning än det finns på den kvinnligt dominerade yrkesarenan. Höga betyg och vidare utbildning kan därmed betraktas som mer betydelsefullt för flickors framtida yrkeskarriär än för pojkars. Utbildning kan även vara ett sätt för flickorna att motverka traditionella könsroller och den fördelningsprincip på arbetsmarknaden som för många kvinnor innebär en yrkesmässigt underställd position (jmf Holter 1962).

Elever med utländsk bakgrund uppger störst engagemang

Ett intressant resultat är att elever, både flickor och pojkar, med bakgrund i Afrika, Asien (inklusive Mellanöstern) samt Syd- och Östeuropa i störst utsträckning av alla elever uppger att de är engagerade i sina studier. Detta är ett resultat som inte har uppmärksammats i tidigare studier och är därmed viktigt att lyfta fram. Flickor med ursprung i ovanstående geografiska regioner svarar att de är mer engagerade än pojkar med samma bakgrund. Tidigare studier har uppmärksammat att flickor i familjer med bakgrund i mer traditionella samhällen kan använda utbildning som ett sätt att undkomma en traditionell kvinnoroll (se exempelvis Mirza 1992; Modood, Berthoud & Lakey 1997). Det är

dock inte möjligt att inom ramen för denna enkätundersökning dra en sådan slutsats. Det krävs fördjupade studier på området för att undersöka om det kan vara anledningen till att dessa flickor uppvisar ett högre engagemang.

Att pojkar med utländsk bakgrund i hög utsträckning uppger att de är engagerade kan betraktas som ett anmärkningsvärt resultat med tanke på att dessa pojkar i minst utsträckning uppnår fullständiga betyg och har lägst genomsnittliga meritvärden. Förhållandet kan bero på att det finns en grupp pojkar med utländsk bakgrund som presterar avsevärt sämre än andra, men det kan även relateras till de tidigare studier som visar att lärares stereotypa bild av dessa pojkar kan leda till diskriminering när det gäller betygssättning.

En förklaring till att elever, både flickor och pojkar, med utländsk bakgrund svarar att de engagerar sig i hög utsträckning kan vara att de behöver ett starkt engagemang för att kompensera att de omfattas av sämre studieförutsättningar. Tidigare forskning visar att elever med utländsk bakgrund har sämre förutsättningar, då de i mindre utsträckning än elever med svensk bakgrund får stöd av föräldrar och lärare samt att de kan utsättas för diskrimineras i skolan och senare i livet, på arbetsmarknaden (se exempelvis Johnsson 2001; Kamali 2005; Ladenperä 1997). Det sistnämnda kan indikera att ungdomar med utländsk bakgrund upplever att de har högre krav på sig, varvid vidare utbildning kan betraktas som mer nödvändig av dessa elever. Elever med utländsk bakgrund kan, precis som flickor överlag, använda sig av utbildning för att utjämna maktstrukturer. Utbildning kan således betraktas som en möjlighet för individer i en underordnad position att förändra sin situation.

Pojkar med svensk bakgrund uppger minst engagemang

Elevers egenupplevda engagemang samverkar med elevers upplevelse av sin skolsituation i stort. Detta samband är belagt i flera tidigare studier (se exempelvis Johnson, Crosnoe & Elder 2001; Skinner and Belmont 1993; Turner, Thorpe & Meyer 1998), men det har inte fastställts om elever som trivs bra i skolan blir mer engagerade eller om det förhåller sig tvärtom. I enkätstudien uppger pojkar med svensk bakgrund i minst utsträckning att de är engagerade i sina studier samt att de trivs i skolan. Resultaten kan tyda på att många pojkar med svensk bakgrund upplever

sin skolsituation som otillfredsställande. Orsaken kan inte fastställas inom ramen för denna undersökning. Emellertid beskrivs i tidigare forskning hur pojkar kan anamma ett motstånd mot skolan eftersom höga studieambitioner är kopplat till femininitet och strider mot en föreställd bild av maskulinitet (Phoenix 2003). Förhållandet är i linje med Haavinds (1993) teori om att könsroller skapas genom ett motsatsförhållande som innebär att pojkar skapar sin identitet i motsats till flickor och vice versa. Ur detta perspektiv kan anledningen till att pojkar är mindre engagerade vara just att flickor är det. I enkätstudien uppger emellertid pojkar med utländsk bakgrund i hög utsträckning att de är engagerade i sina studier och att de trivs bra i skolan. Det är viktigt att ha i åtanke att resultaten gäller skolor som omfattas av en hög andel elever med utländsk bakgrund. Det kan betyda att pojkar med svensk bakgrund upplever att de får en mer undanskymd roll. Möjligtvis använder sig pojkar av motsatsförhållanden även i identitetsskapandet utifrån etnisk bakgrund.

Föräldrars stöd i barns studier

Enligt de utbildningspolitiska målen ska de vuxna i hemmet lägga grunden för elevens förmåga till lärande och bygga förutsättningar för barnet att fungera på skolans premisser (Lpo 94; Skolverket 1998; 1999). Föräldrars stöd och engagemang i barnens skolgång kan således betraktas som centralt för barnens lärande. De utbildningspolitiska målen utgår från att samtliga föräldrar betraktar utbildning som något väsentligt. Det är dock troligt att alla inte delar denna utgångspunkt. Det faktum att det finns en arbetsmarknad utan krav på högre utbildning innebär att det inte är en livsavgörande fråga att klara grundskolan. Det finns dessutom möjlighet att ta igen grundskolestudier senare i livet genom vuxenutbildningar, vilket möjliggör för en andra chans. Att familjer kan anta olika inställning till barnens studier beskrivs även i tidigare studier. Willis (1983) studie visar att familjer inom arbetarklassen kan anamma ett motstånd mot utbildning som leder till att de överför negativa attityder till sina barn. Ogbu (1992; 2002) menar att vissa minoritetsfamiljer utvecklar ett motstånd mot majoritetssamhället, som leder till att de vuxna upprätthåller en negativ attityd till utbildning eftersom de upplever att det inte lönar sig att studera. De negativa attityderna kan leda till att barnen inte får något stöd från föräldrarna och att barnen tappar intresse för sin utbildning.

Ett begränsat antal kvalitativa studier visar att flickor kan få lägre stöd i skolarbetet av sina föräldrar än pojkar, i synnerhet inom familjer med ursprung i mer traditionella samhällsstrukturer. Förhållandet beskrivs bero på att vissa familjer bevarar traditionella värderingar kring könsroller som innebär att flickornas utbildning inte prioriteras (Nussbaum 2000; Okin 1999; Yazgan 1983). De sammantagna resultaten från studierna visar att samtliga föräldrar inte betraktar grundskolan som viktig för barnens framtid. Den variation som kan förekomma avseende familjers inställning till utbildning innebär att ungdomarna som deltar i enkätundersökningen inte har någon gemensam referenspunkt när det gäller synen på utbildningens betydelse.

I enkätundersökningen framträder flera resultat som stämmer väl överens med resultaten i tidigare studier när det gäller elevers upplevelse av föräldrars stöd och engagemang i deras skolgång. Ett exempel är att ungdomar oavsett bakgrund i ungefär lika stor utsträckning upplever att föräldrarna visar intresse för deras skolgång genom att fråga hur det går i skolan och verbalt uppmuntra dem i skolarbetet (jmf Skolverket 2005). I enkätundersökningen svarar hela 95 procent av eleverna att deras föräldrar visar detta intresse. Precis som i tidigare studier samverkar föräldrarnas intresse med deras utbildningsnivå och den stora andelen intresserade föräldrar kan relateras till att det överlag förekommer en hög utbildningsnivå bland respondenternas föräldrar i studien. Ett annat resultat som överensstämmer med tidigare forskning är att ungdomar med utländsk bakgrund i mindre utsträckning än ungdomar med svensk bakgrund uppger att de får stöd av sina föräldrar, när det gäller hjälp med läxor samt deltagande i föräldramöten och utvecklingssamtal (jmf Jonsson 2001; Kamali 2005; Vogel 1994). I ett tidigare kapitel presenterades urvalet i enkätstudien utifrån sociala villkor. Resultaten visar att det finns fler föräldrar utan studievana bland familjer med utländsk bakgrund än bland familjer med svensk bakgrund. Det kan förklara varför socioekonomisk bakgrund uppvisar ett större samband med föräldrars stöd och engagemang bland elever med utländsk bakgrund. De sammantagna resultaten innebär att även om elever får ett lägre praktiskt stöd i skolarbetet av sina föräldrar visar föräldrarna intresse för deras skolgång. De flesta föräldrar frågar sina barn om vad de har gjort under dagen även om vissa föräldrar av en eller annan anledning, inte har möjlighet att hjälpa barnen med läxorna eller att gå på skolmöten.

I tidigare studier förklaras det lägre stödet bland föräldrar med utländsk bakgrund bland annat genom att det svenska skolsystemets

homogena majoritetsnormer väcker ett motstånd hos vissa minoriteter och kan leda till motsättningar mellan föräldrar och skolpersonal (se exempelvis Kamali 2005). Majoritetssamhällets normer kan betraktas vara homogena på distans men är vid närmare granskning heterogena, i synnerhet utifrån sociala strukturer. På de flesta av landets grundskolor förekommer en heterogen sammansättning av elever, inte minst utifrån kön och socioekonomisk bakgrund. Emellertid visar flera studier att det ofta råder en medelklassnorm inom skolsystemet som innebär att även arbetarklassen exkluderas (se exempelvis Arfwedsson & Arfwedsson 2002; Hallerdt 1995). Därmed kan en stor andel föräldrar och elever betraktas falla utanför den rådande normen.

Flickor med utländsk bakgrund uppger mindre föräldrastöd

Resultaten i enkätstudien visar att ungdomar med bakgrund i Afrika, Asien (inklusive Mellanöstern) samt Syd- och Östeuropa i mindre utsträckning än ungdomar med bakgrund i Latinamerika, Sverige, USA eller Västeuropa svarar att de får stöd av sina föräldrar. Av analyserna framgår att flickor med bakgrund i de förstnämnda geografiska områdena i lägre grad än pojkar med samma bakgrund uppger att de får stöd av sina föräldrar. Detta resultat framgår inte av tidigare studier, vilket troligtvis beror på att variablerna kön och etnisk bakgrund behandlas separat i studierna. I denna studie framträder resultatet först i analyser innehållande en kombination av de två variablerna. Resultatet innebär att tidigare förklaringar kring varför föräldrar med utländsk bakgrund i mindre utsträckning än föräldrar med svensk bakgrund stödjer sina barn kan kompletteras. Till viss del kan troligen brister i språkkunskaper eller motsättningar mellan föräldrar och skolpersonal förklara de skillnader som förekommer. Detta kan dock inte förklara de könsskillnader som framträder. En förklaring kan vara att vissa föräldrar inte anser att det är lika viktigt att döttrarna utbildar sig, ett resultat som framträder i tidigare genomförda kvalitativa studier (Abbas 2003; Fredriksson 2005; Yazgan 1983). I studierna beskrivs detta förhållande vara vanligare bland religiösa och/eller lågutbildade föräldrar än bland högutbildade, vilket även resultaten i föreliggande studie visar. Inom ramen för denna studie har det inte funnits möjlighet att undersöka orsaken till att flickorna uppger ett lägre stöd från

föräldrarna. Det behövs ytterligare studier för att fördjupa kunskaperna om föräldrars inställning till sina döttrars respektive söners utbildning.

I analyser framträder ett starkt samband mellan upplevelsen av föräldrars stöd och elevers egenupplevda engagemang. När analyserna företas separat för flickor och pojkar framträder signifikanta samband mellan pojkars engagemang och deras uppfattning av föräldrarnas stöd. När det gäller flickor uppträder inte motsvarande samband. Resultaten innebär att upplevelsen av ett lägre föräldrastöd inte nödvändigtvis påverkar flickors eget studieengagemang negativt.

Lärares stöd i elevers studier

Personalen i grundskolan ska enligt lagstiftning och andra måldokument arbeta för att alla unga oavsett hemförhållanden får en likvärdig utbildning. Det är viktigt att personalen i grundskolan tar upp och diskuterar demokratiska värden och överbrygga konflikter mellan eleverna (jmf Regeringens skrivelse 2001/02:188). För att detta ska vara möjligt bör rimligtvis de vuxna föregå med gott exempel och inte upprätthålla exkluderande normer och maktstrukturer. Tidigare forskning visar att vuxna i skolan kan förstärka ojämlika förhållanden genom att diskriminera elever utifrån kön och sociala strukturer, så som etnicitet och samhällsklass (se exempelvis Bunar 1999; Lahdenperä 1997; Parszyk 1999; Staberg 1992; Steenberg 1997; Wernersson 1977; 1988; Öhrn 1990; 1997). Det kan leda till att grundtanken bakom en likvärdig utbildning inskränks genom att vuxna i skolan bidrar till att ge barnen olika grundläggande förutsättningar.

På de fyra skolorna som ingår i enkätundersökningen tycks lärarna, åtminstone delvis, lyckas med att utjämna sociala villkor. Denna slutsats kan dras utifrån resultaten som visar att elever oavsett kön och bakgrund i ungefär samma utsträckning uppger att de får stöd av lärarna. Emellertid anser elever vars föräldrar är utlandsfödda i större utsträckning än andra att de saknar detta stöd. Resultaten visar att elever som är födda i Sverige av utlandsfödda föräldrar i störst utsträckning uppger att de saknar stöd av lärarna, inte har förtroende för någon lärare samt att lärarna inte tar hänsyn till deras förslag. Könsskillnaderna i nämnda grupp är inte påtagliga, även om en något högre andel pojkar uppger föreliggande svar. Resultatet kan innebära att de aktuella eleverna upplever att de utsätts för diskriminering av lärarna. Ett något motstridigt resultat är att utlandsfödda pojkar i störst

utsträckning av alla elever uppger att de får stöd av de flesta lärarna. Detta kurvlinjära samband kan förklaras med hjälp av resultaten från en internationell studie (Ogbu 1992; 2002) som visar att ungdomar som har utlandsfödda föräldrar i större utsträckning uppmärksammar diskriminering och rasism i jämförelse med elever som själva är utlandsfödda. Förhållandet förklaras med att de förra upplever att de diskrimineras på grund av föräldrarnas utländska bakgrund trots att de själva är födda och uppvuxna i landet.

Tidigare studier visar att elever, i synnerhet pojkar, upplever att de diskrimineras på grund av etnisk bakgrund av lärare i skolan (Lahdenperä 1997; Parszyk 1999). De sammantagna resultaten från enkätstudien visar att elever med utländsk bakgrund inte ensidigt upplever att de utsätts för diskriminering från lärarnas sida. Istället pekar resultaten på ett mer komplext mönster som innebär att en andel elever med utländsk bakgrund uppger att de saknar stöd från lärarna medan en majoritet upplever att de får detta stöd. Det faktum att många pojkar med utländsk bakgrund svarar att de får stöd av lärarna, tillsammans med att de i hög utsträckning uppger att de är engagerade i sina studier och trivs bra i skolan, innebär att en stor andel pojkar med utländsk bakgrund har positiva erfarenheter av det svenska skolsystemet och betraktar utbildning som något väsentligt. Tidigare studier visar att lärare kan vara en extra viktig resurs för elever med utländsk bakgrund eftersom de kan påverka elevernas självbild positivt (jmf Bunar 1999). Att en hög andel elever med utländsk bakgrund i enkätundersökningen uppger att de får stöd av lärarna kan visa på att lärarna i föreliggande studie lyckas vara en sådan resurs. Det är därför angeläget att komplettera tidigare studier genom att även undersöka pojkarnas positiva möte med den svenska skolkulturen samt vilka faktorer som främjar ett sådant möte.

Lärarstöd samverkar med flickors engagemang

Resultat från tidigare studier visar att flickor ges en undanskymd roll i klassrummet av lärarna (jmf Einarsson 2003; Staberg 1992; Steenberg 1997; Wernersson 1977; 1988; Öhrn 1990; 1997). Hur det förhåller sig bland eleverna i denna undersökning kan inte enkätstudien svara på. Emellertid uppger flickor i hög utsträckning att lärarna stöttar dem i skolarbetet. Det framträder ett starkt samband mellan flickors upplevelse av lärarnas stöd och flickors egenupplevda studieengagemang. Lärarnas stöd framträder som den mest betydelsefulla faktorn för

flickors engagemang. Resultatet kan tolkas som att lärarna har trätt in i föräldrarnas ställe och motiverar flickor i deras studier. Det kan betyda att lärarnas roll i motivationsarbetet är mycket viktigt för flickors utbildning och kan kanske vara en bidragande orsak till att flickor numera klarar skolarbetet bättre än pojkar. Det behövs ytterligare studier för att verifiera detta samband och fördjupa kunskapen om flickors och pojkars relationer med vuxna i hemmet och skolan när det gäller utbildningsvillkor.

Restriktioner

Enligt Bauböcks (1996) modell av det moderna samhället ska alla individer vara fria att träda in och ut på olika arenor inom de tre huvudinstitutionerna; staten, marknaden och familjen. Barnets relation till stat och marknad går i första hand via föräldrarna. Ju äldre barnet blir desto större blir dess självbestämmande och frihet utanför familjen. Vuxnas möjligheter i samhället skiljer sig på flera sätt ifrån barns. Vuxna individer har valet att träda in och ut på statens och marknadens arenor, via exempelvis föreningar, religiösa samfund och yrkesutbildningar. Denna frivillighet benämner Bauböck som det moderna samhällets grundtanke. Förhållandet ser annorlunda ut när det gäller barn. Barn har inte möjlighet att välja vilka arenor de ska beträda eller träda ur. Barnen ska dock förberedas för ett liv med olika valmöjligheter, vilket kan gå stick i stäv med föräldrars rätt och önskan att uppföstra barnen utifrån de egna religiösa eller filosofiska värderingarna. Eftersom barnen är beroende av familjen för att göra sina val kan barnen betraktas som ett av den demokratiska statens dilemman (jmf Benhabib 2002; Kymlicka 1996).

I enkätstudien undersöks ungdomars restriktioner avseende deras fritidsaktiviteter. Det görs genom frågor om de unga för sina föräldrar tillåts delta i vissa vanligt förekommande sociala aktiviteter på sin fritid. I studien ingår även frågor kring restriktioner gällande vissa undervisningsinlag. Att inte tillåtas delta i inlag i undervisningen kan vara synnerligen problematiskt då de genom skolplikten är att betrakta som en skyldighet. Skolplikten finns enligt Marshall (1950) för att utjämna olikheter i hemförhållanden för landets alla barn och ungdomar. På så vis skapas en möjlighet för de unga att i större utsträckning välja vidare utbildning och styra över sina framtida val på arbetsmarknaden. Dessutom menar Marshall att samhället har behov av en utbildad befolkning

som delar liknande kunskaper. Om vissa elever inte tillåts delta i obligatoriska utbildningsinslag begränsas elevernas rättigheter att ingå i en befolkning med ett gemensamt kunskapskapital. Dessutom hindras skolans personal från att uppfylla målen i läroplanen, vilka innebär att samtliga elever ska få möjlighet att pröva och utveckla sina förmågor och intressen inom olika områden.

Tidigare studier har inte systematiskt undersökt föräldrars reglering av ungdomars sociala aktiviteter i skolan och på fritiden. Det finns emellertid intervjustudier med ungdomar med utländsk bakgrund som visar att det förekommer att de unga hindras av sina föräldrar från att delta i vanligt förekommande sociala aktiviteter (se exempelvis Akpinar 1998; Almqvist & Broberg 2000; Nordstam & Wallin 2003; Socialstyrelsen 2002; Østberg 2003). I dessa studier lyfts föräldrars tydliga förbud fram. Det är högst troligt att det inom andra familjer förekommer mer outtalade begränsningar och påtryckningar, som inte tar sig uttryck i tydliga restriktioner. Dessa kan relateras till motstridiga uppfattningar mellan hem och skola exempelvis gällande frågor kring religion, filosofi och könsroller eller till skillnader beroende på familjens socioekonomiska bakgrund. Tyvärr fångas mer subtila motsättningar mellan hem och skola inte upp inom ramen för den enkätundersökning som ligger till grund för denna avhandling.

Elever med utländsk bakgrund uppger flest restriktioner

Resultaten i föreliggande enkätundersökning visar att det förekommer att elever inte tillåts delta i vardagliga aktiviteter. Elever med rötter i Afrika och Asien (inklusive Mellanöstern) uppger i störst omfattning att de har restriktioner. Emellertid svarar även elever med bakgrund i Sverige och i övriga delar av världen att de inte tillåts delta. Ungdomar i den förstnämnda gruppen uppger i större utsträckning att de har ett flertal restriktioner medan de senare oftare omfattas av enstaka förbud. Ju kortare tid familjerna levit i Sverige, desto fler restriktioner uppger ungdomarna.

Resultaten kan visa på en migrationsprocess eftersom fler familjer tillåter sina barn delta i aktiviteterna efter en längre tids vistelse i landet. Migrationsprocessen kan enligt tidigare studier, innebära en ansträngande situation för familjer som i det nya landet möter annorlunda referenser

att förhålla sig till (se exempelvis Ahmadi 1998; Sjögren 1998). Al-Baldawis (1998) studie visar att vissa referenser från hemlandet kan bestå över tid och att vissa familjer upprätthåller mer traditionella strukturer från hemlandet efter en längre tids vistelse i landet. Det kan vara anledningen till att en relativt stor andel elever som är födda i Sverige av utlandsfödda föräldrar uppger att de har restriktioner. Inom ramen för denna studie går det inte att svara på om vissa ungdomar upplever en konflikt mellan familjens och skolans kulturella referenser. Det som kan sägas är att när elever inte tillåts delta i obligatoriska undervisningsinslag, uppstår en konflikt mellan föräldrars och statens rätt att bestämma i frågor som rör barnets utbildning. Det är därför viktigt att de vuxna i barnens omgivning diskuterar motsättningar kring innehållet i utbildningen och verkar för att hitta en lösning, så att den unge inte försätts i en valsituation mellan familjens och skolans normer.

Sammantaget visar resultaten i enkätundersökningen att en relativt hög andel elever uppger att de inte tillåts delta i de nämnda aktiviteterna. Det kan betraktas som anmärkningsvärt att hela 8 procent inte tillåts delta i ett eller flera av de efterfrågade utbildningsinslagen. Resultatet är dock inte möjligt att generalisera utan att hänsyn tas till den stora andelen elever med utländsk bakgrund i materialet. Det krävs fler studier på området för att verifiera de statistiska resultaten och för att fördjupa kunskapen om de aktuella ungdomarnas situation.

Flickor uppger fler restriktioner än pojkar

I tidigare studier beskrivs att det främst är vissa flickor som inte för sina föräldrar tillåts delta i vanligt förekommande sociala aktiviteter (se exempelvis Akpınar 1998; Almqvist & Broberg 2000; Länsstyrelsen 2003; Nordstam & Wallin 2003; Socialstyrelsen 2002). Resultatet från enkätundersökningen visar dock att både flickor och pojkar uppger att de har restriktioner. Emellertid uppger flickor i större utsträckning än pojkar att de inte tillåts delta i de nämnda aktiviteterna samt att de har ett större antal restriktioner. Könsskillnaderna är störst bland utlandsfödda ungdomar. Bland ungdomar som själva är födda i Sverige med utlandsfödda föräldrar är könsskillnader inte lika stora som i den föregående gruppen. Bland elever med svensk bakgrund uppträder inga könsskillnader överhuvudtaget. Andelen pojkar som inte tillåts delta minskar ju äldre pojkarna är. Resultatet är inte anmärkningsvärt när det gäller fritidsaktiviteter, däremot när det gäller utbildningsinslag i

skolan. Bland flickorna innebär däremot inte ökad ålder att fler svarar att de tillåts delta i aktiviteterna.

De sammantagna resultaten visar att flickor med utländsk bakgrund uppger att de omfattas av ett större antal restriktioner och således av en mer kringskuren situation än pojkarna. Detta är troligtvis orsaken till att det främst är flickors situation som uppmärksammas i tidigare studier. Pojkar med utländsk bakgrund beskrivs av lärarna i tidigare forskning främst som problematiska och bråkiga. En förklaring kan möjligtvis vara att flickor och pojkar har olika strategier att möta motstridiga krav från familj och skola. Pojkars utagerande beteende kan vara uttryck för den frustration det innebär att leva med skilda normsystem. Resultaten i enkätstudien visar att de behövs mer kunskap om pojkarnas situation.

Undantag från skolplikten

Enligt skollagen är det möjligt att i begränsad utsträckning befria elever från skolplikten. Av kommentarerna till lagen (Tersmeden & Werner 1995) och annan juridisk litteratur (Hobohm 2003; Schiratzki 2000; 2002) framgår att sådana undantag ska beviljas restriktivt och att barnens rätt till utbildningen alltid ska beaktas. Det står klart att föräldrar inte har möjlighet att förhindra sina barn att ta del av kunskap som ligger i barnens intresse och som utgör obligatoriska inslag i grundskolans verksamhet. Det framgår att föräldrars filosofiska eller religiösa övertygelse inte får hindra barnen från att ta del av andra religioner eller annan kunskap som betraktas stå i strid med föräldrarnas kunskapsyn.

I informantundersökningen bland rektorerna på de fyra skolorna undersöks hur skolpersonal i praktiken bemöter frågan om befrielse från enstaka inslag i utbildningen. Resultatet visar att bemötandet av föräldrar som inte vill att deras barn deltar i obligatorisk undervisning varierar mellan skolorna och att skolpersonalen inte alltid följer lagen. De sammantagna resultaten visar att barn omfattas av olika förutsättningar beroende på vilken kommunal skola de går i. Av studien framgår att rektorerna betraktar frågan som en motsättning mellan den svenska skolan och familjer med utländsk bakgrund, när det gäller vissa grundläggande normer och värderingar. Ingen nämner att det förekommer att elever med svensk bakgrund inte tillåts delta, trots att det i enkätundersökningen framgår att även dessa elever uppger att de inte tillåts delta. Rektorerna beskriver även att det uteslutande handlar om

flickor med utländsk bakgrund, vilket betyder att de inte har uppmärksammat de pojkar som i enkäten uppger att de inte får delta.

En integrationsfråga

Rektorernas beskrivningar av motsättningar mellan skolpersonalen och vissa familjer med utländsk bakgrund avseende vissa utbildningsinslag leder in på en diskussion om integration. Enligt Bauböcks modell (1996) förutsätter integration möte och dialog samt en ömsesidig anpassning av strukturer och normer inom samhällets alla institutioner; staten, marknaden samt familjen. Samtliga familjer i samhället ska vara delaktiga i integrationsarbetet, majoritetsfamiljer såväl som minoritetsfamiljer. För att uppnå integration måste skolpersonal kontakta föräldrar som motsätter sig vissa utbildningsinslag. Genom en gemensam dialog möjliggörs för en ömsesidig anpassning av såväl familjers som skolsystemets strukturer.

Av intervjuerna framgår att endast en av skolorna kan betraktas arbeta för *integration*. På denna skola för personalen en dialog med föräldrarna. Lösningar som separata duschar för flickor som inte får visa sig nakna inför andra flickor i omklädningsrummet har lett till att fler flickor tillåts delta i idrottsundervisningen. En annan lösning är att bjuda in föräldrarna och noggrant informera om innehållet i en klassresa och på så vis avdramatisera den samma. Förhållningssättet visar på ett utbyte mellan skolpersonal och föräldrar. Skolpersonalen anpassar sig till viss del utifrån familjernas behov men det förväntas även att familjerna delvis anpassar sig till skolans normer.

På en annan skola tillåts undantag från vissa skolämnen om eleven har med sig intyg från föräldrarna. Under intervjuerna uppgav rektorn att de inte kontaktar föräldrar på grund av att de vill visa respekt för familjers kultur, vilket bygger på antagandet att föreliggande normer är ett uttryck för en kulturell identitet. Tron att en hel kultur utmanas genom ifrågasättandet av vissa normer kan bygga på stereotypa fördomar eller rädsla för att uppträda diskriminerande. Antagandet att normer är oföränderliga utgör ett hinder i integrationsprocessen eftersom det kan leda till en cementering av strukturer. Förhållningssättet kan betraktas leda till *segregation* då barn i vissa minoriteter förvägras utbildning som betraktas vara självklar för majoriteten elever i skolan. Familjen får därmed ett större inflytande över dessa barn och den

balans skolan utgör i relation till föräldrars inflytande uteblir. Dessutom strider förhållningssättet mot lagstiftningen.

På en tredje skola arbetar personalen för att samtliga elever ska delta i undervisningen på samma villkor. Personalen för enligt rektorn strid mot föräldrar som inte vill att barnen deltar. De försöker inte hitta gemensamma lösningar tillsammans med föräldrarna utan utvecklar dolda strategier, så som schemalagd läsläsningsverksamhet med det underliggande syftet att skapa ett socialt utrymme för elever som lever under strikta regler i familjen. Detta bemötande leder till att familjerna inte får delta i den demokratiska processen och integrationen uteblir eftersom varken skolan eller familjerna förändras. Dessutom väljer vissa föräldrar att flytta sina barn till en annan skola vilket visar på att förhållningssättet inte leder till en förändring för barnen. Eftersom familjerna accepteras först när de ställer upp på majoritets premisser kan skolpersonalen betraktas sträva mot *assimilation* snarare än integration.

Särrättigheter

Staten kan betraktas som en av de viktigaste institutionerna för kulturell, social och nationell reproduktion i moderna samhällen (jmf Bauböck 1996). Utbildningssystemet och den kommunala skolan kritiserar ofta för att homogenisera kulturella mönster och att bidra till upprätthållandet av majoritetens kultur, vilket leder till en strukturell diskriminering av minoriteter (se exempelvis Bunar 1999; Kamali 2005; Lahdenperä 1997; Parszyk 1999). Det svenska utbildningssystemet kan betraktas vila på en homogen grund på flera sätt, inte minst när det religion. Det utmärker sig exempelvis genom att skolan enligt läroplanen (Lpo 94) ska vila på en kristen grundsyn och att majoriteten helgdagar är förlagda till kristna högtider (jmf Kymlicka 1998). Utifrån Bauböcks (1996) teori är det viktigt för den demokratiska processen att personalen i grundskolan är öppen för förändringar av majoritetsnormer och låter sig påverkas av krav från minoritetsgrupper. Dessutom finns det risk för att föräldrar i minoritetsgrupper skapar ett motstånd mot den kommunala grundskolan om personalen upprätthåller homogena majoritetsnormer (jmf Kamali 2005; Ogbu 1992; 2002). För att utjämna olikheter kan det krävas särbehandling av elever i missgynnade grupper (jmf Benhabib 2002; Kymlicka 1996; Taylor 1992). Hemspråkundervisningen är exempel på en särrättighet som är stödjande för elever med annat modersmål än svenska. Ett annat exempel är

läxverksamhet för elever som inte har någon som hjälper dem med läxorna hemma. I diskussionen om sär rättigheter poängterar bland andra Okin (1999) att det är viktigt att skilja mellan stöd och inskränkning av grundläggande rättigheter. I skolan krävs ett bemötande som leder till att samtliga elever omfattas av samma grundläggande skydd, möjligheter, rättigheter och skyldigheter. Det är inte alltid sär rättigheter resulterar i att skapa mer jämlika förhållanden för eleverna. Den mångkulturella normen i samhället (se Carlbom 2003) kan innebära att elever särbehandlas utifrån etnisk eller religiös bakgrund på ett sätt som leder till att de istället begränsas i sina grundläggande rättigheter (jmf Kymlicka 1996; Okin 1999). Ett exempel på sådana begränsningar är skolor som tillåter undantag från skolplikten avseende vissa utbildningsinslag med hänvisning till familjens religiösa eller filosofiska värderingar. Genom att tillåta sådana undantag får föräldrarnas inflytande över barnen företräde framför barnets rätt till utbildning. Detta är ett tydligt exempel på att respekten för föräldrars religion eller filosofi kan leda till att barnens rättigheter kringskärs (jmf Schiratzki 2000; 2002). Det är viktigt att alltid väga elevens rättigheter mot föräldrarnas när sär rättigheter och undantag av detta slag upprättas.

Utifrån Bauböcks teori är det viktigt att skolan möter föräldrarna i en dialog. På så vis kan föräldrar och skola utveckla nya gemensamma mål. Det får dock aldrig leda till att viktiga utbildningsinslag utgår från schemat. För att samtliga elever ska få en likvärdig utbildning kan det bli nödvändigt att kompromissa. Det innebär att särbehandling av vissa elever kan betraktas som nödvändigt eftersom alternativet är att de annars inte får delta överhuvudtaget. Ett exempel från en av skolorna i informantstudien är att flickor som inte tillåts delta i simundervisningen får gå och simma på egen hand under tider då endast kvinnor får vistas i badhuset. Ett annat exempel är att personalen på samma skola låter släktingar följa med på skolresor. Det kan betraktas som att de aktuella flickorna utpekats men det är enligt rektorn det enda sättet för flickorna att ta del av undervisningsinslagen. Frågan är om det är möjligt att simundervisning, skolresor och andra inslag kan organiseras så att alla elever får möjlighet att delta på samma villkor. De integrationspolitiska målen inom skolan säger att alla elever måste få tillgång till en likvärdig utbildning. Frågan är om eleverna måste få tillgång till utbildning på samma villkor? Samtidigt måste frågan om vad det betyder för eleven att inte få delta på samma villkor ställas.

Behovet av konflikter

Grundskolan utgör en central mötesplats för landets unga men även för alla familjer med barn i skolåldern. Där skapas möten mellan familjer med olika etnisk och social bakgrund. Det innebär att det inom skolans väggar pågår en ständig interaktion mellan olika etniska, religiösa eller kulturella värderingar och normer. Det kan leda till berikande utbyten men det kan även uppstå konflikter mellan vitt skilda värde- och normsystem. De ständiga interaktionsprocesserna gör skolan till en av de mest betydelsefulla miljöerna för social och kulturell utveckling. En konstruktiv dialog men även konflikter kring utbildningens innehåll kan bidra till utveckling och skapa förändring inom skolsystemet (jmf Bauböck 1996). Utifrån Bauböcks teori kan konflikter betraktas skapa den balans som krävs för en successiv förändring av utbildningssystemet. Det betyder att de vuxna inom skolan måste våga ta dessa konflikter med föräldrarna och vice versa. Konflikterna måste ge utrymme för föräldrar att känna sig delaktiga och att våga utmana skolmiljön. Om föräldrar konfronteras på ett sätt så att de upplever att de blir ifrågasatta kan det leda till missnöje. Missnöjet kan öka när familjerna inte får tillräckligt utrymme att förändra och påverka skolan. Resultatet kan innebära ökad segregation eftersom det skapas ett motstånd mot den kommunala grundskolan.

Om vissa familjer inte får möjlighet att delta i utvecklingsprocessen inom skolsystemet utgör det inte endast ett hinder för integration. Enligt Bauböcks teori kan hela det demokratiska systemet urholkas. För att alla ska få ta del av sina demokratiska rättigheter måste samtliga familjer släppas in i skolan och få utrymme att påverka delar av utbildningen. Samtliga föräldrar behöver ges möjlighet att verka på en demokratisk arena. I skolan kan föräldrar fångas upp och ges stöd i praktiska detaljer samt i frågor om demokrati och inflytande. Samtliga familjer måste få möjlighet att påverka skolan men skolan måste också få möjlighet påverka familjerna. Det kan göras genom information och diskussion om undervisningens innehåll.

Avslutning

De mest betydelsefulla personerna för barns utveckling är föräldrarna eftersom de står för den primära socialiseringen. När barnet blivit äldre

är det möjligt att den unge genomgår en resocialisering i mötet med det omgivande samhället, främst genom kontakten med vuxna i grundskolan. Lärare och annan skolpersonal ska vara ett stöd för föräldrarna i uppfostran av det lärande barnet. Det är skolpersonalens ansvar att alltid upprätta kontakt med föräldrar för att utveckla ett samarbete kring barnets lärande och utveckling. Det är viktigt att skolpersonal förmedlar betydelsen av föräldrars stöd i barnens skolarbete. Frågan är dock vilket ytterligare ansvar som vilar på skolpersonalen och vilka krav som kan ställas på föräldrarna.

I föreliggande avhandling studeras de vuxnas stöd, engagemang och begränsande i ungdomarnas skolgång. Fokus riktas således mot ett annat skolsocialt arbete än det som vanligtvis åsyftas och som utförs av kuratorer och elevvårdsteam. Istället är utgångspunkten att skolsystemet i sig kan bidra till att utjämna sociala och strukturella skillnader i ungdomarnas liv samt öka jämlikheten när det gäller framtida utbildning och yrkesval. En god utbildning kan utgöra en skyddsfaktor för framtida sociala problem och kan skapa bättre framtidsmöjligheter. För att samtliga barn och ungdomar ska få ta del av en likvärdig utbildning krävs att vuxna i deras omgivning tar sitt ansvar och verkar för att de unga ges likvärdiga förutsättningar.

SUMMARY

(Un)equal educational conditions – Gender and ethnical background in senior compulsory school

An essential aspect of Swedish education policies is that all children irrespective of sex, ethnicity, and social background, have the same right to an equivalent education. The educational system plays an important part in increasing equality for children and in preventing social difficulties. Children's involvement in their own education is important for their achievement and for their future career. Adults at school as well as at home have a great impact on the children's involvement. Previous research shows that parental involvement and teacher support are important components in explaining differences in school achievements among children (Miller 1971; Nelson and Bloom 1973; Vogel 1994). One of the teachers' most important missions is to give all children the same opportunities. They are obligated to prevent traditional sex/gender roles and ethnical discrimination (Lpo 94; Skolverket 1998; 1999). According to previous studies girls receive less support from teachers than boys (for example Staberg 1992; Wernersson 1977; 1988; Öhrn 1990; 1997). Nowadays girls generally perform better in school than boys (Pihls 1998; Skolverket 1994:47; Tallberg Broman 2002; Vogel 1994). Other studies show that immigrant children more often than children with Swedish background have difficulties in school (Gustafsson 2006; Integrationsverket 2003). The given explanation is that children with immigrant background get less support from their parents and teachers than children with Swedish background (Integrationsverket 2003). Previous studies also show that some of the girls with immigrant background get less support from their parents in education because they are not expected to have a career outside the family life (Fredriksson 2005; Yazgan 1983; Okin 1999). Results show that some girls have restrictions from their parents and are not allowed to participate in specific elements in the education since those activities

Summary

are seen to contradict the families' philosophical or religious beliefs (for example Delany 1997; Dogan 1998; Eldén 2003; Jemteborn 2005; Mørck 2000; Schlytter 2004). According to previous studies teachers often discriminate boys with immigrant background and consider them problematic (for example Ladenperä 1997; Parszyks 1999). The conclusion is that children's educational conditions differ on the basis of sex/gender and ethnicity.

The aim of the study

The aim of this dissertation is to examine children's educational conditions in senior compulsory school. The purpose is to compare conditions between girls and boys on the basis of ethnical background. Children with immigrant background are in the study defined as those who are born abroad or if both parents are born abroad. Other perspectives are based on socio-economic background and family situation. The dissertation includes four articles.

- The first article introduces a study concerning parental involvement in children's education. The aim is to examine the children's experience of their parents' assistance in their homework, participation in school meetings and interest in their children's education. Finally, these topics are analysed in relation to the children's own involvement in their education.
- The second article introduces a study concerning schoolchildren's involvement in their own education and factors that correlate, beside parental involvement. The implicit aim is to study the children's experience of teacher support, their situation in school and attitudes towards university education.
- The third article introduces a study concerning parent's restrictions of their child's participation in social activities. The study's aim is to examine how many children are not allowed to participate in social activities and some educational elements at school, for example psychical education and school journeys.
- The last article examines the conflicts that may arise between the educational system and the parents, regarding specific elements in the child's education. This study examines the attitude in different schools towards allowing children to refrain from compulsory

attendance at the family's request. The second part examines the compulsory school attendance in a legal sense.

The first three articles are based on a questionnaire carried out at four Swedish municipal schools regarding the children's own experiences. The last article includes two studies. The first study contains interviews with the headmasters at the four schools and the second is a study of the compulsory school attendance law and judicial literature.

Methods

The respondents of the questionnaire consist of 1,193 children, 13 to 15 years old, at four municipal schools. The schools are located on the outskirts of a Swedish middle-sized city. The selection includes children with various socio-economic backgrounds and a higher representation of children with immigrant background compared to nationwide statistics. The results of the questionnaire can be generalized to schools with similar character. The answers to the questionnaire has been analysed statistically and the results are presented in frequencies, cross tabs and logistical regressions tables.

The study among the headmasters at the four schools consists of interviews carried out via telephone. The purpose is to provide an overview of how school employees approach parents' restricting their children from participation in specific elements of the education. The interviews lasted for about 25 minutes and were transcribed and analysed thematically. The results are presented in tables.

The study of the compulsory school attendance legislation aims to examine if it is possible to allow some students to refrain from attending specific elements in the education. The material consists of the compulsory school attendance law, international conventions, government bills, inquiries and literature about children's rights.

Central results

The results of the thesis can be summarised within five headlines and are discussed here in relation to previous studies.

The children's involvement in their own education

The result of the questionnaire shows that a majority of the children take an active part in their education. According to the answers, girls tend to be more active than boys. The result confirms previous studies, which show that girls have higher ambitions, and hence achieve better results (for example Staberg 1992; Tallberg Broman 2002).

A notable result is that children with immigrant background answer that they are more involved than children with Swedish background. Children with background in Africa, Asia, East and South Europe answer this to a higher degree than the children with background in Northern Europe, Sweden and South- and North America. Another interesting result is that boys with immigrant background state that they are involved, even though they achieve lower results. The explanation could be that these children have to be more ambitious because they have poorer educational conditions or because they get discriminated by teachers (compare with Ladenperä 1997; Parszyks 1999).

The parental involvement in the children's education

The result shows that most of the children experience a high parental involvement in their education. Results from previous studies are once again confirmed; the parental involvement is lower in families with low socio-economic status, low education, immigrant background or single parent household. Immigrant children originating from countries in East- and South Europe, Asia or Africa, experience that their parents are involved in their education to a lower degree than other children. Children originating from West Europe, Latin America or North America experience parental involvement to the same extent as children with Swedish decent.

The results regarding girls and boys differ in several ways. Among girls, but not among boys, there is a significant correlation between parental involvement and the parent's education. Parents with low level of education are not involved in their daughters' education to the same extent as parents with academic education. However, parents seem to be involved in their sons' education to the same extent, regardless of education. Parents' education is only significant in immigrant families. In families with Swedish background parents participate in their children's education irrespective to their own education.

Among girls, but not among boys, a significant correlation between parental involvement and immigrant background remains. Parents descending from Asia and Africa are less involved in their daughters' education. According to Ogbu's (1992) study, the children in these minorities are expected to pay less attention to their education, since the parents' attitude towards education often is transferred to their children. In this study, however, the result indicates that children, especially girls, with immigrant background from the Middle East, Asia and Africa, have a higher involvement in their own education, compared to other children. Parental involvement seems to have no effect on the girls' involvement in their own education. On the contrary, the parental involvement seems to have a central influence on the boys' involvement. If the parents show interest in their son's education, the odds are ten times higher that their sons take a more active part in his own education.

The teachers' support in the children's education

Teachers should strive to give children an equivalent education irrespective of sex, ethnicity and socio-economic status. Previous research shows that they do not always succeed (see for example Ladenperä 1997; Parszyks 1999; Staberg 1992). Discrimination is described as common in previous studies. Results from the questionnaire show that children get support from their teachers to a high degree and that differences in sex, ethnicity and socio-economic status are not evident. The result may indicate that the teachers at these four schools succeed in supporting the children irrespective of sex and background.

However children, both girls and boys, who are born in Sweden by immigrant parents answer to a lower degree than others that they get support from their teachers. Nevertheless, children who are born abroad answer to a higher extent that they get this support. This curvilinear correlation can be explained by using a theory by Ogbu (1992; 2002), which says that individuals who are born in a country by immigrant parents more easily notice discrimination than those who have immigrated themselves. Consequently, the first mentioned group might experience that the society consider them as foreigners despite the fact that they are born in the country.

An interesting result appears in the analysis of teacher support and children's involvement in their own education. While parental involvement seems to have a central influence on the activity of the boys, it is the supports of the teachers that influence the activity of the girls. The

Summary

result shows that when girls answer that they get support from their teachers, the odds are ten times higher that they also think that they are active in their own education. The result could imply that the teachers have taken the parents' role in motivating the girls. This might explain the girls' high activity and excellent results nowadays.

Parents' restrictions

Previous studies show that some girls with immigrant background have restrictions from their parents and are not allowed to participate in specific elements of the education, since those elements come in conflict with the families' philosophical or religious beliefs (for example Akpinar 1998; Almqvist & Broberg 2000; Länsstyrelsen 2003; Mørck 2000; Nordstam & Wallin 2003; Socialstyrelsen 2002). The studies show that some girls are not allowed to participate in physical education, swim instructions, field studies, school journeys or sex education. In the questionnaire the children were asked questions regarding the above mentioned activities. The analysis shows that most of the children are allowed to participate in these activities. However, 8 percent of the children answer that they are not allowed to participate in one or more of the activities. Children with immigrant background experience restrictions to a larger extent than others. This result concerns in particular girls with immigrant background. Other significant findings in this study indicate that low-educated parents and/or religious parents have more restrictive norms considering girls participating in these activities. The results also show that boys with immigrant background answer that they are not allowed to participate in a fairly high degree, even though in lower degree than the girls. Few children with Swedish background answer that they have this kind of restrictions. Children who have these restrictions may live in a complicated situation where there is a conflict between norms in the child's home and at school. This study does not focus on how the children experience their situation.

The compulsory school attendance in law and practice

The study of the compulsory school attendance law and juridical literature shows that the law is indistinct. Legal cases, however, show that it is illegal to allow a child to refrain from specific elements in the education to fulfil the parent's wishes or with the intention of respecting the

philosophical or religious beliefs of the parents. The result from the interviews with the headmasters shows that the approach to these families varies between the schools. For example, the employees at one of the schools allow exception from the compulsory school attendance, while employees at the other three schools are more restrictive. The result indicates that the law have to be elucidated.

Conclusions

The results in this thesis show that children have both equal and unequal educational conditions. The questionnaire shows a complex view concerning the children's experience of their conditions, where sex and ethnicity correlate with the questions. Another important perspective is the families' socio-economic status, especially since analysis shows that families with immigrant background often have low economical status compared to other families. In most analysis immigrant background remains as an important factor after controlling for socio-economic status. Generally, the differences in socio-economic status are larger among children with immigrant background than among the children with Swedish background. Another interesting result is that the sex/gender difference is more obvious among children with immigrant background than among the children with Swedish background. The results highlight the importance of using perspectives such as socio-economic status and sex/gender in this kind of studies. It indicates how different structures of power correlate, creates and mutually exclude each other.

KÄLLFÖRTECKNING

- Abbas, T. (2003): "The impact of Religious-cultural Norms and Values on the Education of young South Asian Women" i *British Journal of Sociology of Education*. 24 (4), 411-428.
- Ahmadi, F. & Ahmadi, N. (1995): *Iranian Islam and the concept of the individual: On the non-development of the concept of the individual in the ways of thinking of Iranians*. Uppsala: Universitetet.
- Ahmadi, N. (1998): "Om jaguppfattningens betydelse för tolkningen av sociala normer" i N. Ahmadi (red.): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: SiS & Liber.
- Akpinar, A. (1998): *Male's honour and female's shame: Gender and ethnic identity constructions among Turkish divorcées in the migration context*. Uppsala: Universitetet.
- Al-Baldawi, R. (1998): "Migration och familjestruktur" i N. Ahmadi (red.): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: SiS & Liber.
- Almqvist, K. & Broberg, A. (2000): "Kulturella skillnader i barnuppfostran och utvecklingsideal" i C. M. Allwood & E. C. Franzén (red.): *Tvårkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare*. Falkenberg: Natur och kultur.
- Andersson, Å. E., Fürth, T. & Holmberg, I. (1997): *70-talister. Om värderingar förr, nu och framtiden*. 2 [rev.] upplagan. Stockholm: Natur och Kultur.
- Arai, M., Schröder, L. & Vilhelmsson, R. (2000): *En svartvit arbetsmarknad: en ESO-rapport om vägen från skola till arbete: Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. /Ds 2000:47/* Stockholm: Fritzes.
- Arbabi, F. & Fristorp, L. (2002): *Överlevnadshandbok för flickor om frihet och heder*. Stockholm: Rädda barnen.
- Arfwedsson, G. & Arfwedsson, G. (2002): *Didaktik för lärare. En bok om lärares yrke i teori och praktik*. Stockholm: HLS Förlag.
- Backlund, Å. (kommande 2007): *Elefvård och skolsocialt arbete. – Resurser och organisering i grundskolan*. Stockholm: Universitetet.
- Barth, F. (1969): *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. Oslo: Universitetet.
- Barot, R., Bradley, H. & Fenton, S. (1999): *Ethnicity, Gender and Social Change*. New York: St. Martin's Press.
- Bauböck, R. (1996): "Social and Cultural Integration in a Civil Society" i R. Bauböck, A. Heller & A. Zolberg (red.): *The Challenge of Diversity. Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Aldershot: Avebury.

Källförteckning

- Beauvoir, Simone de (1949/2006): *Det andra könet*. Översättning: Adam Inceedy-Gombos & Åsa Moberg i samarbete med Eva Gotblin. (Originaltitel: *Le deuxième sexe*). Stockholm: Norstedts pocket.
- Beck, U. (2000): *Risksambället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Benhabib, S. (2002): *The claims of culture: equality and diversity in the global era*. Oxford: Princeton University Press.
- Berg, M. (1994): *Seldas andra bröllop, berättelser om hur det är, turkiska andragenerationsinvandrare, identitet, etnicitet, modernitet, etnologi*. Göteborg: Universitetet.
- Berggren, I. (2001): *Identitet, kön och klass. Hur arbetarklass flickor formar sin identitet*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Berglund, S. A. (2000): *Social pedagogik. I goda möten skapas goda skäl*. Lund: Studentlitteratur.
- Bernitz, U. (2004): "Inledning" i U. Bernitz (red.): *Finna rätt. Juristens källmaterial och arbetsmetoder. 8 [aktualiserade] upplagan*. Stockholm: Nordstedts Juridik AB.
- Bhopal, K. (1999): "South Asian Women and Arranged Marriages in East London" i R. Barot, H. Bradley & S. Fenton (red.): *Ethnicity, gender and social change*. New York: St. Martin's Press.
- Bjurström, E. (1998): *Ungdomskultur som kamp om etnisk identitet* i N. Ahmadi (red.): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: SiS & Liber.
- Björkman, J. (2003): *Den svenska välfärdsmodellen – Utveckling eller arveveckling?* Stockholm: Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.
- Björnsson, M. (2005): *Kön och skolframgång: Tolkingar och perspektiv*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Boglund, A., Eliäson, S. & Månson, P. (1981): *Kapital, rationalitet och social sammanhållning. En introduktion till Karl Marx', Max Webers och Émile Durkheims samhällsteorier*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Borchgrevink, T. (1999): *Multikulturalisme: Tribalisme – bluff – kompromiss? Debatter om det flerkulturelle samfunnet*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Borchgrevink, T. (2002): i G. Brochmann, T. Borchgrevink & J. Rogstad (red.): *Sand i maskineriet: Makt og demokrati i det flerkulturelle*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Borgström, M. (1998): *Att vara mitt emellan. Hur spanskamerikanska ungdomar i Sverige kan uppfatta villkoren för sin sociokulturella identitetsutveckling*. Stockholm: Universitetet.
- Bourdieu, P. (1984/1984): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Translated by Richard Nice London. (Originaltitel: *La distinction: critique sociale du jugement*). Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. (1986): *Kultursociologiska texter. I urval av Donald Broady och Mikael Palme*. Stockholm: Salamander.

- Bourdieu, P., Chamboredon, J. C. & Passeron, J. C. (1968/1991): *The craft of sociology. Epistemological preliminaries. Translated by Richard Nice.* (Originaltitel: *Métier de sociologue*). Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Brekke, J. P. (1999): "Barn og unge med innvandrerbakgrunn" i Tema Nord Social: *Barn og ungdoms levekår i Norden: En nordisk kunnskapsoversikt*. Köpenhamn: Nordisk Ministerråd.
- Bredal, A. (1999): *Arrangerte Ekteskap og Tvangsekteskap i Norden. TemaNord 1999: 604*. Köpenhamn: Nordisk Ministerråd.
- Broadly, D. & Gustafsson, J. E. (2000): (red.): *Välfärd och skola: Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. /SOU 2000:39/* Stockholm: Fritze.
- Bunar, N. (1999): *Skolan mitt i förorten: Skolan, segregationen och integrationen*. Umeå: Universitet.
- Carlbom, A. (2003): *The imagined versus the real other: Multiculturalism and the representation of Muslims in Sweden*. Lund: Universitetet.
- Darling-Hammond, L. (2000): "How teacher education matters" i *Journal of Teacher Education*, 51(3), 166-173.
- Darvishpour, M. (2003): *Invandrarvinnor som bryter mönstret: Hur maktförskjutningen inom iranska familjer i Sverige påverkar relationen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Delaney, C. (1987): "Seeds of honor, fields of shame" i D. Gilmore (red.): *Honor and shame and the unity of the Mediterranean*. Washington D.C.: American Anthropological Association.
- De los Reyes, P. & Kamali, M. (2005): (red.): *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering: Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. /SOU 2005: 41/* Stockholm: Fritze.
- De los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (2002): *Maktens (o)lika förklådnader: Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige: En festskrift till Wuokko Knocke*. Stockholm: Atlas.
- Deniz, F. & Perdikaris, A. (1990): *Ett liv mellan två världar: En studie om hur assyriska ungdomar som andra generationens invandrare i Sverige upplever och hanterar livssituationen*. Örebro: Universitetet.
- De Vylder, S. (1997): *Barn och ekonomisk politik: För en alternativ statsbudget*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Dogan, A. (1998): *Kurdiska tonårsflickor*. Edsbruk: Akademitryck.
- Dominelli, L. (1997): *Anti-racist social work: A challenge for white practitioners and educators. 2 [rev.] upplagan*. Basingstoke: Macmillan.
- Edin, P. A. & Åslund, O. (2001): "Invandrare på 1990-talets arbetsmarknad" i Å. Bergmark & O. Bäckman (red.): *Ofärd i välfärden: Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. /SOU 2001:54/* Stockholm: Fritzes.

Källförteckning

- Edling, C. & Hedström, P. (2003): *Kvantitativa metoder. Grundläggande analysmetoder för samhälls- och beteendevetare*. Lund: Studentlitteratur.
- Ehn, B. (1996): "Ungdom och tradition i det multietniska Sverige" i A . Sjögren (red.): *Ungdom och tradition. 2 upplagan*. Tumba: Mångkulturellt centrum/ Institutet för folklivsforskning.
- Einarsson, C. (2003): *Lärares och elevers interaktion i klassrummet.: Betydelsen av kön, ålder, ämne och klasstorlek samt lärares uppfattningar om interaktionen*. Linköping: Universitetet.
- Einarsson, J. & Hultman T. G. (1984): *Godmorgon pojkar och flickor. Om språk och kön i skolan*. Malmö: Liber.
- Ekberg, J. & Hammarstedt, M. (1999): "Invandrare i det svenska trygghetssystemet" i *Socialvetenskaplig tidskrift*, 6 (3), 212-219.
- Elmeroth, E. (1997): *Alla lika – Alla olika. Skolsituationen för elever med båda föräldrarna födda utomlands*. Stockholm: Almqvist & Wiksell international.
- Eldén, Å. (2003): *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och beder*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Epstein, J. L. & Sanders, M. G. (2000): "Connecting home, school and community" i M. T. Hallinan (red.): *Handbook of sociology of Education*. New York: Kluwer Academic.
- Eriksson, R. & Jonsson, J. O. (1993): *Ursprung och utbildning: social snedrekrytering till högre studier: Huvudbetänkande. /SOU 1993:85/* Stockholm: Fritzes.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H. & Wängnerud, L. (2003): *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad. 2 [rev.] upplagan*. Stockholm: Nordstedts juridik.
- Evertson, C. M., Hawley, W. D. & Zlotnik, M. (1985): "Making a difference in education quality thought teacher education" i *Journal of Teacher Education*, 36(3), 2-12.
- Ferguson, P. & Womack, S. T, (1993): "The impact of subject matter and education coursework on teaching performance" i *Journal of Teacher Education*, 44(1), 55-63.
- Frankfort-Nachmias, C. & Nachmias, D. (1996): *Research Methods in the Social Sciences. 5 upplagan*. London: Arnold.
- Fraser, N. (2003): *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande. Översättningar av valda texter. S. E. Torbell. Göteborg: Daidalos*.
- Fredriksson, U. (2005): *Utbildning för alla: För alla?: Bakgrund, problem och utmaningar: Afrikagrupperna*. Stockholm: Forum Syd förlag.
- Frizell, J. & Lundberg, O. (2000): *Välfärd, ofärd och ojämlikhet: Levnadsförhållanden under 1990-talet: Rapport från Kommittén Välfärdsboksut. /SOU 2000:41/* Stockholm: Fritzes.

- Garbarino, J., Dubrow, N., Kostelny, K. & Pardo, C. (1992): *Children in danger: Coping with the consequences of community violence*. San Francisco: Jossey Bass Publishers.
- Ghadimi, M. (kommande): *Om kravet på oskuld. En studie av flickors och pojkars föreställningar*. Stockholm: Universitetet.
- Gibson M. A. (1988): *Accommodation without Assimilation: Sikh Immigrants in an American High School*. Ithaca: Cornell University Press.
- Giddens, A. (1990): *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity in association with Blackwell.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity press.
- Goldenberg, C. N. (2004): *Successful school change: Creating settings to improve teaching and learning*. New York: Teacher College PR.
- Goldstein-Kyaga, K. (1995): *Pilot eller pizzabagare. Om studievelet bland ungdomar i multi-etniska skolor*. Stockholm: HSL Förlag.
- Good T. L. & Brophy J. E. (1990): *Educational Psychology: A Realistic Approach*. New York: Longman.
- Gothlin, E (1999): *Kön eller genus*. Göteborg: Nationella Sekretariatet för Genusforskning.
- Guillaumin, C. (1995): *Racism, Sexism, Power and Ideology*. London: Routledge.
- Gustafsson, J. E. & Myrberg, E. (2002): *Ekonomiska resursers betydelse för pedagogiska resultat*. Stockholm: Statens skolverk.
- Gustafsson J. E. (2006): *Barns utbildningssituation: Bidrag till ett kommunalt barnindex*. Stockholm: Rädda barnen.
- Gähler, M. (2001): "Bara en mor: Ensamstående mödrars ekonomiska levnadsvillkor i 1990-talets Sverige" i Å. Bergmark & O. Bäckman (red.): *Ofärd i välfärden: Antologi från Kommittén Välfärdsboksut. /SOU 2001:54/* Stockholm: Fritzes.
- Haavind, H. (1993): "Analyse av kvinnors historier – bearbetning av makt og splittelse" i A. M. Nielsen (red.): *Køn i forandring: ny forskning om køn, socialisering og identitet*. Köpenhamn: Forlaget Hyldeespjæt.
- Hacking, I. (1999): *The social construction of what?* Cambridge: Harvard University Press.
- Hallerdt, B. (1995): *Studieresultat och social bakgrund: En översikt över fem års forskning*. Stockholm: Skolverket: Liber.
- Hanushek, E. A. (2003): "The failure of input-based schooling policies" I *Economic Journal*. 113 (485), 64-98.

- Heller, A. (1996): "The many Faces of Multiculturalism" i R. Bauböck, A. Heller & A. Zolberg (red.): *The Challenge of Diversity. Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Aldershot: Avebury.
- Heller, A. (1999): *A Theory of Modernity*. Malden: Blackwell Publishers.
- Hirdman, Y. (1988): "Genussystemet: Reflexioner kring kvinnors sociala underordning" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. 3, 49-63.
- Hobohm, S. (2003): *Barnets rätt. Handbok för vuxna. 2 [uppd. och utök.] upplagan*. Stockholm: Liber.
- Holter, H. (1962): "Kjønnsroller og sosial struktur" i *Kvinnors liv och arbete. Kvinnors liv og arbeid: svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.
- HSFR *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. (1990): Vetenskapsrådet.
- Hylland Eriksen, T. (1993): *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press Limited.
- Integrationsverket (2003): *Rapport integration 2002*. Norrköping: Integrationsverket.
- Jemteborn, A. (2005): "*Ä stå på sig, på egna ben*": en fallstudie om en flicka i en bederskultur och hennes motstånd mot att inordna sig efter släktens krav. Stockholm: Universitetet.
- Johnson, M. K., Crosnoe, R. & Elder G. (2001): "Students' attachment and academic engagement: The role of race and ethnicity" i *Sociology of education: a journal of research in socialization and social structure*. 74 (4), 318-340.
- Jonsson, J.O. (2001): *Barns och ungdomars välfärd: Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. /SOU 2001:55/* Stockholm: Fritzes.
- Jönsson, I., Trondman, M., Arnman, G. & Palme, M. (1993): *Skola - fritid - framtid: En studie av ungdomars kulturmönster och livschanser*. Lund: Studentlitteratur.
- Kamali, M. (2005): *Sverige inifrån. Röster om etnisk diskriminering. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. /SoU 2005:69/* Stockholm: Fritzes.
- Kelly, A (1988): "Gender differences in teacher-pupil interactions: a meta-analytic review" i *Research in Education*. 39, 1-23.
- Krag Jacobsen, J. (1993): *Intervju: Konsten att lyssna och fråga*. Lund: Studentlitteratur.
- Kristjánsson, B. (1995): "Varandets barndom - (be):varandets barnforskning: om mötet mellan en föränderlig värld och en statisk världssyn" i L. Dahlgren & K. Hultqvist (red.): *Seendet och seendets villkor. En bok om barns och ungas välfärd*. Stockholm: HLS förlag.

- Kurkiala, M. (2005): *I varje trumslag jordens puls: Om vår tids rädsla för skillnader*. Stockholm: Ordfront.
- Kvale, S. (1997): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Översättning från engelskan: S. E. Torbell. Lund: Studentlitteratur.
- Kymlicka, W. (1996): *Multicultural citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: University Press.
- Kymlicka, W. (1996/1998): *Mångkulturellt medborgarskap*. Översättning: Per Lennart Månsson. (Orginaltitel: Multicultural citizenship). Nora: Nya Doxa.
- Lahdenperä, P. (1997): *Invandrarbakgrund eller skolsvårigheter? En textanalytisk studie av åtgärdsprogram för elever med invandrarbakgrund*. Stockholm: HSL Förlag.
- Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000): *Risk och prognos i socialt arbete med barn: Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Lagerlöf, H. (kommande): *Lernadsförhållanden/levnadsnivå avseende skola och fritid för barn i sambällsvård* (Arbetsitel): Stockholm: Universitetet.
- Lareau, A. (2000): *Home advantage. 2 upplagan*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Lareau, A. (2003): *Unequal childhoods. The class, race and family life*. Berkeley: University Press.
- Lpo 94: Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet.
- Länsstyrelsen (2003): *Utsatta flickor i patriarkala familjer. Seminarier i Stockholm 2003: Texter [dvs. referat] av Katarina Bjärvall*. Stockholm: Länsstyrelsen.
- Macbeth, A. & Ravn, B. (1994): *Expectations about parents in education. European perspective*. Glasgow: University.
- Marshall, T. H. (1950): *Citizenship and Social Class and other essays*. Cambridge: University.
- Mauricio, R. (1995): *Sveriges oälskade barn: Att vara svensk men ändå inte*. Stockholm: Bromberg.
- Miller, G.W. (1971): *Educational opportunity and the home*. London: Longman.
- Mirza, H. S. (1992): *Young, female and black*. London: Routledge.
- Modood, T., Berthoud, R. & Lakey, J. (1997): *Ethnic minorities in Britain: Diversity and disadvantage*. London: Policy Studies Institute.
- Moi, T. (1997): "Vad är en kvinna? Kön och genus i feministisk teori" i *Res Publica. Östlings bokförlags sympositionsteoretiska och literära tidskrift*. Vol 1-2, 71- 158.
- Molina, I. (2005): *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala: Universitetet.
- Mørck, Y. (2000): "Hyphenated Danes: Contested fields of gender, generation and ethnicity" i *Young, Nordic Journal of Youth Research*. 8 (3), 2-16.

Källförteckning

- National Research Council (2004): *Engaging schools fostering high school students' motivation to learn*. Washington D.C: National Academies Press.
- Nilsen, S. (1999): *Vi er internasjonale: En studie av innvandrerkvinnens hverdagsliv i krysstress mellom underordning og frigjøring*. Göteborg: Universitetet
- Nilsson, N. E. & Lund, K. (1992): *Förälder i nytt land*. Stockholm: Naturia
- Nelson & Bloom (1973): *Issues and dialogue. Building Parent Involvement*. Elementary School Guidance and Counseling.
- Nordahl, T. (2000): *Samarbeid mellom hjem og skole: En kartleggingsundersøkelse*. Oslo: Norsk institutt for oppvekst, velferd og aldring.
- Nordheden, I. (1998): *Jag kan namnet på ehva farfar: Om vardag och lärarroll i en mångkulturell klass*. Nyutgåva. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Nordenstam, K. & Wallin, I. (2003): *Osynliga flickor – synliga pojkar. Om ungdomar med svenska som andraspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Nussbaum, M. C. (1999): *Sex and social justice*. New York: Oxford University Press.
- Nussbaum, M. C. (2000): *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge: University Press.
- Nyberg, E. (2000): "Barnfamiljers migration – uppbrott och förändring" i C. M. Allwood & E. C. Franzén (red.): *Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare*. Stockholm: Natur och kultur.
- Näsman, E. (2004): "Barn, barndom och barnens rätt" i L. Olsen (red.): *Barns makt. Barn som aktörer*. Uppsala: Iustus Förlag AB.
- Ogbu, J. (1974): *The next generation. An ethnography of education in an urban neighborhood*. New York: Academic Press.
- Ogbu, J. (1991): "Low School Performance as an Adaptation: The Case of Blacks in Stockton, California." i M. Gibson & J. Ogbu (red.): *Minority Status and Schooling: A comparative study of immigrant and involuntary minorities*. New York: London: Garland Publishing.
- Ogbu, J. (1992): "Understanding cultural diversity and learning" i *Educational Researcher*. 21(8), 2–24.
- Ogbu, J. (2002): *Reflections on diversity and change in modern society. A festschrift for Annick Sjögren*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Okin, S. M. (1999): *Is multiculturalism bad for women? With respondents*. Princeton: Princeton University Press.
- Patel, R. & Tebelius, U. (1987): *Grundbok i forskningsmetodik: Kvalitativt och kvantitativt*. Lund: Studentlitteratur.
- Parszyk, I. M. (1999): *En skola för andra: Minoritetslevers upplevelser av arbets- och livsvillkor i grundskolan*. Stockholm: HSL Förlag.

- Peaker, G. F. (1971): *The Plowden Children four years later*. Windsor: NFER.
- Pihl, J. (1998): *Minoriteter og den videregående skolen*. Oslo: Universitetet.
- Phoenix, A. (2003): "Neoliberalism and Masculinity" i *Youth & Society*. 36 (2), 227-246.
- Proposition 1997/98:16. *Sverige, framtiden och mångfalden från invandrarpolitik till integrationspolitik*. Stockholm.
- Regeringens skrivelse 2001/02:188. *Utbildning för kunskap och jämlikhet: regeringens utvecklingsplan för kvalitetsarbetet i förskola, skola och vuxenutbildning*. Stockholm.
- Ring, J. (1999): *Hem och skola, kamrater och brott*. Stockholm: Universitetet.
- Rubin, G. (1975): "The traffic in women: notes on the "political economy" of sex" i R. R. Reiter (red.): *Toward an anthropology of women*. New York: Monthly Review Press.
- Salonen, T. (2003): *Ungas ekonomi och etablering. En studie om förändrade villkor från 1970-talet till 2000-talets inledning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Salonen, T. (2005): *Barnfattigdomen i Sverige: årsrapport 2004*. Stockholm: Rädda barnen.
- SCB (1982): *Socioekonomisk indelning. SEI*. Statistiska centralbyrån.
- SCB (2002): *Registret över totalbefolkningen. RTB. 2002-12-31*.
- SCB (2003): *Registret över totalbefolkningen. RTB. 2003-12-31*.
- Schiratzki, J. (2000): *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige: En rättsvetenskaplig undersökning*. Stockholm: Universitetet.
- Schiratzki, J. (2002): *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Schlytter, A. (2004): *Rätten att själv få välja*. Lund: Studentlitteratur.
- Sernhede, O. (1998): "Ungdom och svart identifikation. Om unga invandarmäns utanförskap och motståndskulturer" i N. Ahmadi (red.): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm, SiS & Liber.
- SFS 1949:38: *Föräldrabalken*.
- SFS 1974:152: *Regeringsformen*.
- SFS 1985:1100: *Skollagen*.
- SFS 1988:655: *Grundskoleförordningen*.
- Shachar, A. (2001): *Multicultural jurisdictions. Cultural Differences and women's rights*. Cambridge: University Press.
- Sjöberg, L. (1997): *Studieintresse och studiemotivation. En analys av de grundläggande faktorerna*. Stockholm: Institutet för individanpassad skola: Svenska arbetsgivareförening.
- Sjögren, A. (1993): *Här går gränsen. Om integritet och kulturella mönster i Sverige och Medelhavsområdet*. Stockholm: Arena.

Källförteckning

- Sjögren, A. (1998): "Kulturens roll i identitetens byggande" i N. Ahmadi (red.): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: SiS & Liber.
- Skinner, E. A. & Belmont, M. J. (1993): "Motivation in the classroom: Reciprocal effects of teacher behavior and student engagement across the school year" i *Journal of educational psychology*, 85 (4), 571-581.
- Skolverket (1998): *Grundskola för bildning. – Kommentarer till läroplan, kursplaner och betygsriterier*. Stockholm: Liber Distribution.
- Skolverket (1999): *Bildning och kunskap. Särtryck ur skola för bildning*. Stockholm: Liber Distribution.
- Skolverket (2001): *Attityder till skolan 2000: [elevers, lärares, skolbarnsföräldrars och allmänhetens attityder till grundskola och gymnasieskola]*. Lund: Liber Läromedel.
- Skolverket (2003): *Läsförståelse hos elever med utländsk bakgrund. En fördjupad analys av resultaten från PISA 2000 i 10 länder*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2004): *Pisa 2003 – svenska femtonåringars kunskaper och attityder i ett internationellt perspektiv*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2005): *Elever med utländsk bakgrund. En sammanfattande bild*. Stockholm: Skolverket.
- Smith, C. (1990): "Involving parents in reading development" i *Reading Teacher*. 43 (4), 332-333.
- Socialstyrelsen (2002): *Flickor som lever under hot och tvång i familjer med starkt patriarkala värderingar*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Solberg, P. & Leiulfsrud, H. (2000): "Social ojämlikhet, sociala klasser och strukturperspektiv" i T. Goldberg (red.): *Samhällsproblem. 5 [rev.] upplagan*. Lund: Studentlitteratur.
- SOU 1996:55. *Sverige, framtiden och mångfalden: Slutbetänkande från Invandrarpolitiska kommittén*. Stockholm: Fritze.
- SOU 1996:143. *Krock eller möte: Om den mångkulturella skolan: Delbetänkande av Skolkommittén*. Stockholm: Fritze.
- SOU 2005:56. *Det blågula glashuset: Strukturell diskriminering i Sverige: Betänkande av Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet*. Stockholm: Fritze.
- SOU 2005:66. *Makt att forma samhället och sitt eget liv. Jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Stockholm: Fritze.
- Staberg E. M. (1992): *Olika världar, skilda värderingar. Hur flickor och pojkar möter högstadiets fysik, kemi och teknik*. Umeå: Universitetet.
- Steenberg, A. (1997): *Flickor och pojkar i samma skola*. Solna: Ekelund.

- Tallberg Broman, I., Rubinstein Reich, L. & Hägerström, J. (2002): *Likvärdighet i en skola för alla. Historisk bakgrund och kritisk granskning*. Stockholm: Statens skolverk.
- Tallberg Broman, I. (2002): *Pedagogiskt arbete och kön. Med historiska och nutida exempel*. Lund: Studentlitteratur.
- Taylor, C. (1992): *Multiculturalism and "the politics of recognition". With commentary by Amy Gutmann*. Princeton: University Press.
- Tema Nord (1999): *Barn og ungdoms levekår i Norden*. Köpenhamn: Nordisk Ministerråd.
- Tersmeden, E. & Werner, L. (1995): *Skollagstiftningens grunder: kommentarer till Skollagen: motiv och praxis*. Stockholm: Fritze.
- Trondman, M. (1991): "Den panerade grytlappen. Om manlig motkultur, kreativitet, humor och självbedrägeri" i A. Löfgren & M. Norell (red.): *Att förstå ungdom: Identitet och mening i en föränderlig värld*. Stockholm: Stehag: B. Östlings bokförlag.
- Turner, J., Thorpe, P. & Meyer, D. (1998): "Student's reports of motivation and negative affect: A theoretical and empirical analysis" i *Journal of educational psychology*, 90(4), 758-771.
- Utbildningsdepartementet (2004): *Könskillnader i utbildningsresultat: Fakta, mönster och perspektiv*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Wahl, A. (1996): "Företagsledning som konstruktion av manlighet" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. 1, 15-29.
- Vogel, J. (1994): "Uppväxtförhållanden" i SOU 1994:73: *Ungdomars välfärd och värderingar: Rapport till Barn- och ungdomsdelegationen och Generationsutredningen*. Stockholm: Fritzes.
- Vogel, H. H. (2004): "Den juridiska litteraturen" i U. Bernitz (red.): *Finna rätt: Juristens källmaterial och arbetsmetoder*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Weitz, Y. (kommande): *Skolsituationen för placerade ungdomar*. (Arbetstitel): Stockholm: Universitetet.
- Werner, E. E. & Smith, R. S. (1992): *Overcoming the odds. High risk children from birth to adulthood*. Ithaca N.Y.: Cornell University Press.
- Wernersson, I. (1977): *Könsdifferentiering i grundskolan*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Wernersson, I. (1988): *Olika kön, samma skola? En kunskapsöversikt om hur elevernas könstillhörighet påverkar deras skolsituation*. Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Wikan, U. (2002): *Generous betrayal: Politics of culture in the new Europe*. Chicago: University press.
- Willis, P. (1977/1983): *Fostran till lönearbete. Översättning av Mats Thorell*. (Originaltitel: Learning to labour). Göteborg: Röda Bokförlaget.

Källförteckning

- Yazgan, A. (1983): *Turkiska flickor: Andra generationen invandrare*. Stockholm: Statens Invandrarverk.
- Yazgan, A (1993): *Turkiska pojkar: Andra generationens invandrare*. Stockholm: Centrum för invandringsforskning (CEIFO):.
- Öhrn, E. (1990): *Könsmönster i klassrumsinteraktion: En observations- och intervjustudie av högstadielärares lärarkontakter*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Öhrn, E. (1997): *Elevers inflytande i klassrummet. En explorativ studie av könsmönster i årskurs nio*. Göteborg: Universitetet.
- Öhrn, E. (2002): *Könsmönster i förändring? En kunskapsöversikt om unga i skolan*. Stockholm: Skolverket: Liber distribution
- Østberg, S. (2003): "Norwegian-Pakistani adolescens. Negotiating religion, gender, ethnicity and social Boundaries" i *Young, Nordic Journal of Youth Research*. 11 (2):: 161-181.

APPENDIX I

Projektet ”Lärandets villkor för flickor och pojkar med tvåkulturell bakgrund”

Ungdomsenkät¹³

Är Du...

- kille
- tjej

Vilken årskurs går Du i?

- 7: an
- 8: an
- 9: an

Var bor Du? Om du bor på mer än ett ställe kan du välja *flera alternativ!*

- Hyreslägenhet
- Bostadsrätt (Köpt lägenhet)
- Radhus/kedjehus
- Villa
- Gård, t.ex. bondgård
- Annat

Lever dina föräldrar tillsammans?

- Nej Ja

---

¹³ Här presenteras utvalda och för denna avhandling relevanta delar av frågeformuläret.

Appendix I

Kryssa för alla de vuxna personer som Du bor tillsammans med den mesta av tiden.

- Mamma
- Pappa
- Styvmamma
- Styvpappa
- Mor- eller farföräldrar
- Andra släktingar, nämligen _____
- Annan/andra personer, nämligen _____

Har Du syskon, halvsyskon eller styvsyskon?

- Nej
- Ja, antal _____

Kryssa för det Ni har i familjen?

- Bil
- Båt med sovplatser
- Sommarstuga
- Dator

Har Du eget rum?

- Nej
- Ja

Är din mamma född i Sverige?

- Nej
- Ja

Om Nej: Var är din mamma född? _____ (land)

Är din pappa född i Sverige?

- Nej
- Ja

Om Nej: Var är din pappa född? _____ (land)

Är Du född i Sverige?

- Nej
- Ja

Om Nej: Var är Du född? _____ (land)

Hur gammal var Du när Du flyttade till Sverige? __ (år)

Var växte Du upp utomlands?

- På landet eller i en by
- I en mindre stad än XXX¹⁴
- I en ungefär lika stor stad som XXX
- I en större stad än XXX

Ange dina föräldrars högsta utbildning:

Mamma

- Ingen
- 6 eller 9 år i grundskola
- Gymnasium
- Högskola eller universitet

Pappa

- Ingen
- 6 eller 9 år i grundskola
- Gymnasium
- Högskola eller universitet

Vad gör din...

... mamma?

- Arbetar som _____
- Studerar
- Hemmafru
- Pensionär/sjukpensionär
- Arbetslös
- Annat _____

... pappa?

- Arbetar som _____
- Studerar
- Hemmaman
- Pensionär/sjukpensionär
- Arbetslös
- Annat _____

Hur ofta går någon eller båda av dina föräldrar till kyrka, moské, synagoga, tempel eller annan religiös lokal?

- Inte alls
- Någon gång ibland
- Endast vid religiösa högtider
- Ungefär 1 gång i månaden
- Mer än 1 gång i månaden
- 1 gång i veckan eller mer

Hur religiös anser Du att din...

... mamma är?

- Inte alls
- Ganska lite
- Ganska mycket
- Mycket

... pappa är?

- Inte alls
- Ganska lite
- Ganska mycket
- Mycket

---

¹⁴ XXX står för den stad undersökningen utförs i.

Appendix I

Vem/vilka hjälper dig med dina läxor om Du behöver hjälp?

- Ingen
- Mamma
- Pappa
- Syskon
- Kompis
- Vuxen i skolan
- Annan

Vem/vilka uppmuntrar dig att vara duktig i skolan?

- Ingen
- Mamma
- Pappa
- Syskon
- Kompis
- Vuxen i skolan
- Annan

Uppskatta dina föräldrars intresse för din skolgång.

Mammas intresse

- Inte intresserad
- Lite intresserad
- Ganska intresserad
- Mycket intresserad

Pappas intresse

- Inte intresserad
- Lite intresserad
- Ganska intresserad
- Mycket intresserad

Går dina föräldrar på klassmöten/föräldramöten?

Mamma

- Aldrig
- Sällan
- Ofta
- Alltid

Pappa

- Aldrig
- Sällan
- Ofta
- Alltid

Går dina föräldrar på utvecklingssamtal med lärarna?

Mamma

- Aldrig
- Sällan
- Ofta
- Alltid

Pappa

- Aldrig
- Sällan
- Ofta
- Alltid

Hur mycket tycker Du att Du själv bryr Dig om och engagerar dig i skolarbetet?

- Väldigt lite/inte alls
- Lite
- Mycket
- Väldigt mycket

Om Du inte engagerar dig så mycket som Du skulle kunna i skolarbetet, vad beror det på? Kryssa för *ett eller flera alternativ*.

- Trötthet
- Har svårt att hänga med
- Annat, vad _____

Hur många gånger har Du under den här terminen varit borta från skolan utan att vara sjuk eller ha en annan giltig orsak?

- Inte alls
- Endast 1 gång
- 2-4 gånger
- 5-8 gånger
- Fler än 8 gånger

Hur tycker Du på det hela taget att Du har det på din skola?
Markera var på skalan Du befinner dig!

Mycket dåligt										Mycket bra
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

Tillåter dina föräldrar dig följande:

Delta i idrotts/simundervisningen i skolan?

- Nej, aldrig/sällan
- Ja, oftast/alltid

Delta i sexualundervisningen i skolan?

- Nej, aldrig/sällan
- Ja, oftast/alltid

Delta i studiebesök utanför skolan?

- Nej, aldrig/sällan
- Ja, oftast/alltid

Åka med på klassresa?

- Nej, aldrig/sällan
- Ja, oftast/alltid

Vara med på skolfest?

- Nej, aldrig/sällan
- Ja, oftast/alltid

Tillåter dig välja vilka kompisar du ska umgås med?

- Nej, aldrig/sällan
- Ja, oftast/alltid

Tillåter dig ha pojk-/flickvän?

- Nej, aldrig/sällan
- Ja, oftast/alltid

Tillåter dig vara ute lika sent som de flesta av dina klasskompisar på kvällarna?

- Nej, aldrig/sällan
- Ja, oftast/alltid

Appendix I

Tillåter dig klä dig som de flesta av dina klasskompisar?

- Nej, aldrig/sällan   Ja, oftast/alltid

Kryssa för vad du inte får göra för dina föräldrar:

- Gå på fritidsgården
 Gå på disco
 Gå på privat fest med kompisar
 Gå på middag hos vänner
 Annat _____

Vilken tid måste Du vara hemma senast på vardagar?

- Direkt efter skolan (för att sedan inte få gå ut)
 Mellan 17:00 – 18:00
 Mellan 18:00 – 20:00
 Mellan 20:00 – 22:00
 Mellan 22:00 – 24:00
 Senare än 24:00
 Har inga tider alls

TA STÄLLNING TILL PÅSTÅENDENA NEDAN:

Mina föräldrar frågar mig ofta hur det går för mig i skolan.

- Nej, instämmer absolut inte
 Instämmer inte
 Instämmer
 Ja, Instämmer absolut

Jag tror att jag kommer att studera vidare på universitet?

- Nej, instämmer absolut inte
 Instämmer inte
 Instämmer
 Ja, Instämmer absolut

Lärarna på min skola ger mig stöd och hjälp i skolarbetet när jag behöver det.

- Inga lärare
 Några få lärare
 De flesta lärare
 Alla lärare

Lärarna på min skola är engagerade i det de undervisar om.

- Inga lärare
- Några få lärare
- De flesta lärare
- Alla lärare

Lärarna på min skola tar stor hänsyn till de förslag vi elever har.

- Inga lärare
- Några få lärare
- De flesta lärare
- Alla lärare

Jag har förtroende för lärarna på min skola.

- Inga lärare
- Några få lärare
- De flesta lärare
- Alla lärare

TACK FÖR DIN MEDVERKAN!

APPENDIX II

Underlag vid telefonintervjuer med rektorerna

Skola _____

1. Har Ni varit med om att föräldrar inte vill att elever ska delta i vissa inslag i undervisningen?

- Mycket ofta   Ganska ofta   Sällan   Aldrig

2. Om det har förekommit, vilka inslag har det gällt?

- Idrott
 Simning
 Studiebesök
 Klassresa
 Sexualkunskap
 Andra inslag, vilka: _____

3. Godtar Ni att elever är frånvarande från enstaka inslag om föräldrar inte vill att de ska delta.

- Mycket ofta   Ganska ofta   Sällan   Aldrig

4. Skiljer Ni mellan olika inslag när beslut om frånvaro tas. T.ex. vad som är obligatoriskt eller icke obligatoriskt?

5. Om Ni tillåter frånvaro, vika inslag gäller det då?

- Idrott
 Simning
 Studiebesök
 Klassresa
 Sexualkunskap
 Andra inslag, vilka: _____

Appendix II

6. Kontaktas föräldrarna när en elev av någon anledning inte deltar i ett undervisningsinslag?

Alltid   Ofta   Sällan   Aldrig

7. Hur bemöter Ni föräldrarna?

8. Hur bemöter Ni eleverna?

9. Har Ni stött på några problem med Ert förhållningssätt?

10. Har Ni diskuterat frågan i personalgruppen?

11. Övriga kommentarer.

**Avhandlingar i socialt arbete framlagda
vid Stockholms universitet sedan 2000***

Forinder, Ulla I skuggan av cancer – benmärgstransplantation hos barn ur ett föräldraperspektiv	Rapport 94 2000
Billinger, Kajsa Få dem att vilja – motivationsarbete inom tvångsvården av vuxna missbrukare	Rapport 95 2000
Sallnäs, Marie Barnavårdens institutioner framväxt, ideologier och struktur	Rapport 96 2000
Trydegård, Gun-Britt Tradition, Change and Variation. Past and present trends in public old-age care	SSSW 16 2000
Hübner, Lena Narkotika och alkohol i den allmänna opinionen.	Rapport 99 2001
Topor, Alain Managing the Contradictions – recovering from severe mental disorders	SSSW 19 2001
Ekendahl, Mats Tvingad till vård – missbrukares syn på LVM, motivation och egna möjligheter	Rapport 100 2001
Byberg, Ingrid Kontroll eller handlingsfrihet? – en studie av organiserings betydelse i socialbidragsarbetet	Rapport 101 2002
Sjöblom, Yvonne På väg ut. När ungdomar rymmer och kastas ut hemifrån ur socialtjänstens perspektiv	Rapport 103 2002
Karlsson, Magnus Själv men inte ensam – om självhjälpgrupper i Sverige	Rapport 104 2002
Ahacic, Kozma Improvements in the Aging Population 1968-1991: Trends in Mobility and Dental Status	SSSW 19 2002
Nordin, Håkan Permanent eller tillfälliga placeringar? Om lag och verklighet vid flyttningsförbudsbestämmelsens tillämpning	Rapport 106 2003
Whitaker, Anna Livets sista boning – Anhörigskap, åldrande och död på sjukhem	Rapport 108 2004
Forssell, Emilia Skyddandets förnuft – En studie om anhöriga till hjälpbehövande äldre som invandrat sent i livet	Rapport 109 2004
Larsson, Kristina According to Need? Predicting Use of Formal and Informal Care in a Swedish Urban Elderly Population.	SSSW 20 2004

Avhandlingar i socialt arbete framlagda vid Stockholms universitet sedan 1990

Minas, Renate	SSSW 21
Administrating Poverty – Studies of intake organization and social assistance in Sweden.	2005
Piuva, Katarina	Rapport 111
Normalitetens gränser – En studie om 1900-talets mental-hygieniska diskurser	2005
Jess, Kari	Rapport 112
Att räkna med nytta – samhällsekonomisk utvärdering av socialt arbete	2005
Jegermalm, Magnus	SSSW 22
Carers in the Welfare State – On Informal Care and Support for Carers in Sweden	2005
Börjeson, Martin	Rapport 115
”Vi vet inte vilka metoder vi ska använda” – om relationen mellan kunskap, praktik och politik när det gäller det sociala arbetet med hemlöshetsfrågor	2005
Wiklund, Stefan	Rapport 117
Den kommunala barnvården – om anmälningar, organisation och utfall	2006
Svensson, Lupita	Rapport 118
Häktad eller omedelbart omhändertagen? – en studie om akuta frihetsberövanden av unga lagöverträdare	2006
Karlsson, Patrik	SSSW 23
Margins of Prevention – On Older Adolescents’ Positive and Negative Beliefs about Illicit Drug Use	2006
Stranz, Hugo	Rapport 119
Utrymme för variation– om prövning av socialbidrag	2007

* information om samtliga rapporter och avhandlingar finns på www.socarb.su.se.